

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Akkadské právní texty

Pavel Koczó

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Kulturní antropologie Předního východu

Diplomová práce

Akkadské právní texty

Pavel Koczó

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Šašková Th.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Děkuji vedoucí mé diplomové práce Mgr. Kateřině Šaškové Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Moje poděkování také patří PhDr. Lukáši Pechovi Ph.D. za poskytnutí doplňující literatury.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1	Úvod	1
2	Historický vývoj	4
2.1	Zeměpisné podmínky Předního východu	4
2.1.1	Mezopotámie	7
2.2	Obyvatelstvo.....	10
2.2.1	Semitští Akkadové.....	10
2.2.2	Asyřané a Aramejci	11
2.3	Jazyk	12
2.3.1	Akkadština	12
2.4	Přehled politických dějin.....	13
2.4.1	III. dynastie z Uru	13
2.4.2	Starobabylónské období.....	16
2.4.3	Středobabylonské a středoasyrské období	22
3	Zákonodárná tvorba	26
3.1	Prameny práva	26
3.1.1	Právnícké prameny.....	27
3.1.2	Neprávnícké prameny	31
3.2	Zásady akkadského práva	31
3.2.1	Zásada odvety a materiálního poškození pachatele.....	32
3.2.2	Zásada individuální odpovědnosti pachatele	33
3.2.3	Princip viny	34
3.2.4	Třídní charakter trestního práva	35

3.3	Písařské školy	35
4	Společenské třídy	38
4.1	Třídní složení podle právního charakteru společnosti.....	38
4.1.1	Otroci	38
4.1.2	Svobodní občané	41
4.1.3	Muškénové	42
4.2	Sociálně-ekonomická povaha mezopotamské společnosti	42
5	Zákonodárné památky	44
5.1	Zákony z Ešnunny	44
5.2	Chammurapiho zákoník	45
5.2.1	Edikty chammurapiho následovníků.....	49
5.3	Středoasyrské zákony	51
5.3.1	Předpisy asyrských vladařů pro palác a harém.	54
6	Občanské právo.....	55
6.1	Rodinné právo	55
6.1.1	Manželské právo	55
6.1.2	Vztah mezi rodiči a dětmi	57
6.2	Dědické právo	58
6.3	Majetkové právo	58
6.3.1	Vlastnické právo	58
6.3.2	Závazkové právo	59
7	Trestné činy a systém trestů	62
7.1	Delikty.....	62
7.1.1	Provinění vůči státní autoritě a veřejnému pořádku	62
7.1.2	Přestupky proti životu, svobodě a zdraví člověka	62

7.1.3	Delikty proti majetku	63
7.1.4	Prohřešení vůči cti a mravopolečnosti	63
7.2	Systém trestů	64
7.2.1	Trest smrti	65
7.2.2	Tělesné a mrzačící tresty	67
7.2.3	Trest omezení svobody	67
7.2.4	Majetkové tresty	68
7.2.5	Tresty na cti	71
7.2.6	Další tresty	71
8	Výkon spravedlnosti	72
8.1	Král	72
8.2	Organizace soudnictví	73
8.3	Soudní řízení	75
8.4	Babylonský proces	77
9	Závěr	78
10	Seznam použité literatury a pramenů	80
11	Obrazová příloha	84
11.1	Příloha č. 1: Starověký Přední východ	84
11.2	Příloha č. 2: Teritoriální státy na počátku 2. tis. př. n. l.	85
11.3	Příloha č. 3: Starobabylonský stát	85
11.4	Příloha č. 4: Mezopotámie v období Chammurapiho	86
11.5	Příloha č. 5: Busta krále Chammurapiho	86
11.6	Příloha č. 6: Politický systém Blízkého východu v 2. pol. 2. tis. př. n. l.	87
11.7	Příloha č. 7: Středoasyrský a kassitský stát	88

11.8	Příloha č. 8: Socha neznámého vládce z Ešnunny.....	89
11.9	Příloha č. 9: Dioritová stéla se záznamem Chammurapiho zákoníku.....	89
11.10	Příloha č. 10: Reliéf Chammurapiho zákoníku	90
11.11	Příloha č. 11: Kopie části prologu Chammurapiho zákoníku na I. sloupci.....	91
11.12	Příloha č. 12: § 6 Chammurapiho zákoníku. Vlevo v starobabylonském písmu, vpravo v novoasyrském	92
12	Resumé.....	93

1 Úvod

„Když Anum, vznešený, král Anunnaků, (a) Enlil, pán nebes a země, jenž určuje osudy země, Mardukovi, prvorozenci Eovu, přiřkli nejvyšší moc nad veškerým lidstvem, nad Igigi jej povýšili, jeho vznešené jméno Babylon vyřkli, na všech stranách světa je učinili všemocným, trvalé panství v něm mu vybudovali, jehož základy jsou pevně zakotveny jako nebesa a země – za oněch dnů mě, Chammurapiho, vladaře pozorného, bohům oddaného, abych spravedlnosti dal v zemi zazářit, abych zničil ničemy a zlosyny, abych zabránil silnému utiskovati slabého, abych jako Šamaš vyšel nad černohlavci a zemi ozářil, Anum a Enlil pro blahobyt lidu mé jméno vyslovili.“ (Úryvek z prologu k Chammurapiho zákoníku, Klíma, 1979, s. 119)

Těmito slovy začíná jedna z nejvýznamnějších zákonodárných památek starověkého Předního východu, Chammurapiho zákoník. Sbírkou zákonů (kodexy) jsou druhem zákona systematicky upravujícím problematiku určitého právního odvětví nebo jeho rozhodující části. Zákoníky se neliší od ostatních zákonů právní silou, ale svým rozsahem a faktickým významem. Moderní kodexy jsou nejméně čtyři, občanský zákoník, trestní zákoník, občanský soudní řád a trestní řád. Podobnou strukturu měl již zákoník krále Chammurapiho, s tím rozdílem, že spojoval všechny soubory zákonů do jednoho. (Hendrych, 2012, online)

Primárním cílem mé diplomové práce na téma „Akkadské právní texty“ je podat ucelený přehled vzniku a vývoje akkadsky psaného práva. Rozdělím jednotlivé dochované právní památky a zaměřím se převážně na zákoníky. Dále se pokusím vymezit jednotlivé právní zásady. Také chci popsat typické rysy mezopotamské společnosti, jejího třídního složení a v krátkosti i úpravu jejich právních vztahů. V neposlední řadě stručně charakterizuji trestné činy, jejich stíhání a následný výkon spravedlnosti. Toto téma práce jsem si vybral i z důvodu osobního zájmu o právní problematiku. Fascinuje mě zejména vrchol starověké

zákonodárné tvorby symbolizovaný Chammurapiho zákoníkem. Proto chci především čtenářům představit jeho funkci, principy a zásady, protože většinová společnost si tuto právní památku spojí hlavně se zásadou odvěty, „oko za oko, zub za zub“.

K lepšímu pochopení akkadské zákonodárné a právní tvorby je třeba obecná znalost hospodářsko-společenských vztahů a základních dat týkajících se politického i kulturního rozvoje území. V úvodní části práce se proto zaměřím na popis zeměpisných a klimatických podmínek starověkého Předního východu. Vymeším obyvatelstvo, kterého se dotýkaly akkadské právní normy, a ve stručnosti charakterizuji akkadský jazyk. Politické dějiny začnu popisovat od vlády III. dynastie z Uru a historický přehled ukončím zánikem Středoasyrské říše.

V následující kapitole definuji prameny práva a pokusím se vymezit základní zásady akkadského práva. Zaměřím se na vztah mezi zásadou odvěty a materiálního poškození pachatele. Nakonec namířím svou pozornost na písařské školy, díky kterým právní díla vznikala a zachovala se i do současnosti. Popíšu výuku, jež v těchto školách probíhala.

Ve čtvrté kapitole se zabývám třídním uspořádáním společnosti. Společenské třídy rozdělím podle právní nebo sociálně-ekonomické povahy. Z právního hlediska se dělila mezopotamská společnost na osoby svobodné, závislé a na otroky. Jednotlivé kategorie následně definuji, popíšu jejich právní postavení, a jak se člověk mohl stát příslušníkem některé z nich.

V páté kapitole se už konečně dostávám k jednotlivým zákonodárným památkám. Do dnešní doby se často ve fragmentárním stavu dochovaly, zákony z Ešnunny, Chammurapiho zákoník, královské edikty Chammurapiho následovníků, středoasyrské zákony a předpisy asyrských vladařů pro palác a harém. U jednotlivých památek popíšu jejich nález, funkci a specifika, která obsahují. Dále rozeberu obsah jednotlivých právních děl.

V šesté kapitole se zabývám občanským právem, které jsem dále rozdělil na právo rodinné, dědické a majetkové. V rodinném právu ve zkratce vymezím institut manželství a objasním vztah mezi rodiči a dětmi. U dědického práva se zaměřím na to, kdo se mohl stát dědicem zůstavitele a vysvětlím, jak se provádělo dělení pozůstalosti. Majetkové právo jsem rozčlenil na právo vlastnické, související převážně s držbou půdy a právo závazkové. U něj definuji pojmy, jako jsou lichva, smlouvy a náhrada škody, u které se postihy prolínají s tresty z následující kapitoly.

V kapitole 7 se věnuji trestným činům a systému jejich trestání. Nejprve uvedu různé kategorie deliktů, které posléze stručně charakterizují. Stejný postup pak aplikuji i na systém trestů, kde uvedu i konkrétní příklady z dochovaných akkadských sbírek. Při definici vycházím zejména ze starobabylonských zákoníků, protože se jimi středoašyrské zákony výrazně inspirovaly.

V poslední kapitole se zaměřím na výkon spravedlnosti. Popíšu vývoj a organizaci soudnictví. Definuji úlohu panovníka a poté charakterizují samotné soudní řízení.

Kvalifikační práci doplňují ukázky z právních dokumentů, mapy znázorňující politickou situaci v určité oblasti a v neposlední řadě projevy výtvarného umění. Při přepisech vlastních jmen panovníků, bohů a kulturních center, jsem vycházel z názvů uvedených v etablované publikaci, Encyklopedii starověkého Předního východu od autorského kolektivu pod vedením PhDr. Jiřího Proseckého, CSc. Diplomová práce je zpracována podle ČSN 01 6910.

2 Historický vývoj¹

2.1 Zeměpisné podmínky Předního východu²

Pro rozvoj kultur na Předním východě měly bezpochyby zásadní vliv geografické a přírodní podmínky. Považuji proto za důležité zmínit se v úvodu o těchto předpokladech a poskytnout tak bližší obraz a lokalizaci oblastí, jejichž právními díly se budu dále zabývat.

Přední východ zahrnuje geograficky území Malé Asie, syrsko – palestinskou oblast (dnešní Izrael, Jordánsko, Libanon, Palestinu a Sýrii), Arabský poloostrov, Mezopotámii (většina území dnešního Iráku) a Írán. Na tomto velmi rozsáhlém teritoriu panují přirozeně rozmanité přírodní podmínky. (Nováková a kol., 1998, s. 15)

Území Malé Asie vyplňují horská pásma, Tauru, Antitauru a Pontského pohoří. Nadmořská výška těchto horstev vzrůstá směrem k východu, až vrcholí na úpatí turecké hory Ararat (5165 m). Střední část poloostrova Malá Asie je zaplněna náhorní pahorkatinou v průměrné nadmořské výšce 500 m nad mořem. Protýká jí několik řek, z nichž nejvýznamnější je Kizil Irmak. Na východě se maloasijská horská pásma napojují na pohoří Zagros, které dále směřuje na jihovýchod a dosahuje nadmořské výšky až 4500 m nad mořem. Zagros postupně přechází v náhorní planinu se solnými pánvemi a sezónními toky.

Pobřeží Středozemního moře lemují pohoří Libanon a Antilibanon, jež se táhnou od severu k jihu. Mezi těmito pohořími a Zagrosem se rozprostírá rozlehlá rovina. Její západní část vyplňuje syrská poušť a na východě se nalézají mezopotamská nížina. Na jih od ní se rozkládají pouště Arabského poloostrova.

Horské oblasti Předního východu jsou velmi bohaté na nerostné suroviny, vyskytují se zde především velká ložiska kovů (železo, měď,

¹ Srov. Klíma, 1962, s. 13 – 43.

² Srov. Van de Mierop, 2000, s. 21- 24, Oppenheim, 2001, s. 37 – 46, viz příloha č. 1.

zlato a stříbro) a zásoby stavebního kamene a polodrahokamů. Naproti tomu nížinatá oblast Mezopotámie vlastními zdroji surovin neoplývala. Zde byla předně dostupná jílovitá hlína, vápenec a přírodní asphalt. (tamtéž, 1998, s. 15)

Přední východ obklopují dva oceány. Břehy na severu a západě omývají Černé a Středoziemní moře, které jsou součástí Atlantského oceánu. Arabský poloostrov je zase omýván vodami Indického oceánu. Na severovýchodě ohraničuje území Kaspické moře. Na Předním východě se nalézají i řada sladkovodních a slaných jezer, hlavně v Malé Asii a dnešním Íránu. Nejznámější jsou jezera Tuz, Van a Urmija, pro tamní obyvatelstvo však neměla valný hospodářský význam. Kupříkladu voda v jezeru Urmija je díky vysokému obsahu minerálních látek nevhodná k pití, nežijí zde ani takřka žádné ryby. (tamtéž, s. 16)

Naopak velký význam pro život obyvatel starověkého Předního východu měly řeky, které byly využívány jako zdroj pitné vody, k zavlažování, rovněž sloužily jako významné dopravní tepny. Nejvýznamnějšími vodními toky bezpochyby vždy byly Eufrat a Tigris. Obě řeky pramení v pohořích Malé Asie a postupně stékají do mezopotamské roviny. Oblast mezi Eufratem a Tigridem na jejich středním a dolním toku je nazývána Mezopotámií. Severní Mezopotámie byla označována Asýrií a její jižní soused rozkládající se v mezopotamské rovině, Babylónií. Do Eufratu se na jeho horním a středním toku vlévá jen několik menších přítoků, význačné jsou Balích a Chábúr ze severovýchodní Sýrie. Na iráckém území již nemá žádné přítoky a v důsledku silného odpařování postupně ztrácí svou vodnatost. Tigris má naproti tomu přítoků hned několik. Z íránských hor stékají například Horní a Dolní Záb a Dijála. Ze soutoku Eufratu a Tigridu vzniká v jižní Mezopotámii veletok zvaný Šatt al – Arab, který se vlévá do Perského zálivu. Obě řeky s sebou přinášejí velké množství naplavenin, jež se ukládají zvláště na jejich dolních tocích. Aluviální nivy obsahující sedimenty hlíny a písku se rozkládají na jih od dnešních měst Ramádí a

Sámarrá. Hladina spodní vody je velmi blízko povrchu, takže na dolním toku obou řek jsou stálá nebo i sezónní většinou slaná jezera a močály s porosty rákosu. Vysoké prosolení půdy spolu s prudkým větrem způsobuje erozi půdy a značně ztěžuje provozování zemědělské výroby.

Malý sklon této planiny způsobil, že obě řeky tečou velmi pomalu, vytvářejí meandry a mají tendenci měnit směr svého toku. Změny řečišť představovaly vždy vážný zásah do vodního systému celé oblasti a měly nepříznivý vliv na fungování zavlažovacích soustav. Nejjižnější oblast je protkána četnými menšími říčkami, jezery a bažinami. Zemědělství na tomto území tak bylo takřka vyloučené. Obživa obyvatelstva zde byla založena zejména na rybolovu a lovu vodních ptáků. (Nováková a kol., 1998, s. 16)

Klimatické poměry panující na území Předního východu jsou velmi různorodé, ovlivňuje je nadmořská výška, vzdálenost od moře, tvar reliéfu, převládající směr větru a další faktory. V horských oblastech Malé Asie a Íránu převládá drsné podnebí charakteristické mimořádně chladnými zimami s velkým množstvím napadaného sněhu, který způsobuje, že jsou horské průsmyky převážnou část roku neschůdné. Pro západní a jihozápadní část Malé Asie a východní pobřeží Středozemního moře je typické mírné přímořské podnebí. Pohoří Libanon a Antilibanon brání vlhkým vzduchovým proudům přicházejícím od Středozemního moře dále proniknout na východ. To způsobilo, že většina území Předního východu má výrazně kontinentální podnebí s nedostatkem srážek a značnými teplotními výkyvy během dne i celého roku. Stepí a pouště pokrývají větší část Předního východu, kultivovanou zemi nalezneme jen v úzkých pruzích podél řek. (Nováková, 1998, s. 16, 17)

2.1.1 Mezopotámie³

Název krajiny mezi řekami Eufratem a Tigridem původně pochází od starověkých Řeků a znamenal „Meziříčí“. Sami obyvatelé Mezopotámie však souhrnný název pro tuto zemi neměli. Termínem označujeme oblast ohraničenou na severu výběžky pohoří Taurus, na východě horským pásmem Zagros, na jihu bažinatými kraji v okolí Perského zálivu a konečně na západě syrskými stepmi a pouštěmi Arabského poloostrova.

Na území Mezopotámie jsou různé klimatické podmínky. Severní část má subtropické podnebí s dostatkem vodních srážek, úhrn se pohybuje mezi 400 – 700 mm za rok,⁴ ale jižní část má jen kolem 50 – 200 mm srážek za rok, takže se tamní zemědělství bez umělého zavlažování neobešlo. Jižní Mezopotámie byla také zcela závislá na období dešťů, jež přicházelo v zimě a zčásti na jaře. Přívaly jarních vod však představovaly i nebezpečí záplav. Půdu bylo tedy třeba nejenom zavodnit, ale i odvodnit. Obyvatelé jižní Mezopotámie postupně vybudovali složitou síť kanálů a hrází, která ovšem zároveň přispěla k procesu prosolování půdy. V nejj jižnější části byla salinizace způsobena navíc i vysokou spodní mořskou vodou. (Prosecký a kol., 1999, s. 237, 238)

Mezopotamská půda, i přes výše zmíněné, byla přímo předurčena pro zemědělství, jehož výnosy byly obrovské. Vedle něj bylo pro Mezopotámii charakteristické sadařství, zejména pěstování datlové palmy. Poloha krajiny rovněž vytvářela příznivé podmínky pro rozvoj obchodu. Právě na něm byl často závislý blahobyt země. Mezopotámie neměla velké zásoby stavebního dřeva, byla chudá na kámen a kovy. Naopak oplývala zemědělskými produkty, vlnou a látkami. Obchodní směnou si tudíž opatřovala chybějící suroviny. Mezopotamský zemědělec a obchodník tedy byli nosnými sloupy hospodářské prosperity země, proto jím vladaři

³ Srov. Klíma, 1962, s. 206 – 208, Hruška, 1987, s. 59 – 70.

⁴ Pro představu 250 mm srážek za rok je nejnižší možné množství, při kterém lze ještě provozovat rostlinnou výrobu (pěstování obilí) bez nutnosti umělého zavlažování (Nováková a kol., 1998, s. 17).

věnovali ve svých právních dílech velkou pozornost. (Klíma, 1979, s. 11, 12)

2.1.1.1 Babylónie

Jedná se o území zahrnující jižní část Mezopotámie⁵, které se po vzniku teritoriálního státu v 2. tis. př. n. l. nazývalo podle svého hlavního města Babylónu. Na jihu byla Babylónie ohraničena Perským zálivem a bažinatou oblastí v deltě Eufratu a Tigridu, někdy nazývanou jako „Přímoří“. Tato oblast byla osídlena kočovnými kmeny, jež často vzdorovaly pokusům centrální vlády o jejich ovládnutí. Na východě hraničila s íránskou plošinou, odkud byla opětovně ohrožována nájezdy kočovníků i agresivitou nejstaršího íránského státu Elamu⁶. Západní hranice byla otevřená do syrských stepí, odkud neřídka přicházely vlny semitských kočovníků. Základem bohatství země bylo rozvinuté zemědělství, které umožnil složitý systém zavlažovacích a odvodňovacích kanálů. Babylónie byla taktéž proslulá kvalitou svých řemeslných výrobků, především vlněných látek. (Prosecký a kol. 1999, s. 50)

2.1.1.2 Asýrie⁷

Území zahrnovalo severní Mezopotámii, dnešní severní Irák. Centrem Asýrie byla oblast na středním toku Tigridu,⁸ která tvořila trojúhelník mezi

⁵ Zhruba dnešní Irák na jih od Bagdádu.

⁶ Politický a etnický celek rozkládající se na území mezi řekami Kárún a Kercha a v přilehlých hornatých oblastech pohoří Zagros. Výraz Elam pochází původně ze sumerského slova Elam (a) znamenajícího „vysočina“. Historickými středisky byla města Súsy a Anšan. Počátky státnosti Elamu lze nalézt již v době kultury obejdské. Říše zažila vrcholy v raně dynastickém období, před vznikem Staroakkadského státu, v 19. a 17. stol. př. n. l. v éře tzv. *sukkalmachů* a konečně na počátku 13. stol. př. n. l. (Prosecký a kol., 1999, s. 88 - 89)

⁷ Srov. Pečirková, 2000, s. 13 – 14.

⁸ Na západním břehu Tigridu se rozkládá oblast tvořená vápencovou planinou (Džazíra), na severu ohraničená pohořím Džebel Sindžár a na západě řekou Chábúr. V jihovýchodní části této oblasti leželo město Aššur. Na svém východním břehu přijímá řeka Tigris dva přítoky, Dolní a Horní Záb, tato oblast se dále dělí na tři části. První je planina mezi Horním Zábem a pohořím na sever od dnešního Mosulu, jejímž centrem bylo Ninive. Druhou je území mezi Dolním a Horním Zábem s městem Arbelou. Poslední částí je teritorium rozkládající se na jih od Dolního Zábu, zde leželo město Arrapcha, dnešní Kirkúk. (Pečirková, 2000, s. 13)

městy Aššurem⁹, Ninive¹⁰ a Kalachem.¹¹ Země byla pojmenována podle nejstaršího asyrského hlavního města Aššuru, stejné jméno nesl i asyrský nejvyšší bůh. V dobách rozkvětu se území rozšiřovalo na úkor sousedních států, ale v dobách krize se opět omezilo jen na oblast tzv. „asyrského trojúhelníku“. Severní a východní hranici tvořila dvě pohoří, Taurus a Zagros¹² a dále Íránská plošina, odkud napadaly kulturní centra Asýrie kočovné horské kmeny. Západní hranice byla podobně jako u Babylonu otevřena útokům ze syrských stepí. Podnebí v severní Mezopotámii je mírnější než na jihu. Vhodné klimatické podmínky a dostatečné srážky tu umožňovaly zemědělství bez umělého zavlažování. Díky tomu se zde pěstovaly i jiné plodiny než v Babylónii, například víno. S výjimkou vápence ale i zde chyběly základní nerostné suroviny a kovy. (Prosecký a kol. 1999, s. 40)

Hranice mezi severní a jižní Mezopotámií probíhala zhruba podél linie vzdálené několik desítek kilometrů na sever od dnešního Bagdádu. Asýrie i Babylónie se musely po celou dobu své existence potýkat s nájezdy a infiltrací kočovných kmenů ze syrských stepí a severovýchodního pohoří. Nejvýznamnější vlny kočovníků přicházely ze Sýrie, jednalo se o semitské kmeny Akkadů, Amorejců,¹³ Aramejců. Tyto

⁹ Hlavní město Asýrie a rozsáhlá archeologická lokalita asi 12 km západně od Kirkúku. Město bylo osídlené zhruba mezi lety 2500 – 616 př. n. l., kdy bylo dobyto a zpusťošeno babylónskými a médskými vojsky. V lokalitě probíhal v letech 1903 – 1914 německý výzkum vedený W. Andraem. (Prosecký a kol., 1999, s. 42)

¹⁰ Do dnešní doby už jsou dochovány jen pahorky Tell Nabí Júnus a Tell Kújundžuk na předměstí Mosulu. Původně se jednalo o mohutný tell s osídlením od kultury hassunské až do doby římské. Roku 612 př. n. l. město společnými silami dobyla a zpusťošila vojska Babyloňanů a Médů. Probíhal zde francouzský, britský, americký a irácký výzkum. (tamtéž, s. 271 - 272)

¹¹ Dnešní Nimrúd, jde o archeologickou lokalitu nacházející se 40 km jihovýchodně od Mosulu. Místo bylo osídlené už za haláfské a obejdské kultury a dobyto a zničeno Médy v letech 614 – 612 př. n. l. Dochovalo se zde i nevelké sídliště z helénské doby (asi 240 – 140 př. n. l.). Archeologický výzkum zde vedly výpravy z Velké Británie, Itálie a Polska. (tamtéž, s. 168)

¹² Dnešní východní Turecko.

¹³ Jednalo se o polonomádské etnikum původem ze stepí na západním břehu středního toku Eufratu. Nedochovaly se nám od nich žádné písemné památky, jejich historii můžeme rekonstruovat pouze prostřednictvím jejich protivníků. Označení pochází z hebrejského označení *'emori*, ze zaznamenaných vlastních jmen lze vydedukovat, že jazykově náležely k západosemitské skupině. První zmínky o tomto etniku pochází z 2. pol. 3. tis. př. n. l. Vznik teritoriálního státu v Mezopotámii vedl k opakovaným srážkám centrální moci s Amorejci. Veškeré zmínky o tomto etniku mizí v 2. pol. 2. tis. př. n. l. (Prosecký a kol., 1999, s. 27)

vlny podstatným způsobem ovlivnily charakter mezopotamské civilizace. Mezopotámie byla směsicí různých dynastií, jazyků, kultur a ras. Spojovalo ji především společné kulturní dědictví utvářené a udržované písaři. (Pečírková, 2000, s. 14)

2.2 Obyvatelstvo¹⁴

2.2.1 Semitští Akkadové¹⁵

Vedle Sumerů a původního obyvatelstva byla Mezopotámie zhruba od 25. stol. př. n. l. osídlena také Semity, kteří si na severu země udrželi početní převahu. Toto etnikum bylo neustále doplňováno kočovníky ze západních stepí a pouště. Akkadská vlastní jména se objevují již v sumerských textech nalezených v Abú Salábichu¹⁶, které tak dosvědčují přítomnost Semitů na sumerském území (Klíma, 1976, s. 44). Název tohoto etnika pochází od pojmenování města Akkadu¹⁷, jehož poloha nám bohužel není dosud známa, rozkládalo se pravděpodobně na Tigridu mezi Sipparem a soutokem s Dijálou (Prosecký a kol., 1999, s. 16).

Převažující sumerské a semitské etnikum bylo dlouhou dobu charakteristickým rysem země, takže od založení semitské říše Sargonem Akkadským s centrem v metropoli Akkadu se jižní Mezopotámie nazývala „zemí Sumeru a Akkadu“. Sumerové se tedy v první semitské říši nerozplynuli, naopak přežívali bez úhony. Dokonce překonali ještě v 22. století invazi Gutejců¹⁸. Toto období pod nadvládou

¹⁴ Srov. Oppenheim, 2001, s. 47 – 56.

¹⁵ Srov. Brandt, 1983, s. 14 – 34.

¹⁶ Archeologická lokalita asi 140 km jihovýchodně od Bagdádu. Nejstarší dochované stopy osídlení pocházejí z doby kultury džemdet – nasrské, nejlépe dochované památky pak z období uruckého a III. dynastie z Uru. Proběhl zde americký a britský výzkum. (Prosecký a kol., 1999, s. 11 - 12)

¹⁷ Město podle legendy založil první panovník staroakkadské královské dynastie, Sargon Akkadský (Prosecký a kol., 1999, s. 17).

¹⁸ Od 24. stol. př. n. l. až do 18. stol. př. n. l. patřili k hlavním nepřátelům akkadské a novosumerské říše. Nomádské kmeny Gutejců ohrožovaly sumerská a akkadská města hlavně z prostoru ležícího severovýchodně od Tigridu a později ze severní Mezopotámie. V dochovaných textech byli Gutejci považováni za barbary, kteří neznali zemědělství, království, právo ani přípravu pokrmů a výrobu oděvů. Podle seznamu sumerských králů zapříčinili Gutejci pád města Akkadu. V období tzv. „gutejské dynastie“ (po 2220 př. n. l.) dobyli Gutejci severní a

III. dynastie z Uru bývá někdy dokonce označováno za „sumerskou renesanci“. Podobný osud jako byl dříve přichystán na Sumery, čekal za panování vladařů z III. dynastie urské na Akkadany. Semitská jména nosili dokonce i někteří vladaři z této dynastie a dosvědčují tak symbiózu obou etnik na vrcholné úrovni. Sumerové nakonec nedokázali odolat až západosemitským kmenům Amorejců, jež pronikaly na území říše počátkem 2. tisíciletí. Jejich řeč pomalu ustupuje do ústraní a nadále už nepatří mezi živé jazyky (Klíma, 1976, s. 45).

2.2.2 Asyřané¹⁹ a Aramejci

Označení Asyřané není etnickým, ale politickým pojmem, protože obyvatelé Asýrie byli od pradávna etnicky heterogenní (Prosecký a kol., 1999, s. 41). Asyřané pronikli na počátku 2. tisíciletí prostřednictvím svých kupců do vnitrozemí Malé Asie a založili zde obchodní osady. V 1. tisíciletí se stávají pány téměř celého Předního východu, na čas dobývají také Egypt. Do země se díky velkým deportacím obyvatelstva z porobených zemí dostávají desetitisíce zajatců, především Urartejců, Skytů, Kimérů a dalších²⁰. Velký vliv na Asyřany měli také Churrité ze sousední říše Mitanni²¹ (15. a 14. stol. př. n. l.) a především ke konci 2. tisíciletí semitští Aramejci, kteří pronikali do říše v soustavných vlnách ze svých sídel v Sýrii. (Klíma, 1976, s. 46) Jejich vládci využili mocenského vakua, které v této oblasti vzniklo po rozpadu státu Mitanni, pádu Chetitské říše a oslabení Egypta. V 1. tisíciletí byl aramejský nápor už tak silný, že hovoříme o „arameizaci Mezopotámie“. Aramejci však nikdy

jižní Mezopotámii. Jejich nadvládu nad územím ukončil až vzrůst moci Amorejců. Nájezdům Gutejců museli ještě čelit králové z urské dynastie. V historické tradici 2. tis. př. n. l. splývají Gutejci s nomádskými kmeny Amorejců, Churritů a Subarejců. Až do konce mezopotamské civilizace zůstávají v povědomí jako symbol zla, nebezpečí a zkázy. (Prosecký a kol., 1999, s. 114, 115)

¹⁹ Více o obyvatelstvu Asýrie viz Pečírková, 2000.

²⁰ Právě tato politika asyrských králů přispěla k etnické pestrosti. Za Asyřana byl považován každý, kdo byl poddaným asyrského vladaře, což potvrzuje i formulace, která se často objevovala na královských nápisech: „... jejich obyvatele (z dobytých území) jsem připojil k Asyřanům.“ (tamtéž, s. 41)

²¹ Státní útvar, který vznikl pravděpodobně v 17. – 16. stol. př. n. l. v oblasti severní Mezopotámie a severovýchodní Sýrie (tamtéž, s. 243).

nevytvořili jednotnou kulturu nebo jednotný politický útvar. Většina samostatných aramejských států se v průběhu 9. a 8. st. př. n. l. stala součástí Asyrské říše. V Sýrii, Mezopotámii a dalších oblastech Předního východu se však Aramejci stali hlavním etnickým elementem. (Prosecký a kol., 1999, s. 21) Akkadština ustoupila aramejštině a hliněnou tabulku postupně nahrazuje pergamen a papyrus. Nedlouho po svém vrcholu, dobytí elamské metropole Súsy²², se Asyřané stávají kořistí koalice Médů²³ a Babylóňanů. V Asýrii nastoluje své panství médská dynastie, zatímco Babylóňané si znovu vychutnávají svou samostatnost (Klíma, 1976, s. 46).

2.3 Jazyk

2.3.1 Akkadština²⁴

Akkadština je představitelem severovýchodní větve semitských jazyků. Spolu s eblajštinou je považována za vůbec nejstarší známý semitský jazyk. Z typologického hlediska je jazykem introflexivním. Nositelem obecného významu je kořen, který je tvořen převážně třemi, někdy také dvěma nebo čtyřmi radikály (souhláskami). Od tohoto kořene jsou odvozeny jednotlivé konkrétní významy pomocí vokalizace a afixů. Nejstarší vývojová fáze akkadštiny podléhala silnému vlivu sumerštiny, jenž vedl k převzetí sumerského klínového písma a velkého množství sumerských slov. Pod jejím vlivem se také přemístil slovesný přísudek na

²² Archeologická lokalita jihovýchodně od dnešního íránského města Dezfúl. Jednalo se o jedno z nejvýznamnějších měst a centrum historického Elamu, osídlené od konce 5. tis. př. n. l. do 13. stol. př. n. l. Zdejší osídlení vytváří pět sektorů, označovaných názvy, které jim dali první výkopci lokality. Probíhal zde britský a francouzský archeologický výzkum. (Prosecký a kol., 1999, s. 365)

²³ Indoevropský kmen, etnicky a jazykově příbuzný Peršanům. Z jejich jazyka se nám bohužel dochovaly jen vlastní jména a výpůjčky v jiných jazycích. V asyrských pramenech se poprvé vyskytují v roce 835 př. n. l. v nápisech panovníka Salmanassara III. V tomto období sídlily médské kmény v oblasti východně od jezera Urmija a asyrští králové se jím snažili za každou cenu zabránit ve vstupu na asyrské území. Ovládali médské náčelníky především pomocí vazalských smluv. V 6. stol. př. n. l. se Médové sjednotili a stali se významnou politickou mocí Předního východu. (tamtéž, s. 230)

²⁴ Srov. Oppenheim, 2001, s. 39, 40.

konec věty a akkadština přišla i o některé laryngály (mají vliv na hláskovou výstavbu). (Prosecký a kol., 1999, s. 20)

2.3.1.1 Babylónština a asyrština

Semitskou akkadštinou se mluvilo od poloviny 3. tisíciletí. Její původní, ryze semitská forma se nedochovala, nejstarší akkadské památky jsou výrazně ovlivněny nesemitskou sumerštinou. Nejstarší stupeň akkadštiny lze doložit od 2. tisíciletí př. n. l. Poté se akkadština rozdělila na dva dialekty, a to, jižní babylónštinu a severní asyrštinu. Jejich odchylky jsou však v mluvnici i ve slovní zásobě zcela nepatrné. Každé z těchto nářečí procházel různými vývojovými stádii, dnes rozlišujeme starobabylónštinu (20. – 16. stol.), středobabylónštinu (15. – 11. stol.) a novou a pozdní babylónštinu (10. – 1. stol.). Obdobně se vyvíjela i asyrština, lze odlišit, staroasyrštinu (19. - 18. stol.), kterou známe především díky korespondenci obchodních usedlíků z Káneše, středoasyrštinu (16. – 11. stol.) a novoasyrštinu (10. – 7. stol.) (Klíma, 1976, s. 45).

Akkadština měla taktéž funkci mezinárodního dorozumívacího jazyka starověkého Předního východu a úlohu nositele kulturních vlivů vyzařujících z oblasti Mezopotámie. Díky tomu se nalézají akkadské písemné památky, více či méně ovlivněné domorodými jazyky, i mimo vlastní území Mezopotámie. Tyto písemné památky pocházejí ze Sús, Nuzi, Chattuše, Alalachu, Ugaritu, Tell el – Amarny. (Prosecký a kol., 1999, s. 20)

2.4 Přehled politických dějin²⁵

2.4.1 III. dynastie z Uru

Po zániku akkadského státu²⁶ nastalo v Mezopotámii zhruba stoleté období nestability, během něhož byla země znovu roztržena mezi

²⁵ Srov. Hrozný, 1948, s. 73 – 92.

jednotlivé městské státy, z nichž každý dokázal ovládnout jen region ve svém nejbližším okolí. Situace se začala zlepšovat až ke konci 3. tisíciletí př. n. l., kdy se začaly prostřednictvím III. dynastie z Uru opět silněji prosazovat tendence k politické centralizaci. (Nováková a kol., 1998, s. 67)

Roku 2116 ukončil vládu Gutejců v Mezopotámii urucký panovník Utu – Chengal, který si dokázal během krátké doby podmanit několik měst v jižní Babylónii, jež nechal posléze řídit svými místodržiteli. Správu významného přístavního města Ur svěřil svému bratrovi Ur – Nammuovi. Ten ovšem začal záhy usilovat o nezávislost na uruckém vladaři, což se mu brzy také podařilo. Založil novou vladařskou dynastii, která se podle *Sumerského královského seznamu*²⁷ označuje jako III. dynastie urská. (Nováková a kol., 1998, s. 67 - 68)

Vláda této dynastie znamenala pro dějiny Mezopotámie významný předěl. Po dlouhém období rozdrobenosti opětovně vytvořila územní stát s vysokým podílem ekonomické, administrativní a politické centralizace (Pecha, 2003, s. 24). Urští vladaři věnovali mnoho úsilí vytvoření efektivního systému státní správy. Období III. dynastie z Uru je zároveň dobou velkého kulturního rozmachu, rozkvětu vzdělanosti a érou četné výstavby chrámů a paláců. (Nováková a kol., 1998, s. 67)

Krátce po založení nové dynastie Ur – Nammu dobyl sídelní město svého bratra Uruk a následně si podrobil i město Lagaš. Kromě svých dobovatelských úspěchů byl tento vladař i významným stavitelem. Jeho

²⁶ Akkadská říše byla první mezopotamskou velmocí, existovala zhruba mezi léty 2400 – 2215 př. n. l. (Balík, 2005, s. 32).

²⁷ Jedná se o jeden z nejdůležitějších mezopotamských textů popisujících raně dynastické období. Jeho text je znám pouze z rukopisů pocházejících z 1. pol. 2. tis. př. n. l., tedy zhruba o 700 let mladších než samotné raně dynastické období. Seznam popisuje svět, v němž království „sestoupilo z nebe“ a přecházelo z města do města. Z chronologického hlediska pokrývá text období od vzniku království, až do časů dynastie z Isinu. Zvláštní důležitost připisuje městům Ur, Uruk a Kiši. Zahrnuje také tři nebabylónská města a to, Avan na východě, Chamazi na severu a Mari na západě. Do Sumerského královského seznamu byly začleněny dynastické seznamy králů z různých měst s údaji o délce jejich vládnutí. Nejstarší části této památky jsou však legendární, neboť připisují nereálně dlouhé panování obvykle mytologickým postavám. (Van de Mieroop, 2000, s. 55, srov. Prosecký a kol., 1999, s. 195)

zásluhou byly v Mezopotámii vybudovány první stupňovité chrámy (zikkuraty)²⁸. Po Ur – Nammuovi nastoupil jeho syn Šulgi (2093 – 2046 př. n. l.), jenž svým věhlasem svého otce dokonce překonal. V druhé polovině své skoro padesátileté vlády zahájil tento panovník územní expanzi na sever a východ. Ovládl prakticky celou Babylónii a k říši připojil i Asýrii a část Elamu. (Nováková a kol., 1998, s. 68) Přisvojil si titul „král čtyř světových stran“ a navíc se nechal za svého života prohlásit za boha. (Klíma, 1979, s. 22) Šulgi provedl řadu politických²⁹, administrativních³⁰ i ekonomických reforem³¹, díky kterým vytvořil a upevnil centralizovaný stát. Za svého života také nechal sepsat právní sbírku, z které se nám dochovaly bohužel pouze fragmenty. (Nováková a kol., 1998, s. 71)

Za Šulgiho nástupců ale centralizační úsilí skončilo. Museli se stále více soustředit na obranu územní celistvosti urského státu. Amar – Sín a Šu – Sín³² se ještě dokázali ubránit vnějšímu ohrožení způsobenému etnickými přesuny na území Mezopotámie, především ze syrských stepí. Avšak ke konci milénia, za vlády Ibbi – Sína, se začaly stále výrazněji objevovat příznaky blížící se krize. V důsledku úpadku centrální moci došlo k posílení nezávislosti místodržitelů provincií, kteří se často stávali faktickými vládci svěřeného území. Současně docházelo i k ohrožení státu z vnějšku, do země začaly pronikat nejen západosemitské kočovné

²⁸ Navazovaly na architektonické tradice sahající až do obejdské kultury (6000 – 3500 př. n. l.). Urské zikkuraty jsou tvořeny třemi stupňovitými terasami s pravouhlym půdorysem. Na nejvyšší z nich je vystavěna svatyně, ke které vedou tři schodiště protínající se vzájemně v pravých úhlech. Nejznámější stavba tohoto typu byla přirozeně vystavěna v městě Ur. (Nováková a kol., 1998, s. 68)

²⁹ Panovnícká moc se stala dědičnou, na trůn nastupoval po otci vždy jeho syn, zpravidla ten nejstarší (Klíma, 1979, s. 22).

³⁰ Urský král vybudoval výkonný a hierarchicky uspořádaný správní aparát, jehož členové získávali vzdělání v písařských školách (Nováková, 1998, s. 69).

³¹ Šulgi provedl reformu daňové soustavy, kterou založil na propracovaném redistributivním systému. Jednotlivé provincie urského státu musely odevzdávat do ústředí předepsané množství naturálních dávek. Ty se soustředily ve velkých redistribučních centrech, odkud byly následně podle potřeby přerozdělovány. Monarcha se taktéž zasloužil o vytvoření jednotného systému měr a vah i zavedení jednotného kalendáře pro celé území státu. (tamtéž, s. 69)

³² Za jeho vlády byla postavena na severu říše asi 200 km dlouhá obranná hradba proti amorejskému pronikání (tamtéž, s. 71).

kmeny Amorejců³³, k vojenským výpadům se odhodlal i sousední stát Elam a také Churrité³⁴. Situace postupně vedla k desintegraci³⁵ urského státu (Pecha, 2003, s. 24).

Na samém konci 3. tisíciletí př. n. l. tak bylo území Babylónie opět rozděleno mezi mnoho drobných státních útvarů. Uorský stát existoval i nadále, ale již jen jako jeden z mnoha států a o své výsadní postavení přišel. Definitivně bylo město Ur zničeno vpádem elamských vojsk roku 2003 př. n. l., při kterém padl poslední urský panovník Ibbi – Sín do zajetí.³⁶ V dobytém městě byla poté ponechána elamská vojenská posádka, kterou teprve o několik let později vyhnal bývalý urský náčelník Išbi – Erra. Dobytím města definitivně skončila vláda III. dynastie z Uru, tento rok je pak považován za formální počátek starobabylónského období (Pecha, 2003, s. 25).³⁷

2.4.2 Starobabylónské období³⁸

Starobabylónské období lze orientačně vymezit letopočty 2003 př. n. l. a 1594 př. n. l. (konec vlády I. babylónské dynastie). Tato fáze mezopotámských dějin je výborně zdokumentována díky nepřehlednému množství dochovaného písemného materiálu. O ekonomických a

³³ O materiální a duchovní kultuře Amorejců v tomto období toho nevíme mnoho, protože se nedochovaly žádné písemné ani hmotné památky, které bychom mohli s jistotou přiřadit k tomuto etniku. Amorejský jazyk nebyl písemně zachycován, dochovalo se jen několik výpůjček v akkadštině, a to především u vlastních jmen. (Pecha, 2003, s. 24)

³⁴ K formování tohoto etnika docházelo zřejmě již v 1. pol. 3. tis. př. n. l., kdy se churritský jazyk oddělil od urartejštiny. Ve staroakkadském období sídlili Churrité zřejmě na horním toku řeky Chábúr. Na počátku 2. tis. př. n. l. už sídlilo početné churritské obyvatelstvo v Malé Asii, severní Sýrii a východní Mezopotámii. V 17. – 16. stol. př. n. l. došlo ke sjednocení churritských etnických skupin a vzniku rozsáhlého státu Mitanni. (Prosecký a kol., 1999, s. 143)

³⁵ Poměry v zemi nejlépe ilustruje dochovaná korespondence mezi urským králem Ibbi – Sínem (2027 – 2003 př. n. l.) a jeho hodnostářem Išbi Errou. Z dopisů se dozvíme o tom, že byl Išbi – Erra vyslán na sever, aby opatřil obilí pro město Ur, které zápasilo s nedostatkem potravin. Obilí se mu podařilo opatřit, avšak nedešlal ho zpátky do Uru, což zdůvodnil velice riskantní přepravou v důsledku častých amorejských útoků. Místo toho uskladnil obilí v městě Isin a požádal krále, aby ho jmenoval hodnostářem odpovědným za ochranu měst Isin a Nippur, k čemuž následně i došlo. S tím se ale Išbi – Erra nespokojil a krátce poté vyhlásil nezávislost na urském státu a sám se prohlásil za krále. Mezi další města, která se v této době osamostatnila, patřila například i Larsa na jihu Babylónie. (Pecha, 2003, s. 24 - 25)

³⁶ O této události nás informují známé literární skladby, *Nářek nad zkázou Uru a Nářek nad zkázou Sumeru a Uru*.

³⁷ Viz příloha č. 2.

³⁸ Viz příloha č. 3.

sociálních poměrech se dozvídáme z desetitisíců administrativních záznamů, smluv, dopisů, ať už soukromého nebo úřednického charakteru, právních sbírek a dalších pramenů. Politické dějiny lze dobře zrekonstruovat prostřednictvím královských nápisů, hymnů na panovníky a četných datovacích formulí. (Nováková a kol., 1998, s. 76)

Pro toto období je charakteristický velký politický vliv Amorejců, kteří postupně pronikali do Mezopotámie od druhé poloviny 3. tisíciletí př. n. l. a stali se významnou složkou místní populace. Postupně opouštěli kočovný způsob života a usazovali se za hradbami mezopotámských měst, kde navazovali obchodní kontakty s jejich obyvateli a usedlými zemědělci. Amorejci se také nechávali najímat jako sezónní pracovníci a vstupovali jako žoldnéři do armád různých městských států. Díky svým schopnostem často dosáhli v ozbrojených silách vysokých důstojnických hodností a poté si v mnoha městech usurpovali královskou moc pro sebe. (tamtéž, s. 76) V řadě jihomezopotámských měst se tak objevuje u moci dynastie amorejského původu opírající se o vojenské oddíly složené výhradně z Amorejců. Jednotlivé městské státy mezi sebou navzájem soupeřily ve sféře ekonomické, politické i vojenské a snažily se o to, aby se staly nástupci urského státu. Nejvýznamnějšími státy rané fáze starobabylónského období se nakonec staly Isin a Larsa. (Pecha, 2003, s. 26)

2.4.2.1 Období Isin – Larsa

Z obou států byl na počátku 2. tis. př. n. l. silnější Isin. K jeho nejvýznamnějším vladařům patřil výše zmíněný Išbi - Erra (2017 – 1985 př. n. l.), zakladatel I. isinské dynastie. Krátce poté, co se prohlásil vládcem města Isinu, sjednotil pod svou moc velkou část Babylónie, k říši připojil například Ur, Uruk, Eridu, Nippur a další. Podobně jako jeho nástupci, navázal Išbi – Erra na dědictví urského státu a převzal jeho administrativní a správní strukturu.

Mezi nejvýznamnější vladaře isinské dynastie se bezpochyby zařadil Lipit – Ištar (1943 – 1924 př. n. l.). Nejvíce se proslavil svou sumersky psanou sbírkou zákonů.³⁹ Ke konci jeho vlády se však larský král Gundunum zmocnil Uru, čímž ukončil období, kdy byl Isin nejsilnějším státem v Mezopotámii.

Obdobně jako Isin i Larsa získala nezávislost před zánikem státu III. dynastie urské, už od roku 2025 př. n. l. zde vládla dynastie amorejského původu. Období největšího rozmachu zažil tento stát za vlády Varad – Sína (1834 – 1823 př. n. l.) a především jeho bratra Rím – Sína (1822 – 1763 př. n. l.). Za vlády těchto synů amorejského náčelníka Kudur – Mabuka ovládala Larsa mimo jiné území zahrnující města Ur, Uruk, Girsu, Eridu a Nippur. Rím – Sínovi se dokonce podařilo dobýt Isin.⁴⁰ (Nováková a kol., 1998, s. 78)

Kromě Larsy ovlivňovaly v této době dění v Mezopotámii i další městské státy. Jedním z nich byla Ešnunna nacházející se v povodí řeky Dijály v severovýchodní části Babylónie. Ta těžila především ze své výhodné geografické polohy na cestě spojující Mezopotámii s Íránem a bohatých nerostných nalezišť nacházejících se na jejím území. Důležitou úlohu hrál také Aššur, kde od 19. stol. př. n. l. vládla dynastie amorejského původu. (Pecha, 2003, s. 38, 39)

2.4.2.2 Staroasyrská říše

Většinu informací o dějinách staroasyrské říše se dozvídáme díky Asyrskému královskému seznamu,⁴¹ stavebním a votivním nápisům

³⁹ Více k této sbírce viz Klíma, 1979, s. 48 – 55, Roth, 1997, s. 23 – 35.

⁴⁰ Tato událost byla dokonce pokládána za natolik důležitou, že vedla ke změně v datování. Podle éry od dobytí Isinu bylo pojmenováno dalším 31 let až do konce Rím – Sínovy vlády. (Pecha, 2003, 31)

⁴¹ Dochoval se celkem v 5 exemplářích a pochází až z 1. tis. př. n. l. Obsahuje jména asyrských panovníků od nejstarších dob až po vládu Salmanassara V. v novoasyrském období. Asyrský královský seznam je výrazně ovlivněný monarchistickou ideologií tohoto státu, která klade důraz na kontinuitu dynastické linie a záměrně si upravuje okolnosti nelegitimní uzurpace královské moci. Z tohoto důvodu se musí používat jen velice opatrně. (Prosecký a kol., 1999, s. 195)

asyrských vladařů. Nejvíce dokumentů⁴² však pochází z oblasti střední Anatólie, kde od počátku 2. tis. př. n. l. existovala síť asyrských kupeckých osad. Tyto osady ležely většinou v blízkosti hlavních měst regionálních království či jiných hospodářsky nebo strategicky významných měst a zprostředkovávaly obchodní styky mezi Anatólií a Asýrií. Ke konci 18. stol. př. n. l. však byly tyto osady zničeny, což znamenalo konec asyrského osídlení v Malé Asii. (Nováková a kol., 1998, s. 82)

Zakladatelem a nejvýznamnějším panovníkem staroasyrské dynastie byl Šamší – Adad I. (1815 - 1782). Ten zdědil po svém otci Ilakabkabuhovi vládu ve městě Ekallátum,⁴³ odkud byl posléze Narám – Sínem z Ešnunny vyhnán do Babylonu. Po jeho úmrtí se Šamší – Adad z vyhnanství vrátil, dobyl Aššur a postupně ovládl téměř celou severní Mezopotámii. Mimo jiné kontroloval království Apum, jehož hlavní město přeměnil na své vlastní královské sídlo a přejmenoval ho na Šubat - Enlil. Okolo roku 1792 př. n. l. se zmocnil i významného města Mari, kam umístil jako správce svého mladšího syna Jasmach – Addu. Starší syn Išme – Dagán kontroloval z trůnu území v okolí města Ekallátum. (Van de Mieroop, 2000, s. 115)

Synové ovšem nedokázali pokračovat v otcově odkazu. Po smrti Šamší – Adada (1776 př. n. l.) rychle ztratili většinu dobytých území. Amorejský panovník Zimrí – Lim (1782 – 1759 př. n. l.) znovuobnovil nezávislost Mari a vyhnal odsud Jasmach – Addu. Išme Dagan, který převzal po svém otci asyrský trůn, pak ztratil kontrolu nad většinou území s výjimkou měst Ekallátum a Aššur. (Nováková a kol., 1998, s. 83)

⁴² Z dochovaných textů se dozvídáme, jakým způsobem byly prováděny obchodní transakce asyrských kupců v Anatólii. Obchod ovládali soukromí podnikatelé, kteří nebyli zaměstnanci paláce ani chrámu. Vypravovali karavany z Aššuru do Malé Asie, kam dováželi výhradně cín a vlněné tkaniny. Kromě toho byli asyrští obchodníci zapojeni také do vnitroanatólského obchodu s mědí, železem a vlnou. (Nováková a kol., 1998, s. 81)

⁴³ Neznáme přesnou polohu této lokality, nachází se pravděpodobně na Tigridu v severním Iráku nebo jižním Turecku (Prosecký a kol., 1998, s. 88).

2.4.2.3 Starobabylonská říše⁴⁴

V první polovině 18. stol. př. n. l. se na politické mapě Mezopotámie objevilo nové významné centrum, Babylon. Roku 1792 př. n. l. usedl na jeho trůn Chammurapi (1792 – 1750 př. n. l.) a stal se nejvýznamnějším babylonským vladařem.⁴⁵ Zpočátku upřel svou pozornost na vnitřní vývoj státu⁴⁶ a posílení svého politického a vojenského postavení. Opíral se především o spojenectví s marijským vladařem Zimrí – Limem.⁴⁷ (Nováková a kol., 1998, s. 83) Mezi léty 1766 – 1763 př. n. l. babylonsko – marijská koalice v rychlém sledu porazila Elam, Ešnunnu a Larsu, kde do té doby vládnul Rím - Sín. Nakonec se Chammurapi obrátil proti svému spojenci z Mari a roku 1761 př. n. l. sjednotil celou jižní Mezopotámii. Přechodně také ovládnul některé oblasti v Asýrii a to, města Aššur a Ninive. (Van de Mieroop, 2000, s. 117)

Velkou pozornost věnoval Chammurapi správě své říše.⁴⁸ Vybuďoval centralizovaný administrativní aparát, který mu umožnil rozhodovat o všech důležitých záležitostech na celém území říše. Stát rozdělil na jednotlivé provincie, do nichž dosadil místodržitele. Ti měli na starosti hospodářské, finanční, administrativní, soudní i vojenské záležitosti svých provincií, instrukce a příkazy dostávali přímo od krále. Pod nimi stáli lokální hodnostáři, kteří spravovali jednotlivá města.⁴⁹ (Nováková a kol., 1998, s. 83, 84)

⁴⁴ Srov. Van de Mieroop, 2005, s. 1 -78, viz příloha č. 4.

⁴⁵ Podle Klímy si Chammurapi osvojil vlastnosti vzorného státníka (viz příloha č. 5), naučil se přesně znát hranice svých schopností, měl vyvinutý cit pro diplomatické umění, byl dobrý taktikem, obratným propagandistou, psychologem, znalcem veřejného mínění a dovedl si vybrat zkušené a spolehlivé rádce. (Klíma, 1979, s. 28)

⁴⁶ Soustředil se zejména na konsolidaci území, výstavbu zavodňovacích kanálů a opevňování měst (Van de Mieroop, 2000, s. 117).

⁴⁷ Více ke korespondenci mezi Chammurapim a Zimrí – Limem viz Van de Mieroop, 2000, s. 118.

⁴⁸ Provedl dalekosáhlé reformy státní správy, které spočívaly v to, že došlo k další centralizaci a posílení despotické vlády, Chammurapi omezil samosprávu, místní vládcy přeměnil na pouhé královské úředníky, na významná místa ve státní správě a soudnictví dosadil civilní úředníky, oddělil státní a chrámovou správu a v neposlední řadě zavedl akkadštinu jako jedinou úřední řeč. (Balík, 2005, s. 35)

⁴⁹ O vztazích mezi ústředím a provinciemi se více dozvídáme z dochovaných dopisů, které adresoval Chammurapi svým úředníkům v Larse. Místodržitelé se primárně starali o královský

Chammurapi se předně proslavil jako zákonodárce. Na stélu z černého dioritu,⁵⁰ nechal vytesat sbírku právních ustanovení. Skutečná úloha tohoto právního díla však stále není jasná. (Nováková a kol., 1998, s. 86) V současnosti se většina badatelů přiklání k názoru, že se nejedná o zákoník, ale o monument představující Chammurapiho jako spravedlivého monarchu. Stéla pojednává o mnoha oblastech babylonského života, avšak zdaleka nepokrývá všechny zločiny a vyskytují se v ní i některé protimluvy. Na zákoník se neodvolávají ani žádné dochované právní dokumenty, včetně soudních protokolů. Sám Chammurapi o právním kodexu říká: „ Ukřivděný, jenž se dostal do sporu, nechť přijde před mou sochu „Krále spravedlnosti“, nechť si dá přečíst slova vrytá na mé stéle, nechť vyslechne má vzácná slova, nechť moje stéla osvětlí mu jeho případ, nechť najde rozhodnutí, nechť dá svému srdci oddychnout, nechť řekne „Chammurapi... zemi po právu vládl.“ (Van de Mieroop, 2000, s. 119)

Chammurapi byl bezesporu velmi zdatným vojevůdcem, politikem a vladařem, nicméně se mu nepodařilo zajistit své říši delšího trvání. Již jeho syn Samsu – iluna (1749 - 1712) musel deset let po úmrtí svého otce potlačit velkou vzpouru na jihu země. V Uru a Larse, hlavních ohniscích povstání, se zmocnil vlády Rím – Sín II.,⁵¹ kterého porazil nástupce Chammurapiho až po velmi tuhých bojích. Porážka byla osudná zejména pro Ur, který byl dobyt roku 1740 př. n. l. Babylonská vojska město vyplenila, zbořila mu hradby a odsoudila tak kdysi významné centrum na několik staletí na politickou a ekonomickou periferii. Hospodářská krize⁵² však v tomto období postihla celé území jižní Mezopotámie a vedla

majetek v provinciích. Dále zajišťovali přidělování půdy osobám pracujícím ve službách paláce. Zodpovídali se za odvod dávek (zejména stříbra a naturální produktů) do hlavního města.

Kromě toho dohlíželi na hospodářské záležitosti chrámů, zajišťovali bezpečnost v provincii, soudní záležitosti, údržbu hradeb a zavlažovacích kanálů, atd. (Nováková a kol., 1998, s. 85)

⁵⁰ Stéla je vysoká 2, 25m, její dolní obvod měří 1, 9 m, horní obvod pak 1, 65 m, jedná se o tvar velkého valounu mírně nakloněného vpřed (Klengel, 1980, s. 144).

⁵¹ Pojmenoval se podle posledního vládce Larsy Rím – Sína (Van de Mieroop, 2000, s. 120).

⁵² Více ke krizi viz Van de Mieroop, 2000, s. 120, 121.

k migraci velké části obyvatelstva do severobabylonských měst. Za vlády Samsu – Iluny navíc vznikla pod vedením Ilímána separatistická tzv. „přímořská dynastie“ ovládající pobřeží Perského zálivu. (Nováková a kol., 1998, s. 87)

Ani za vlády dalších babylonských králů se situaci nepodařilo zlepšit, pokračoval mocenský sestup babylonského státu, jenž postupně ztrácel území za územím. Definitivní konec I. babylonské dynastie znamenal rok 1594 př. n. l., kdy Babylon podlehl chetitskému vojsku vedenému králem Muršilim I. Tato událost představovala pro babylonské dějiny významný předěl, neboť po ní nastala dvousetletá „doba temna“, během které se k moci dostala dynastie kassitského původu.⁵³

2.4.3 Středobabylonské a středoasyrské období⁵⁴

2.4.3.1 Babylónie

V průběhu „temného věku“ využila dynastie kassitského původu mocenského vakua, jež se vytvořilo po vyplenění Babylónu Chetity, a v dosud přesně neurčeném okamžiku usedla na babylonský trůn. O rané fázi kassitské dynastie (16. – 15. stol. př. n. l.) se nám dochovalo velmi málo informací. Lépe zdokumentovaná je až pozdní fáze kassitského období (14. – 13. stol. př. n. l.), kdy tito panovníci ovládali většinu území jižní Mezopotámie. Král Ulamburiaš se nadobro vypořádal s „přímořskou“ dynastií a získal přístup k Perskému zálivu. Král Kurigalzu I. se zase proslavil výstavbou nového hlavního města Dúr Kurigalzu (asi 20 km severozápadně od Bagdádu). (Nováková a kol., 1998, s. 98)

⁵³ Etnikum, které je v Babylónii doložené od 18. st. př. n. l., kdy se začalo pomalu přesídlvat z íránských horských oblastí a usazovat se v okolí města Sippar. Koncem starobabylonského období jsou doklady taktéž o osídlení Kassitů v povodí řeky Eufratu u měst Terka, Chana a v Alalachu. Na počátku 16. stol. př. n. l. již získali kontrolu nad celým územím severní Babylónie. Kassité prosluli svou bojovností a nepoddajností, díky níž často úspěšně vzdorovali asyrské armádě a stali se žádanými žoldněři. Kassitská královská dynastie měla 36 panovníků, kteří vládli přes 576 let. (Prosecký a kol., 1999, s. 177, více o tomto etniku a jeho jazyce tamtéž str. 177 - 179)

⁵⁴ Viz příloha č. 6 a 7.

Kassitské období bylo dobou rozvoje akkadské literární tvorby. Mnoho starších děl mezopotámské literatury bylo v kassitské době převedeno do kanonické formy, kterou poté písaři v pozdějších staletích beze změny opisovali. (tamtéž, s. 99) Konec dynastie byl výsledkem spojeného tlaku Asýrie a Elamu. Asyrský vládce Tukultí – Ninurta I. (1243 – 1207 př. n. l.) svrhl z trůnu Kaštiliaše IV. (1232 – 1225 př. n. l.) a odvedl ho v okovech do Aššuru. Poté ustanovil v Babylonu řadu loutkových vládců, kteří zastávali zájmy Asýrie. Úspěšné babylonské povstání navrátilo na chvíli Babylon pod kassitskou kontrolu, ale už roku 1155 př. n. l. došlo k definitivnímu zhroucení kassitské dynastie v důsledku nájezdu Elamu. (Van de Mieroop, 2000, s. 176)

2.4.3.2 Asýrie

Čas od poloviny do konce 2. tis. př. n. l. je často nazýván středooasyrským obdobím. Od 14. stol. do 11. stol. př. n. l. se Asýrie dokázala přeměnit z malého státu ovládajícího jen okolí města Aššur v teritoriální stát a vedoucího hráče v mezinárodních záležitostech. (Van de Mieroop, 2000, s. 179) Za prvního významného vládce a zakladatele středooasyrského státu je považován syn a nástupce Eríba – Adada, Aššur – Uballit („Aššur mu dal život“, 1365 – 1330 př. n. l.). Vládl třicet šest let, během kterých se mu povedlo upevnit si kontrolu nad jádrem Asýrie. Dokonce se mu podařilo ovlivňovat i babylonské záležitosti. Provdal svou dceru Muballit – Šeruu za babylonského krále a po jeho smrti dosadil na babylonský trůn svého vnuka Kurigalzua. (Pečirková, 2000, s. 40) S Aššur – Uballitovou smrtí však asyrská moc na čas upadla a jeho bezprostřední následovníci už nebyli schopni dosáhnout mezinárodního významu.

Tento směr vývoje zvrátili až tři dlouho vládnoucí králové, Adad – nárárí I. (1305 - 1274 př. n. l.), Salmanassar I. (1273 – 1244 př. n. l.) a Tukultí – Ninurta I. (1243 – 1207 př. n. l.) Hlavní ohnisko jejich vojenské činnosti představoval západ, kde postupně proměnili území dřívějšího

státu Mitanni⁵⁵ v oblast pod přímou kontrolou Asýrie. (Van de Mieroop, 2000, s. 181) Adad – nárání dobyl Chanigalbatu, stát, který zbyl z kdysi mocného Mitanni a získal kontrolu nad obchodními cestami probíhajícími podél Eufratu a Tigridu. Jeho syn a nástupce Salmanassar I. se úspěšně střetl s kmenovým svazem Urarti, který sídlil na území dnešní Arménie a snažil se proniknout do Asýrie. Ve svých nápisech uvádí jednu z charakteristických metod asyrské imperiální politiky, totiž deportaci obyvatelstva z dobytých území do centra Asýrie.⁵⁶ (Pečírková, 2000, s. 42)

Poslední z trojice velkých středoasyrských králů pokračoval ve šlépějích svého otce, Tukultí - Ninurta úspěšně válčil v pohořích na severu se zeměmi Kutí a Ukumani, jejichž vládcové se následně stali asyrskými vazaly. Mezi jejich hlavní závazky patřila povinnost zabezpečit dostatek pracovníků pro těžbu dřeva. Také byl prvním asyrským vladařem, který dobyl a vyloupil Babylon. O porážce Kaštiliaše IV. vypráví dlouhá, oslavná epická skladba, v níž cítil Tukultí – Ninurta potřebu ospravedlnit své jednání.⁵⁷ Po Šamší – Adadovi byl též druhým asyrským panovníkem, jenž si postavil nové hlavní město. Hlavním důvodem jeho přesídlení z Aššuru na druhý břeh řeky Tigris byly napjaté vztahy s vlivnými aššurskými rodinami. (tamtéž, s. 44, 45)

Úspěšné období však bylo záhy ukončeno vraždou Tukultí – Ninurty a následným obdobím nestability, kdy se v Asýrii v rychlém sledu za sebou

⁵⁵ Státní útvar, který vznikl v severní Mezopotámii a severovýchodní Sýrii v 17. – 16. stol. př. n. l. Raná fáze mitanských dějin je špatně zdokumentována, více písemných pramenů pochází až z 15. – 14. stol. př. n. l. z dob vlády krále Parrattarna I. K opětovnému vzestupu mitanské moci došlo za panování Sauštara. Ten ovládl celou Sýrii, Kizvatnu v Malé Asii, Asýrii i kus východní Mezopotámie. Ve 14. stol. př. n. l. došlo k úpadku mitanské moci, v jehož důsledku se osamostatnila Asýrie a na mitanském dvoře vypukly spory o nástupnictví. K definitivnímu zániku státu došlo zřejmě až kolem roku 1200 př. n. l., v souvislosti s etnickými přesuny („mořské národy“) na Předním východě. (Prosecký, 1999, s. 243)

⁵⁶ Vedle politických motivů (narušení etnické jednoty dobytého území a tím i omezení protiasyrského odporu) hrály důležitou roli i motivy ekonomické (zdroj pracovní síly). (Pečírková, 2000, s. 43)

⁵⁷ Epos pojednává o tom, jak babylonský král Kaštiliaš IV. porušil smlouvu s Asýrií a tím si proti sobě pohněval bohy, kteří včetně hlavního boha Marduka opustili zemi a tím ji vlastně vydali do rukou asyrského krále. Ten už tedy jednal jen v souladu s jejich vůlí. (Pečírková, 2000, s. 44)

střídali noví asyrští panovníci. Nastalý chaos umožnil pronikání nového neusedlého obyvatelstva do východní Anatólie a severní Sýrie. Oblast obsazovali především Aramejci, které předtím držel Salmanassar I. v patřičných mezích. Úpadek se dočasně povedlo zastavit dvěma králům, Aššur – réši – išovi I. (1132 – 1115 př. n. l.) a Tiglatpileсарovi I. (1114 – 1076 př. n. l.). První z nich vnitřně stabilizoval zemi, druhý bojoval na západě s Aramejci a Mušky, na jihu přepadl Babylónii a na severu dosáhl až k pobřeží jezera Van. Tyto úspěchy však byly pomíjivé, již kolem roku 1050 př. n. l. byla Asýrie redukována jen na své jádro a Aramejci se zmocnili většiny severní Sýrie a velkých částí v Mezopotámii. Následovalo století úplné temnoty. (Van de Mieroop, 2000, s. 182)

Mezi oficiální dokumenty středoasyrského období patří tzv. Středoasyrské zákony a Nařízení pro palác a harém.⁵⁸ Zákony líčí zejména společenská pravidla pro ženy, která byla velmi strohá a přísně regulovaná. Ženy byly zcela závislé na svých manželech a otcích a za jakýkoliv přestupek byly tvrdě trestány. Nařízení pro palác a harém upravovala chování u dvora. Rovněž se zabývala především ženami a přístupem k nim. Dojem, který díky těmto dokumentům nabýváme o asyrské společnosti, je takový, že šlo o společnost ovládanou dvorem, jenž si na svých poddaných vynucoval přísná pravidla chování. (Van de Mieroop, 2000, s. 184)

⁵⁸ Více viz kapitola 3.

3 Zákonodárna tvorba

3.1 Prameny práva

Pokud mluvíme o pramenech práva ve starověké Mezopotámii, musíme konstatovat, že v právním životě místních obyvatel hráli dlouhou dobu významnou roli obyčej a obyčejové právo (Tureček, 1963, s. 60).⁵⁹ Psané právo se objevuje až později. Autoři mezopotamských zákonů obyčejové právo respektovali a psanými normami upravili především takové případy, pro něž v obyčejovém právu nebylo řešení, nebo jež bylo třeba reformovat, což byl častější případ. Právní normy vznikaly převzetím obyčejového práva, vytvořením nových pravidel, případně reformou práva staršího.⁶⁰ Problém reforma versus obyčej se vyskytoval od nejstarších právních děl. Těmito dialektickými vztahy lze nejlépe vysvětlit rozpornost a nerovnoměrnost jednotlivých zákonných opatření akkadsky psaných právních děl. (Klíma, 1979, s. 317, 318)

O mezopotamském právu, nebo lépe, akkadsky psaném právu se dovídáme jednak z pramenů právnických, ale i neprávnických (Balík, 2005, s. 36).

⁵⁹ Zpočátku se hospodářské a společenské vztahy v Mezopotámii řídily nepsanými zvyky a obyčejí, které pocházely z dob dřívějších sídlišť, ale i období pozdějších. Obyčejové právo bylo hlavním zdrojem pro sepisování dokumentů stvrzujících jednání mezi stranami, při odvodech dávek, daní, jiných poplatků státu případně chrámu. Změny v hospodářských a společenských poměrech spočívající ve vzniku soukromého vlastnictví, rozvoje obchodu a vzrůstu výroby si vyžádaly vznik práva psaného. To sloužilo především k ochraně zájmů vládnoucí vrstvy. (tamtéž, s. 60, 61)

⁶⁰ Z analýzy předpisů Chammurapiho zákoníku se dozvídáme, že šlo o kodifikaci práva staršího, ale i současně o jeho reformu. Komplexnost této analýzy naneštěstí omezuje fragmentární stav, zejména nejstarších děl. Redaktoři Chammurapiho zákoníku měli s největší pravděpodobností dřívější sumerské i akkadské právní předpisy k dispozici. Tuto hypotézu dokazuje fakt, že nejstarší dochovaná kopie Urnammuových zákonů pochází až z doby krále Chammurapiho. Nelze však ani vyloučit možnost, že tato kopie byla záměrně opatřena pro potřebu samotných redaktorů. Řada právních institucí v Chammurapiho zákoníku se inspirovala i v Lipit – Ištarových zákonech. Nikdy se ovšem nejednalo o doslovnou recepci starších předpisů, nýbrž ty byly vždy upraveny tak, jak si to vyvíjející hospodářské a společenské poměry vyžadovaly. (Klíma, 1979, s. 317)

3.1.1 Právnícké prameny

3.1.1.1 Zákoníky⁶¹

Termínem zákoník se tradičně označují rozsáhlé sbírky právních ustanovení, jež zasahují do nejrůznějších oblastí práva, a která vycházejí ze společenské a třídní nerovnosti. V akkadštině se nám dochovaly tři velké zákoníky, a to zákony z Ešnunny, mylně připisované králi Bilalamovi, pocházející z období kolem roku 1770 př. n. l. Vrcholnou mezopotamskou právní památkou je zákoník starobabylónského vladaře Chammurapiho (1750 př. n. l.). Jedná se o poměrně rozsáhlý zákoník, který má na rozdíl od zákonů z Ešnunny trojčlennou strukturu, dělí se na prolog, vlastní zákony (zákonná ustanovení) a epilog. (Balík, 2005, s. 36) Prolog a epilog obsahují chvalozpěvy na krále zdůrazňující jeho péči o spravedlnost a poddané. V epilogu nalezneme taktéž požehnání pro toho, kdo bude tyto zákony ctít a řídit se jimi a rozsáhlý výčet božích trestů hrozících osobě poškozující tuto právní památku nebo porušující královské zákony. (Pecha, 2003, s. 17) Zákonná ustanovení se zabývají celou řadou právních odvětví, právem trestním, procesním, dědickým, atd. Lze v nich pozorovat i jistou, byť celkem primitivní systematiku. Jedná se o zákoník kazuistický, určený pravděpodobně pro královské soudy. Za nejvýznamnější asyrské zákonodárné dílo jsou pokládány tzv. středoasyrské zákony z roku 1076 př. n. l. Jejich nejpozoruhodnější částí je tzv. „Právní zrcadlo asyrské ženy“, upravující občansko – právní a trestně – právní postavení žen. (Balík, 2005, s. 37)

3.1.1.2 Královské edikty

Na rozdíl od zákoníků jsou edikty obvykle zaměřeny na určitý segment populace, který je vymezen na základě sociálních, profesních či geografických kritérií. Dále nemají žádný prolog ani epilog. Královské

⁶¹ Srov. Pecha, 2003, s. 17, více k jednotlivým právním sbírkám Klíma, 1979, Klíma, 1985, Roth, 1997, k otázce nejstarších zákoníků viz Klíma, 1953, s. 127 – 129.

edikty se většinou zabývají jednorázovým zrušením platebních závazků definovaných skupin obyvatelstva, většinou vůči státu, ale i vůči jiným subjektům. Do dnešní doby se nám zcela dochoval edikt krále Ammí – saduky z Babylónu, jenž vládl mezi léty 1646 – 1626 př. n. l., fragmentárně je dochovaný edikt dalšího babylonského vladaře Samsu – iluny (1749 – 1712 př. n. l.) a edikt neidentifikovatelného vladaře z pozdní fáze starobabylonského období. Mezi edikty se dále řadí i tzv. středoasyrská sbírka královských výnosů. Naprostá většina královských ediktů se nedochovala, o jejich existenci se dozvídáme zprostředkovaně, zejména z dopisů a smluv. (Pecha, 2003, s. 17)

3.1.1.3 Smlouvy

Tyto právní dokumenty zaznamenávaly a garantovaly platnost určité transakce mezi dvěma či více subjekty. Okruh témat, která se objevují ve smlouvách, je nesmírně široký.⁶² Jako smluvní strany mohly vystupovat instituce (stát, chrám) i soukromé osoby. Pokud jako smluvní strana vystupovala instituce, pak byla zastupována některým ze svých hodnostářů. (Pecha, 2003, s. 13)

Akkadské smlouvy jsou koncipovány podle přesného vzoru. Nejprve byl zmíněn a přesně definován předmět jednání. Posléze byla uvedena jména osob zúčastňujících se transakce. Dále byl popsán vztah mezi původním majitelem a osobou nabývajícím nových práv případně výsad. Následovaly další odstavce vztahující se k sjednané hodnotě nebo určující převzaté závazky. Tento důsledný formalismus někdy vedl k rozdělení složitého jednání na několik jednodušších. Ve

⁶² Od počátku starobabylonského období je běžně doložen prodej polí a domů. Naproti tomu prodej zvířat, lodí a jiných předmětů je písemně doložen jen velmi zřídka, i když opatření obsažená v Chammurapiho zákoníku, podobnou praxi vyžadovala. Taktéž prodej chrámových výnosů se objevuje již ve starobabylonském období. Rovněž máme doložen prodej na úvěr. S platbou nájemného za domy, pole, lodě a zvířata, stejně tak se mzdou za provedené služby se setkáváme po celé období existence mezopotamské civilizace. Dále je upraveno i rodinné právo, ve starších obdobích se vyskytují především smlouvy o sňatku, rozvodu, adopci a testamenty. Smlouvy o péči a výchově dětí se například vyskytují pouze ve starobabylonském období. (Oppenheim, 2001, s. 214)

starobabylónském období byla v Nippuru sepsána pro účely písařů sbírka *ana ittišu*, jež obsahovala vhodné smluvní formulace. Tato antologie je dvojjazyčná a obsahuje sumerské formulace a jejich akkadské překlady. (Oppenheim, 2001, s. 213)

Na konci smluv je většinou připojen seznam svědků⁶³, někdy je doplněn o jejich datovací formule, jež sloužily k potvrzení jejich přítomnosti. Na posledním místě v seznamu svědků je často uveden písař, který tabulku sepsal. Na samém konci bylo často napsáno datum a místo jednání. Pokud smlouvy pozbyly platnosti, byly zpravidla anulovány rozlomením. Někdy byla smlouva označena křížem a tím došlo k jejímu zrušení. Takto byly označovány například smlouvy s krátkodobou platností (zpravidla na jeden rok), jednalo se o smlouvy o pronájmu movitého či nemovitého majetku, smlouvy o půjčkách, atd. Naproti tomu byly smlouvy trvalého charakteru, třeba o prodeji nemovitostí, které se uchovávaly v archívech po velmi dlouhou dobu. (Pecha, 2003, s. 13)

K ochraně smluv proti podvodnému zfalšování se používalo dvou způsobů. Popsaný právní dokument se uložil do hliněné obálky, na jejímž povrchu byl obsah listiny doslovně opsán. Text schránky tak mohl být snadno zkontrolován s textem tabulky. Druhý způsob spočíval v tom, že se pořídila kopie originálu a každá zúčastněná strana obdržela jeden exemplář. (Oppenheim, 2001, s. 214)

3.1.1.4 Královské nápisy

Nápisy panovníků, případně různých státních nebo chrámových hodnostářů, jsou nesmírně důležité pro rekonstrukci politických dějin. Sloužily primárně k reprezentaci královské moci a zdůrazňovaly události, které byly považovány za klíčové. Jednalo se většinou o stavební a

⁶³ Stejně nezbytná jako přítomnost svědků byla i účast osoby, která ručila za tato svědectví. Hliněnou destičku označila otiskem svého pečetního válečku nebo pečetního prstenu. Později se do hlíny otiskovaly nehty nebo dokonce lem oděvu. Účelem tohoto konání bylo, jak už jsem popsal výše, prokázání vlastní přítomnosti a zároveň sdělení souhlasu s celou operací. (Oppenheim, 2001, s. 213)

votivní nápisy, popisovaly úspěšné vojenské akce nebo sociální opatření. V královských nápisech je uváděna plná titulatura vladaře, objevují se tam často zmínky o významných božstvech. Rovněž jsou uváděna jména měst, k nimž měl panovník specifický vztah. (Pecha, 2003, s. 16)

3.1.1.5 Královské anály

Objevují se koncem středoasyrského období za vlády Tiglatpilesara I. (1114 – 1076 př. n. l.) a poskytují chronologicky uspořádané zprávy o vojenských taženích. Anály popisují rok po roce, kde král bojoval, jaká místa dobyl a jakou kořist si odsud přinesl. I když se tento pramen práva zdá být založen na faktech, byl velmi tendenční a musí být používán velmi kriticky. Mnohé analistické texty byly součástí stavebních nápisů a byly uspořádány do tří hlavních částí. Skládaly se z epitet krále, líčení jeho vojenských skutků a popisu stavebního projektu. Jejich vojenské zaměření vedlo k tomu, že moderní rekonstrukce asyrských dějin se zabývají především vojenskými záležitostmi. (Van de Mieroop, 2000, s. 180)

3.1.1.6 Soudní protokoly

Zaznamenávají průběh soudních přelíčení. Obsahují výpovědi zúčastněných stran, na konci je zpravidla připojen rozsudek. Někdy v nich je uváděna přísaha, jíž po vynesení rozsudku pronesli účastníci sporu. Zavázali se v ní, že nebudou zpochybňovat výrok soudu a nebudou vznášet žádné další nároky. Jako svědkové byli uvedeni členové soudního kolegia, kteří k záznamu připojili otisky svých pečetních válečků. (tamtéž, s. 21) Na rozdíl od majetkových sporů, trestní procesy zřejmě nebyly na tabulky zapisovány. Dochované texty s trestní problematikou sloužily pravděpodobně jako literární cvičení pro písaře. (Oppenheim, 2001, s. 215)

O akkadsky psaném právu se mnoho dozvídáme také z královských administrativních textů, soukromých dopisu či královské korespondence,

datovacích formulí, královských darovacích listin a dalších. (Pecha, 2003, Balík, 2005)

3.1.2 Neprávnícké prameny

Poznatky o právu a státním zřízení ve starověké Mezopotámii doplňují neprávnícké prameny. Jedná se hlavně o literární památky, ať už to byly eposy atd. a také o projevy výtvarného umění jako byly reliéfy, sochy a jiné. (Balík, 2005, s. 37)

3.2 Zásady akkadského práva

Přestože věnovali mezopotamští zákonodárci velkou pozornost trestněprávním předpisům, jejich úprava nedospěla nikdy k úplnému a systematickému uspořádání. V předpisech se nevyskytovalo abstraktní pojetí trestných činů, chyběl jim tak normativní vymezení určitých institutů. Trestní pravomoc státní autority bývala deklarována již v prolozích a epilogích zákonů pocházejících z období Starobabylonské říše. Právo trestat jednání, které bylo v rozporu s platným právním řádem, bylo od této doby již výlučně v panovníkově kompetenci. Tresty pak měly mít především odstrašující charakter a být výstrahou budoucím pachatelům. Lítost pachatele nad spácháním trestného činu neznamenal žádnou polehčující okolnost, mezi pachatelem a poškozeným také nemohlo dojít k žádnému mimosoudnímu vyrovnání. Stadiu, kdy stát konečně prosadil svou trestněprávní autoritu, však předcházela dlouhý vývoj. Mezopotamští lidé jen zvolna potlačovali své přirozené pudy, aby ochránili své životy, zdraví, majetek, čest a nepomstili vlastní újmu na pachateli stejným způsobem. (Klíma, 1979, s. 276)

V rodové společnosti se mohl poškozený mstít nejenom pachateli, ale i na kterémkoliv členu jeho kmene. Krevní mstou ovšem bývala páchána větší újma, než kterou postižený člověk sám utrpěl. Byl-li někdo zabit, mohla dospět pomsta až k vyhlazení celého rodu. Vznik městských států

přispěl k určitému vymezení krevní msty, ta se ovšem stále v určitých prvcích dochovala. K nejvýznamnějším patřila odvěta, neboli talio. Odvěta se prováděla na pachateli stejným způsobem, jakým on sám způsobil újmu poškozenému, tedy podle zásady „oko za oko, zub za zub“.⁶⁴

3.2.1 Zásada odvěty a materiálního poškození pachatele

Zásada odvěty mohla být vyjádřena i jinak, v ešnunnských zákonech se setkáváme s tzv. zásadou materiálního postižení pachatele trestného činu, která se vztahuje na případy, kdy pachatel odčinil vzniklou ztrátu majetkovou náhradou⁶⁵ (Klíma, 1979, s. 277). Naproti tomu Chammurapiho sbírka zákonů byla ovlivněna dozvuky rodové společnosti a u plnoprávných občanů stále vycházela ze zásady odvěty. Podle Turečka byla často uváděna až do absurdních, v praxi mnohdy těžko proveditelných důsledků. V § 218 Chammurapiho zákoníku (dále CH) je například uvedeno: „Jestliže lékař provedl plnoprávnému občanu bronzovým nožem obtížnou operaci a způsobí, že plnoprávný občan zemře, nebo bronzovým nožem otevře oboční oblouk plnoprávného občana a zničí jeho oko, uříznou mu jeho ruku.“ (Balík, 2005, s. 36)

Podle Klímy vychází tyto odlišnosti v zákonících z faktu, že princip odvěty je výrazem obyčejů kočovné nebo alespoň polokočovné společnosti. Oproti tomu úprava legální kompenzace odpovídá již usazenému obyvatelstvu, jež je pevně organizováno, řízeno právními normami a zásadami hospodářského styku. Jedinec, zvláště ekonomicky slabší, mohl být trestem kompenzační povahy i existenciálně ohrožen. Taktéž dopadení pachatele v usedlé společnosti bylo daleko snazší. Materiální náhradu u nomádské nebo polonomádské civilizace znemožňovalo kolektivní vlastnictví půdy v rodové občině. Dále nebylo zcela vžito používání peněz, proto přicházela na řadu právě kolektivní

⁶⁴ Více o úsloví „oko za oko, zub za zub“ a vlastní zásadě odvěty viz Klíma, 1958, s. 2, 3.

⁶⁵ Konkrétní příklady jsou uvedené v §§ 42 – 47 zákonů z Ešnunny (dále ZE).

odpovědnost celé občiny.⁶⁶ Chammurapiho centralismus se projevil překonáním zvyklostí a zásad přijatých jeho předchůdci. Podkladem jeho unifikace se stal řád inspirovaný zvyky amorejských panovníků. S tím souviselo i potlačení principů legální kompozice. Nicméně ani v jeho právním díle nebyl tento způsob úpravy uplatněn bezvýhradně. (Klíma, 1979, s. 278)

Zásada odvěty se projevuje v zákonech Chammurapiho v několika obměnách. Buď jako odvěta v plném slova smyslu, kdy je pachateli uložena stejná újma, jakou sám způsobil poškozenému, nebo jeho potrestání vyjadřuje vztah mezi spáchaným činem a způsobem trestu alespoň náznakově. Vždy se však jednalo o trestné činy, při nichž pachatel i postižený byli příslušníky třídy plnoprávných občanů.⁶⁷ (Klíma, 1954, s. 166)

Také střeadoasyrský zákoník se řídil principem odvěty. Jako ukázka postačí § 8, tab. A SAZ, kde se píše: „Jestliže žena zranila ve rvačce někomu varle, uříznou jí prst...“⁶⁸ (Klíma, 1985, s. 143)

3.2.2 Zásada individuální odpovědnosti pachatele

Tato zásada byla zakotvena již v Chammurapiho zákoníku. Vedle ní zde však stále přežívaly pozůstatky dřívější kolektivní odpovědnosti ve výše zmíněných §§ 23 a 24.

Do zásady individuální odpovědnosti pachatele je ale v Chammurapiho sbírce zasahováno též zásadou odvěty. Patrné je to zejména v případech, kdy byl pachatelem otec rodiny, a byl postižen život jiného plnoprávného občana. Potrestání následně byli i příslušníci rodiny pachatele. Z §§ 209, 210 CH se dozvídáme: „Jestliže plnoprávný občan udeřil dceru plnoprávného občana a způsobil, že ztratila plod, zaplatí

⁶⁶ Kolektivní odpovědnost je obsažena v §§ 42 – 44 CH.

⁶⁷ Více o symbolických odvetách viz Klíma, 1979, s. 280.

⁶⁸ Další příklady lze nalézt v §§ 9, 15, 55, tab. A SAZ.

deset šekelů stříbra za její plod; jestliže tato žena zemřela, usmrtí jeho dceru.“ (Klíma, 1979, s. 138)

3.2.3 Princip viny

Již ve starověké Mezopotámii se rozlišovalo mezi zaviněným a nezaviněným jednáním. V případě viny se dále zkoumalo, zda se jednalo o úmysl pachatele či jeho nedbalost, což se následně odrazilo i na výši trestní sankce. S uplatněním principu viny se poprvé setkáváme v Chammurapiho zákonech. Beztrestným se kupříkladu stal věřitel, kterému umřel rukojmí přirozenou smrtí. V § 115 se píše: „Jestliže někdo má vůči někomu (pohledávku) pro obilí nebo peníze a vezme si rukojmí a rukojmí v domě svého věřitele zemře podle svého osudu (přirozeně), tento případ nezakládá žalovatelný nárok.“ (Klíma, 1979, s. 130) Mezopotamské právní předpisy počítaly i s možností zásahu vyšší moci, jenž znamenal beztrestnost. Nahradit škodu nebyl povinen ten, kdo přišel o dobytče zásahem *vis maior* nebo po napadení lvem (§266 CH). (Klíma, 1979, s. 142) Trestnost se vyloučila také v případech, kdy šlo o jednání v nouzi. Zákony z Ešnunny kupříkladu upravovaly případ, kdy vdaná žena mohla žít s jiným mužem, aniž by se dopustila bigamie a dokonce mu i porodit děti, pokud se její manžel dostal do zajetí. Po jeho návratu se ovšem obnovovalo původní manželství (čl. 29 ZE). Podobné ustanovení obsahoval i Chammurapiho zákoník v § 134 a střeadoasyrské zákony v §45, tab. A (dále jen SAZ). (Klíma, 1979, s. 281, Roth, 1997, s. 63, 106, 153 - 154)

Přísaha pachatele, že neměl v úmyslu způsobit zranění jinému v šarvátce, měla za následek pouze povinnost pachatele uhradit zraněnému léčebné výlohy. Musíme však dodat, že aplikace tohoto principu nebyla zcela důsledná a v některých případech se můžeme setkat také s kolektivní odpovědností obcí nebo rodiny. (Klíma, 1979, s. 280, 281)

V některých ustanoveních se projevovala zásada identity trestů, žalobce tedy mohl být eventuelně postihnut stejným trestem, který hrozil obviněnému, pokud by se zjistilo, že nařčení bylo nepravdivé. V §3 CH čteme: „Jestliže někdo předstoupil ve sporu s křivým svědectvím, výrok, jež vyřkl, neprokázal, jestliže je to spor hrdelní, bude tento člověk usmrcen.“ (Balík, 2005, s. 32)

Dále se objevovaly určité shodné principy ve způsobu uvažování. Nejtěžší trest byl stanoven za jednání, které zneužije nezaviněnou bezmocnost poškozeného, například se jednalo o okradení nemocného manžela manželkou (§ 2, tab. A SAZ), krádež provedenou při požáru (§25 CH), případně v noci (§ 12 ZE). (Roth, 1997, s. 60, 85, 155)

3.2.4 Třídní charakter trestního práva

V mezopotamských právních předpisech se projevil také třídní charakter trestního zákonodárství.⁶⁹ Odstupňování odpovědnosti podle rozdílného třídního postavení pachatele a poškozeného se plně rozvinulo v Chammurapiho zákoníku. Sbírka zákonů ukazuje na sociální hierarchii s trojdílnou strukturou svobodných lidí (awílum), závislých (muskénum) a otroků (wardum). Tresty se měnily podle postavení oběti nebo pachatele zločinu, poškození svobodného člověka vedlo k tvrdšímu trestu než poškození závislé osoby. (Van de Mieroop, 2000, s. 120) Pokud plnoprávný občan vyrazil oko otrokovi nebo mu zlomil končetinu, zaplatil jako náhradu pánovi otroka polovinu jeho kupní ceny (§ 199 CH), zatímco dopustil-li se takového přečinu vůči plnoprávnému občanu, došlo k uplatnění zásady odvety (§§ 196, 197 CH). (Balík, 2005, s. 35)

3.3 Písařské školy⁷⁰

Akkadská zákonodárná a právní díla vznikala a zachovala se především díky písařům. (Klíma, 1979, s. 32) O jejich společenském

⁶⁹ Více k třídnímu složení mezopotamského obyvatelstva v kapitole 3.

⁷⁰ Srov. Klíma, 1962, s. 154 – 156, Klíma, 1976, s. 254, 255, Glassner, 2004, s. 222 - 225

postavení, zázemí a vlivu nevíme téměř nic. Ochráncem písařů byla v první řadě bohyně Nisaba a později bůh Nabú. V řadě případů můžeme pozorovat, že se písařské vědění v rodinách dědilo. Vzdělání připravilo učedníka na to, aby si poradil s každým druhem textu.⁷¹ (Oppenheim, 2001, s. 185)

Písař nejprve prošel výchovou ve škole zvané „dům tabulek“,⁷² kde získal základní vzdělání. Aby mohl pracovat jako správní úředník, soudce, atd., musel absolvovat vyšší školu, v které se mu dostalo vzdělání nejen v sumerské a akkadské gramatice a literatuře, ale i v algebře, geometrii, v základech právo tvorby, apod. Tato „učiliště“ se nacházela většinou při chrámech a méně pak u královských paláců. Jejich akkadské označení znělo *bít mummi*, neboli „dům vědy a umění.“

Mezi absolventy těchto učilišť se někteří věnovali koncipování zákonů a právních rozhodnutí, formulářů smluv a jiných právních jednání. Pro stylizaci zákonných předpisů se vytvořily jisté zvyklosti. Nařízení měla formulaci podmínkových vět, kde předvětí podalo skutkovou podstatu konkrétního právního/protiprávního jednání, v závěti pak následovalo rozhodnutí, eventuálně trestní sankce. V právní praxi byly důležité zejména formuláře smluvních obrátů a klauzulí, které vytvářely rozsáhlé série. (Klíma, 1979, s. 32, 33)

Na základě dochovaných pramenů, především písařských cvičení, můžeme zkoumat školní učivo. Nejpropracovanější byla výuka klínového písma a sumerského jazyka. Normou bylo mechanické učení, student musel nejprve zvládnout jednotlivé tahy pomocí pisátka. Poté přistoupil k učení jednotlivých znaků a jejich čtení. Klínopisné znaky se studenti učili nazpaměť podle tvaru nebo podle znění výslovnosti. Postup učiva byl založen na vzrůstající obtížnosti klínopisných znaků. Teprve po zvládnutí

⁷¹ O tom, jak se psalo, obecně o písmu a jeho nosičích, také více k hliněným tabulkám viz Prosecký a kol., 1999, s. 275 - 277, 307 – 308, Klíma, 1962, s. 57 – 68, Klíma, 1976, s. 34 – 40, Glassner, 2004, s. 198 – 205, Oppenheim, 2000, s. 182 – 183.

⁷² Více k domům tabulek Hruška, 1987, s. 283 – 289.

všech znaků přistoupil student k opisování seznamů sumerských slov a jejich akkadských ekvivalentů. Gramatika byla vyučována obdobným způsobem, tedy opakováním paradigmát podstatných jmen a sloves v různých formách. Syntaxi se studující naučili opisováním existujících sumerských skladeb. Nakonec bylo vzdělání završeno opisováním pasáží z klasických děl sumerské literatury, ať už se jednalo o žánr mýtů, hymnů, přísloví a jiných. Studentská cvičení jsou často jedinými dochovanými rukopisy těchto textů.⁷³ (Van de Mieroop, 2000, s. 121)

Dosavadní prameny nám bohužel nedávají dostatečné svědectví o tom, jak byly organizovány redakce a edice zákonodárných děl. Dostatečně osvětlena zůstává jen pedagogicko-doktrinální funkce „domu tabulek“ a „domu vědy a umění“. Nezodpovězenou otázkou zůstává i fakt, jestli byli učitelé v oboru právo tvorby hlouběji zapojeni do služeb panovníka. Z ustálené dikce zejména prologů a epilógů, dále z toho, že se stejný styl vyjadřování objevuje i ve slavnostních nebo stavebních nápisech a datovacích formulích, soudíme, že existovala dobře fungující dvorní kancelář. Písaři, kteří se nedostali do jejích služeb, byli odkázáni na výdělek od soukromé klientely. Nabízeli své písařské služby k sepsání smluv, dlužních úpisů, ale i k vyřizování běžné korespondence. Při sepisování soukromých smluv se písař opíral o smluvní klauzule a formule (uvedené již výše v kapitole 3.1.1.3), takže smluvní schémata byla stereotypní. Základní schéma mělo pouze několik variant specifických pro daný místní i časový původ dokumentu. Znalost techniky smluvních formulářů tedy byla základní podmínkou pro úspěšné vykonávání písařské profese. K písařským pravomocem patřilo též opatřování smluv pečeti, někdy vyžadované i zákonem. (Klíma, 1979, s. 35, 36)

⁷³ Srov. Oppenheim, 2001, s. 185 – 186, Glassner, 2004, s. 222 - 225

4 Společenské třídy⁷⁴

Ze všech dostupných písemných pramenů je zřejmé, že společnost ve sledované oblasti byla rozvrstvená do tříd. Lze jen těžko odhadovat, zda a kdy byla společnost beztřídní, v každém případě došlo k sociální stratifikaci mezopotamské společnosti velmi brzy. Jako v každé poříční civilizaci byla podmíněna přírodními silami, které si vynutily vybudování a udržování zavodňovacích zařízení. Vznik a chod zavlažovacích soustav předpokládal dobře organizovanou spolupráci všech členů společenství, respektive obcí. (Klíma, 1979, s. 159)

Výchozím modelem pro třídní uspořádání společnosti byla struktura rodinných vztahů. Každý člen rodiny zaujímal jen vymezené postavení a funkci v souladu se svým pohlavím a věkem. Všichni pak podléhali pravomocem otce. Tak jako on stál v čele rodiny, na vrcholku celospolečenské pyramidy byl panovník. Králi byla podřízena celá společnost a čím blíže měl jednatel k vladaři, tím vyšší bylo jeho společenské postavení. Různé společenské třídy lze rozlišit podle dvou hlavních hledisek, právního a sociálně-ekonomického. (Prosecký a kol., 1999, s. 341)

4.1 Třídní složení podle právního charakteru společnosti

Z právního hlediska se dělila společnost na osoby svobodné, závislé a na otroky. Toto rozdělení je dobře zdokumentováno například v Chammurapiho zákoníku, který odstupňoval tresty podle společenské příslušnosti k vrstvě plnoprávných, svobodných lidí (*awílu*), závislých (*muskénu*) a otroků (*wardu*).

4.1.1 Otroci

Otroky se původně stávali váleční zajatci. Zpočátku ale byli tito vězni zabíjeni. Až rozvoj výroby a vzrůstající potřeba pracovních sil vedla

⁷⁴ Srov. Klíma, 1985, s. 242 – 255, Klíma, 1962, s. 80 – 90, Glassner, 2004, s. 74 – 83, Oppenheim, 2001, s. 65 – 70, Yaron, 1988, s. 132 – 171.

k tomu, že se zajatců začalo užívat jako pracovní síly k výstavbě velkých veřejných staveb. Vznikaly speciální tábory, v nichž byli tito pracovníci i se svými rodinami internováni.

Další možnou příčinou otroctví bylo zadlužení plnoprávných osob. Dochovalo se nám mnoho dokladů, kdy rodiče kvůli své platební neschopnosti prodali věřiteli své dcery a syny. Z asyrských pramenů máme doloženy i prodeje sester jejich bratry. Plnoprávný občan, který se ocitl v bídě, mohl prodat dokonce i sám sebe. Nečastějším druhem otroctví způsobeného nouzí bylo otroctví dlužní. Kdo nemohl zaplatit včas svému věřiteli dluh i s úroky, stal se jeho rukojmím. Pokud ovšem za sebe jako náhradu nedal svou manželku nebo děti. Dlužní otroctví dalo věřiteli pravomoc využít pracovní síly neplatiče nebo ho mohl prodat dále do otroctví. Až Chammurapi omezil kruté nakládání s dlužníky a stanovil horní mez pro rukojemství členů rodiny na tři roky.

Další kategorii otroků tvořily osoby odsouzené za trestný čin nebo osoby, které za pachatele ručily osobní svobodou. Do otroctví se také mohla dostat manželka pro kvalifikované porušení rodinné kázně. Trestalo se jím často i nevraživé chování dětí vůči otci, matce nebo mladšího bratra ke staršímu. Otrokem se stal také plnoprávný občan, který z odporu ke svému městu emigroval a později se rozhodl navrátit zpět. Za otroctví lze považovat i nucené práce (omezené na 20 – 40 dní), které jsou zmíněné ve středoasyrských zákonech.

Konečně otrokem se stalo dítě zrozené z otrockých rodičů. Panovníci však připouštěli z tohoto pravidla určité výjimky. Děti narozené plnoprávnému občanovi a otrokyni mohly být prohlášeny za svobodné. Muselo se jim ale dostat otcova uznání. Legitimoval-li je, získaly rovnoprávné postavení s potomky zrozenými jeho plnoprávnou manželkou. Příslušnost dětí narozených v manželství plnoprávné občanky s palácovým nebo muškénovým otrokem nebyla výslovně

určena. Pouze se stanovilo, že pán otroka na ně nemohl uplatňovat vlastnický nárok.

V zásadě byl mezopotamský otrok pouhou „věcí“ v rukou svého pána. Mohl být darován, prodán, pronajat, tvořit součást věna nebo pozůstalosti. Jestliže někdo zranil nebo usmrtil cizího otroka, byl potrestán pouze za poškození cizí věci (více v kapitole 6). Otrok mohl mít omezenou majetkoprávní způsobilost. Věci, kterými disponoval, ale byly ve vlastnictví jeho pána. Otrokovy dispozice k nim však byly vázány na předepsanou formu.⁷⁵ Otroci mohli uzavírat manželské sňatky, jak mezi sebou, tak výjimečně i s osobami plnoprávními. Otroci také měli způsobilost vystupovat ve vlastní při před soudem, mohli svědčit, případně svědeckou výpověď odepřít.

Poměry mezi mezopotamskými otroky byly podmíněny různými okolnostmi. Rozlišovali se otroci v soukromých nebo veřejných službách. První skupina příslušela pod moc plnoprávných občanů, sem patřily zejména otrokyně pracující v rodině svého pána. Ještě do Chammurapiho období se zachovala forma tzv. patrimoniálního otroctví, kdy byl majitel povinen zaplatit lékaři honorář za ošetření svého otroka. Prameny rozlišují taktéž mezi otroky domácími a cizími, dále otroky koupenými nebo narozenými v domě pána. Veřejní otroci byli ve vlastnictví paláce nebo chrámu. Byli zde buď bezprostředně zaměstnáni, nebo pracovali na zemědělské půdě těchto subjektů. Zvláštní postavení zaujímal otroci tzv. muškénů, kteří požívali výslovné zákonné ochrany. Je však možné, že šlo v tomto případě pouze o otroky paláce svěřené muškénům s půdou, aby na ní pracovali.

Aby byl otrok na první pohled poznán, pořizovala se mu značka, jež byla vnějším výrazem třídní diskriminace. Otroci byli označeni zavěšením

⁷⁵ Při prodeji nebo úschově takových věcí se vyžadovala písemná forma a přítomnost svědků.

tabulky na šíji, anebo vypálením otrockého znamení. Obvyklou poznávací značkou bylo oholení přední poloviny hlavy a v Asýrii i propíchnutí uší.

Obvykle nabýval otrok svobody propuštěním. To se také mohlo uskutečnit tzv. trhovou smlouvou mezi pánem a otrokem. Nevolník zaplatil ze svého nastřádaného majetku majiteli předem určenou cenu. Ta mohla být poskytnuta i příbuznými otroka. Chammurapi též upravil ve své právní sbírce výkup babylonských občanů, kteří upadli při válečném tažení do nepřátelského zajetí. S propuštěním na svobodu byl zpravidla spojen určitý ceremoniál. Propuštěnému otroku se odnímaly otrocké značky nebo pouta a byla mu umývána hlava směřující tváří k východu.⁷⁶ (Klíma, 1962, s. 80 - 85)

4.1.2 Svobodní občané

Tato třída se skládala z plnoprávného obyvatelstva měst a venkova, jehož hospodářská síla spočívala v zemědělské a řemeslné výrobě či provozování obchodu. K těmto činnostem využívali plnoprávní občané otroků. Skupina se nazývala *avílum* a tvořila hospodářsky nejsilnější složku mezopotamské společnosti. Tato třída se vnitřně dále členila a sociální rozdíly v ní byly výrazné. Na úplném vrcholu vládnoucí vrstvy *avílů* stál panovník se svým dvorem a členy rodiny. Dochované prameny nám deklarují božské zmocnění světského vladaře, které zaručovalo legitimitu jeho vládě a oporu při právních a reformních opatřeních.

Král se opíral o rozvětvený byrokratický aparát, který se staral o správní, politické, hospodářské, zákonodárné a soudní záležitosti. Jeho čelní představitelé náleželi taktéž k nejvyšším členům společenské třídy. Jejich vysoké postavení se ovšem zakládalo spíše na rozsahu jejich pravomocí než na majetku. K nejvyšším vrstvám svobodného obyvatelstva náleželi také chrámoví funkcionáři. (Klíma, 1962, s. 86 - 87)

⁷⁶ Více k cenám otroků a soudobým názorům na otroctví viz Klíma, 1962, s. 84 – 86.

4.1.3 Muškénové

Příslušníci této třídy nepatřili mezi plnoprávné obyvatelstvo, svým postavením ale převyšovali úroveň otroků. *Muškénové* žili bez vlastních výrobních prostředků, takže většinou hospodařili na půdě, kterou jim svěřil palác nebo chrám. Měli ji obdělávat a větší část výtěžků odevzdat zpět. Půda, na níž hospodařili, byla nezcizitelná. Nemohla být odkázána manželkám ani dána jako věno dcerám, případně jako zástava za dluh věřiteli. *Muškén* jinak volně disponoval se svým majetkem i otroky. Postavení *muškénových* otroků bylo, jak už jsem zmínil výše, výhodnější než postavení otroků patřících *avílovi*. V době válek byli *muškéni* povinni účastnit se vojenských tažení. (tamtéž, s. 88, 89)

4.2 Sociálně-ekonomická povaha mezopotamské společnosti

Ze sociálně-ekonomického hlediska byli nejvyšší společenskou vrstvou členové královské rodiny, nejvyšší palácoví úředníci a dvořané. Významnou skupinou byli taktéž kněží a ženské služebnictvo chrámů a paláců. Z důvodu laicizace státní správy však nebyli kněží v Chammurapiho sbírce zákonů zmíněni. Jejich postavení bylo dostatečně upraveno obyčejovým právem, případně zvláštními výnosy (Klíma, 1979, s. 192).

Střední vrstvu tvořili nižší úředníci, zámožní obchodníci, řemeslníci, majitelé pozemků a taktéž lidé pracující v chrámu nebo paláci. Ti snad mohli náležet ke skupině *muškénů*, jejichž osobní svoboda byla patrně omezená, ale jejich ekonomické postavení bylo lepší než u svobodných drobných řemeslníků a zemědělců.

K nejnižším vrstvám patřili malí zemědělci, nájemníci půdy a lidé deportovaní z dobytého území (*namra*). Deportovaní byli, s výjimkou specializovaných a hledaných profesí, připoutáni k půdě, s kterou mohli být i prodáni. Nejnižší společenskou vrstvou byli pak ze sociálního

hlediska otroci. Ekonomické postavení zvláště domácích otroků však někdy mohlo být lepší než postavení drobných rolníků nebo deportovaných.

Ze sociologického hlediska patřila mezopotamská společnost ke společenstvím „kooperativním“. Charakterizuje je fixace sociálních rolí a malá sociální mobilita. Možnost změnit své sociální postavení směrem vzhůru byla malá, ale nikoli nemožná. Nejlepší možnost poskytovala palácová nebo chrámová služba. Změna směrem dolů byla samozřejmě obvyklejší a snazší, stačilo přijít o půdu nebo upadnout do dluhů. (Prosecký a kol., 1999, s. 341)

5 Zákonodárné památky

5.1 Zákony z Ešnunny⁷⁷

Představují nejstarší známý akkadský soubor právních předpisů. Byly objeveny iráckým archeologem Taha Baqirem v Tell Harmalu. Tato archeologická lokalita se nalézá nedaleko dnešního Bagdádu. Sbíрка se dochovala ve dvou lehce odlišných exemplářích,⁷⁸ které první vydavatel A. Goetze označil jako tabulky A a B. Jsou napsány předchammurapovskou klínopisnou kurzívou. Jejich přesné datování je kvůli poškozenému začátku na tabulce A nejisté. Zatím také není znám jejich originál. Pravděpodobně byly sepsány za vlády krále Daduši v 2. pol. 19. stol. př. n. l.⁷⁹ Sbíрка neobsahuje žádný prolog, epilog ani obvyklé proklamace. Celkem zahrnuje 60 kasuisticky formulovaných ustanovení. Většina nařízení je uvozena podmínkovou spojkou „jestliže“ (*šumma*) Zákony upravovaly jen některé úseky právních a hospodářských vztahů. Představovaly nejspíše opis určité části většího právního díla, které patrně sloužilo potřebě dvorních a soudních úředníků. Zabývaly se také třídním složením společnosti, především postavením otroků a muškénů. (Klíma, 1979, s. 59 - 61)

Výrazně se v nich projevuje rozvoj výrobních vztahů, řemesla a obchodu. Zákony začínají cenovými a mzdovými tarify. Ceny byly určeny dvojnásobem, buď ve stříbře nebo v naturáliích. Zákonodárný soubor také pamatoval na určení nájemného za vůz či loď nebo na plat námezdných pracovníků. V další části byly upraveny úvěry, obchod a ručení.

Rodina byla v zákonech z Ešnunny uzavřeným celkem. Její členové byli závislí na otci nebo matce a vázáni na společné hospodaření

⁷⁷ Srov. Klíma, 1976, s. 208 – 210. Roth, 1997, s. 57 – 70, Yaron, 1988, s. 19 – 34, viz příloha č. 8.

⁷⁸ Hliněné tabulky byly nalezeny v různou dobu a byly přepisovány každá z jiné předlohy (Klíma, 1979, s. 59).

⁷⁹ Viz příloha č. 8

Trestní právo v ešnunnských zákonech neznalo ani krevní mstu, ani odvetu. Na tělesná poškození byly stanoveny majetkové tresty. Trest smrti byl udělen jen výjimečně, manželce dopadené při cizoložství, za únos a znásilnění zasnoubené panny a za krádež spáchanou v noci na majetku *muškéna*. (Klíma, 1976, s. 209, 210)

5.2 Chammurapiho zákoník⁸⁰

Předznamenáním objevu této akkadsky psané zákonodárné sbírky nejvýznamnějšího starobabylonského vladaře Chammurapiho byl nález souboru hliněných tabulek pocházejících z Aššurbanipalovy knihovny v Ninive. „V r. 1898 uveřejnil B. Meissner 14 frgtů z Aššurbanipalovy knihovny v Ninive, které označil za „starobabylonský občanský zákoník“; bylo mu nápadné, že text je napsán v babylonském dialektu, ač pochází z Ninive. Určil je do doby okolo r. 2300, do níž kladl i vládu Chammurapiho. Později se ukázalo, že 9 z těchto fragmentů patří skutečně k zákonům Chammurapiho.“ (Klíma, 1979, s. 68, 69) V lednu 1902 našel při průzkumu akropole francouzský archeolog G. Jéquier, který byl součástí expedice v elamských Súsách pod vedením J. de Morgana, dioritovou stélu, jež byla pádem rozlomena na tři části. Epigrafista expedice P. V. Scheil v památce rozpoznal zákony a určil, že se jedná o stélu Chammurapiho z Babylonu. Stéla je vysoká 2, 25 m, její dolní obvod činí 1, 90 m a horní 1, 65m.⁸¹ Horní třetinu čelní strany zaujímá reliéf vysoký asi 65 cm a zobrazující boha na trůně,⁸² který odevzdává vladaři odznaky moci. Dolní část je pak vyhlazena. K tomu došlo pravděpodobně ve 12. stol př. n. l., když byla stéla jako válečná kořist odvečena do Sús.

Otázka totožnosti božstva na reliéfu je dosud nejasná. Klengel vyslovil názor, že na stéle je vyobrazen akkadský bůh Šamaš. Podle něj

⁸⁰ Srov. Klíma, 1976, s. 210 – 219, Van de Mieroop, 2005, s. 99 – 121, Roth, 1997, s. 71 – 142.

⁸¹ Viz příloha č. 9.

⁸² Viz příloha č. 10.

byl tento bůh slunce a spravedlnosti tím nejpovolanejším, kdo by měl svou přítomností zaštitit právní dílo takového významu. Jeho domněnku potvrzují také sluneční paprsky vystupující z ramen zobrazeného boha. (Klengel, 1980, s. 144) Naopak Klíma se přiklání k většinovému názoru a za siluetu považuje nejvyššího babylonského boha Marduka.

Stéla je popsána archaickým způsobem, sloupce jsou od sebe odděleny rýhou a čtou se zprava doleva. Ve sloupcích jsou obsaženy řádky (nebo dvouřádky), které jsou od sebe opět oddělené rýhou a jsou zobrazeny odshora dolů. (Klíma, s. 1979, s. 69, 70) Tento způsob se používal jen pro oficiální památky, v běžné praxi se psalo ve vodorovných řádcích zleva doprava. Text této proslulé zákonodárné památky se skládá z prologu, vlastních zákonů a epilogu. Prolog ani epilog není od vlastních zákonů, zřejmě z důvodu celistvosti zákoníku, nijak oddělen. V dnešní době se tento zákoník člení na 282 §. Rozdělení provedl již jednou zmíněný P. V. Scheil. Vycházel při něm z oddílů uvedených podmínkovou spojkou jestliže, kterou považoval za směrodatnou pro začátky jednotlivých zákonných ustanovení. (Klengel, 1980, s. 145, 146)

Stéla je dnes vystavena v pařížském muzeu Louvre. O to se přičinil zejména elamský vládce Šutruk – Nahhunnte, který ji odvezl do Sús během jedné ze svých loupeživých výprav vedených proti Babylónii. Pravděpodobně na pokyn tohoto krále byla spodní část přední strany stély vyhlazena, aby tam později mohl uchvatitel vyrýt své jméno, k čemuž z nám neznámých důvodů nedošlo. (tamtéž, s. 145) Na stéle tak zůstala razura, díky níž bylo odstraněno 7 sloupců z celkových 23 na přední straně. Zadní část stély obsahující 28 sloupců zůstala naštěstí neporušena. (Klíma, 1979, s. 69) Elamský vládce si stélu odvezl především z přesvědčení, že tímto činem protivníka magickým způsobem oslabí, se stélou měl do Elamu dorazit i rozkvět a moc Babylonu. Přirozeně takovýmto činem posílil Šutruk – Nahhunte svou vlastní prestiž. Chammurapiho stéla ovšem nebyla jedinou babylonskou památkou, která byla objevena na území starověkého Elamu. Nalezly se také dva

monumenty akkadských panovníků Maništušua a Narám – Sína a jeden monument krále Melišipaka, který v Babylonu vládl zhruba mezi léty 1188 – 1174 př. n. l. (Klengel, 1980, s. 145) Problém představuje taktéž datování vzniku Chammurapiho stély. Na základě dobytých území uvedených v prologu se domníváme, že památka pochází zhruba z doby kolem 37., 38. roku panování Chammurapiho. Někdy je uveden i 40. rok jeho vlády.⁸³ (tamtéž, s. 146)

Připojení prologu (epilogu) ke sbírce zákonů nebylo v Chammurapiho době žádnou novinkou. Tato praxe se zachovala díky písařským školám a můžeme jí nalézt už u sumerských právních textů. (Klíma, 1979, s. 75) Prolog obsažený v Chammurapiho zákoníku představuje obsáhlý, reprezentativní literární výtvar. Výčet činů starobabylonského krále se dochoval na 303 řádcích a dodnes je pro historiky důležitým pramenem. Prolog a epilog vytvořili pravděpodobně dvorní básníci. (Klengel, 1980, 147, 148) Hlavním cílem prologu bylo ukázat panovníka jako legitimního vladaře se zákonodárnou mocí, jemuž Šamaš svěřil výkon práva. Opětovně se v díle zdůrazňuje vladařova zbožnost a oddanost bohům. Popisují se tu jeho záslužné činy, které pro zemi a své poddané vykonal. Rovněž se zmiňují jeho válečné úspěchy. Vyzdvihnuto je i jeho diplomatické umění v době míru. V epilogu neopomněli redaktoři ani na přímou propagaci díla, v němž měl každý člověk spatřovat právního rádce ve sporných situacích. Po tomto doporučení pohrozil panovník sankcemi ze strany bohů v případě změn či poškození této památky. V neposlední řadě sankcionoval vládce také za nenahlídnutí do tohoto díla, čímž stanovil zásadu, že neznalost zákona neomlouvá. (Klíma, 1979, s. 76)

V rámci zákonných ustanovení lze rozlišit dvě hlavní skupiny. První (obsažená v §§ 1 – 41) se dotýká především veřejného pořádku, chrámu, paláce a obyvatelstva. Druhý soubor (popsaný v §§ 42 – 282) upravuje zejména individuální postavení občanů, jejich majetek, manželství,

⁸³ Viz příloha č. 11.

rodinu, poslušnost, tělesnou nedotknutelnost, řemeslnou a zemědělskou činnost. (tamtéž, s. 77)

§§ 1 – 5 obsahují procesní právo, žalobu, dokazování, svědectví. §§ 6 – 25 se vztahují k deliktům s možným trestem smrti.⁸⁴ §§ 26 – 41 upravují postavení lidí ve vojenské a civilní službě. Úvodní ustanovení druhého oddílu se v §§ 42 – 65 postupně věnují smluvnímu právu, náhradě škody a pachtu. §§ 88 – 127 popisují dluhy, úroky a sankce za jejich neplnění. Manželské právo je obsažené v §§ 128 – 195, delikty na tělesné integritě potom v §§ 196 – 205. §§ 215 – 240 vymezují práva, povinnosti a sankce pro různá povolání. Předpisy týkající se zemědělské a hospodářské činnosti nalezneme v §§ 241 – 276. Konečně otroci jsou upraveni v §§ 278 – 282. (Van de Mieroop, 2005, s. 103, 104)

Ve srovnání s ostatními akkadskými sbírkami je toto dílo po formální i obsahové stránce propracovanější. Přestože je kodex velice obsáhlý, nejsou jeho právní normy úplně komplexní. Některé sféry práva (především se jedná o právo smluvní nebo trestní právo) jsou zastoupeny jen okrajově nebo naprosto chybějí. Každé ustanovení řeší konkrétní právní případ, zákoník je tedy kazuistický a postrádá obecnou formulaci skutkové podstaty určité právní skutečnosti. Soubor je ovlivněn archaickým a konzervativním smýšlením, značným formalismem i různými projevy symbolismu. Vychází z třídního složení společnosti, využívá náboženských představ a slouží k upevnění vladařova despotismu a pozic vládnoucí třídy. Nemůžeme se tedy domnívat, že byl Chammurapiho zákoník směrodatnou platformou k praktickému využití. V Babylónii nadále přetrvávaly zvykové obyčeje a tento zákoník doplňoval zvláště mezery, které už normy zvykového práva neupravovaly. Navíc byla převážná část obyvatelstva negramotná a se samotným zákoníkem se mohla seznámit jen zprostředkovaně. Dokonce ani všichni písaři

⁸⁴ Viz příloha č. 12.

neměli povolený přístup do chrámu, kde se stéla se zákony nacházela. (Klíma, 1979, s. 76, 77)

5.2.1 Edikty chammurapiho následovníků

Chammurapiho zákoník představoval jakýsi vrchol, k němuž mezopotamská právníková tvorba dospěla. Z dalšího období se nám dochovala sice významná zákonodárná díla, žádné se však svým vřhlem ani rozsahem zákoníku starobabylonského vladaře nepřiblížilo. Celkový obraz epochy jeho následovníků nám dokreslil především královské edikty. (Klíma, 1979, s. 90) V kapitole 3.1.1 jsem vysvětlil rozdíly mezi zákoníky a edikty panovníků. Nyní se tedy blíže podívám a rozeberu druhý typ zákonodárných textů, tedy královské edikty. Jejich vydávání bylo charakteristické především pro starobabylonské období.⁸⁵ Je doloženo obzvláště u panovníků z Isinu, Larsy a Babylónu. Edikty byly zpravidla vydávány po nástupu nového vladaře na trůn. Zprostředkovaně se o nich dozvídáme zejména z datovacích formulí, v nichž se píše o tom, že nový král po svém nástupu do funkce „nastolil spravedlnost“. Finkelstein zmiňuje, že k vydávání ediktů docházelo samozřejmě i v průběhu vlády monarchy.⁸⁶ Edikty anulovaly pouze nedoplatky, nikoliv platební povinnosti jako takové, tudíž bylo opakované vydávání ediktů pro panovníka téměř nutností. Po několika letech od vydání ediktu obvykle zadluženost opět vzrostla na takovou míru, že si nezbytně vyžádala nový zásah státní moci (Pecha, 2003, s. 211).

Ze starobabylonského období se nám přímo zachovaly jen tři edikty, Ammí – sadukův, Samsu – ilunův a edikt z pozdní fáze starobabylonského období, který však nelze přiřadit k žádnému panovníkovi. Další dva edikty jsou dochovány pouze velmi fragmentárně. Všechny uchované královské edikty se zabývají obdobnými záležitostmi. Postihují především tyto hlavní problematiky: zrušení určených platebních

⁸⁵ Srov. Oppenheim, 2001, s. 216 – 217.

⁸⁶ Srov. Finkelstein, 1965, s. 243 – 246.

závazků vůči státu či soukromým osobám, propuštění osob z dlužního otroctví a některá další ustanovení. Platnost většiny ustanovení těchto ediktů je omezena jen na určitou část populace, jež je vymezena na základě etnických, geografických, profesních nebo sociálních kritérií (Pecha, 2003, s. 211).

Úvodní paragraf ediktu krále Ammí - saduky⁸⁷ ruší nedoplatky pracovníků iššakumm, pastýřů, výběrčích zdechlin (i v §12), pracovníků zaměstnaných na letních pastvinách a ostatních osob odvádějících rentu paláci. Obdobné ustanovení nalezneme i v paragrafu 1 ediktu Samsu – iluny. Z ediktů se bohužel nedovídáme, o jaké nedoplatky se přesně jednalo. Můžeme však předpokládat, že se jednalo o poplatky v naturáliích, které výše jmenované osoby v rámci svých povinností měly odevzdat státu. U pracovníků iššakum se jednalo pravděpodobně o obilí sklizené na pozemcích, které tito pracovníci obhospodařovali.⁸⁸ Pastýři odváděli státní moci stanovené množství vlny a dalších živočišných produktů,⁸⁹ výběrčí zdechlin dodávali části mrtvých zvířat a stříbro.⁹⁰ Pro všechny výše zmíněné kategorie pracovníků byla charakteristická povinnost odvádět státu nějaké naturální dávky, nazývané *biltum* (Pecha, 2003, s. 212).

Král také určoval prostřednictvím ediktů povinnosti svých úředníků. Tyto výnosy jsou doloženy zejména v Asýrii a jejím blízkém okolí. Hlavním představitelem tohoto druhu textů je středoasyrská sbírka královských výnosů, jíž podrobně rozeberu dále v této práci. Devět panovníků postarmanského období se v těchto aktech pokusilo podrobně stanovit povinnosti úředníků pověřených správou královského harému. (Oppenheim, 2001, s. 216)

⁸⁷ Obsah tohoto ediktu je nesmírně důležitý pro studium starobabylónského hospodářského a společenského života, neboť velmi přesně určuje rozsah královského aktu a podrobnosti možných výjimek a poskytuje jedinečný vhled do hospodářské struktury obyvatelstva.

⁸⁸ Více k pracovníkům iššakum a jejich funkci viz Pecha, 2003, s. 102 – 112.

⁸⁹ Více tamtéž, s. 126 – 128.

⁹⁰ Více tamtéž, s. 128 – 129.

5.3 Středoasyrské zákony⁹¹

Tato nejrozsáhlejší a nejpozoruhodnější asyrská právní památka byla objevena při archeologickém výzkumu, který uspořádala Německá orientální společnost pod vedením W. Andrae v letech 1903 – 1914 na místě nejstaršího asyrského centra Aššuru. Toto právotvorné dílo se sestává z 14 tabulek označených odborníky písmeny A – O. Poměrně náročné pak bylo stanovení doby jeho vzniku. Středoasyrské zákony byly pravděpodobně sepsány za vlády Tiglatpilešara I. mezi lety 1112 – 1074 př. n. l. Značná část tabulek se dochovala ve fragmentárním stavu, není nám dosud znám ani autor tohoto díla. Mluvíme-li o právním charakteru tohoto zákonodárného textu, jednalo se o soubor zákonů závazných pro soudní praxi nebo právní knihu opírající se o zvyklosti. Pravděpodobně byla dílem vzdělaného písaře. Můžeme se taktéž setkat s názorem, že šlo o shrnutí zákonných předpisů pro město Aššur. Dle mého mínění, se však primárně jednalo o předpisy určené pro soudní praxi, které byly kompilací starších předloh. Do jaké míry, čerpali autoři středoasyrských zákonů z Chammurapiho zákoníku, nemůžeme přesně především kvůli fragmentárnosti asyrské památky říci. Dochovala se však jistá podobná ustanovení (například §§ 1, 2 M, SAZ, § 240 CH). (Klíma, 1985, s. 80 - 87)

Pro získání poznatků o právu té doby je pro nás nejdůležitější tabulka A, někdy také zvaná „Právní zrcadlo asyrské ženy.“ Jedná se o právní úpravu případů, kdy žena byl buď pachatelkou, nebo předmětem trestného činu.⁹² Dále je zde zakotvena trestnost homosexuality u

⁹¹ Srov. Pečirková, 2005, s. 307 – 309, Klíma, 1967, s. 220 – 221, Roth, 1997, s. 153 – 212.

⁹² I když bylo postavení žen určeno především jejich sociální rolí matky a manželky, nebyly zcela bez práv a možností. Zejména jim nebylo upíráno právo na vzdělání a právo na vlastní majetek. V pramenech jsou doloženy dokonce ženy písařky. Asyrské ženy nalézáme také ve významných administrativních funkcích. (Pečirková, 2001, 308)

mužů.⁹³ Obecně lze říci, že pachatelům hrozily velmi přísné tresty, často pak byly aplikovány tresty zohavující.

Krádež věci z chrámového zařízení spáchaná ženou, manželkou nebo dcerou plnoprávné osoby byla potrestána podle rozhodnutí boha, tedy soudu příslušného chrámu.

Za krádež spáchanou manželkou v domě manžela a přechovávání kradené věci stanovil trest její manžel. Ten, kdo věc přechovával, ji musel vrátit a strpět stejný trest jako manželka poškozeného. Byl-li však stejný zločin spáchán v domě zemřelého nebo nemocného manžela, byli oba pachatelé potrestáni smrtí. V této skupině trestněprávních ustanovení byly také často aplikovány zohavující tresty, kupříkladu utětí nosu nebo uší v případě trestného činu přechovávání kradeného zboží.

Za udeření muže ženou byla stanovena kombinace tělesného trestu bití holí a majetkového trestu. Za rvačku ženy s cizím mužem, při které mu poranila varle, následoval trest utětí prstu, případně bradavek ženy. Muž, který ublížil vdané ženě, byl potrestán také uříznutím prstu.

Pozoruhodné bylo pojetí sankce za vraždu. Zavraždění plnoprávné osoby spáchané druhou plnoprávnou osobou po vniknutí do cizího domu bylo trestáno smrtí, pokud se majitel domu nedohodl s pachatelem na peněžním vyrovnání a propadnutí veškerého majetku ve prospěch vlastníka domu. Znásilnění vdané ženy na ulici bylo trestáno smrtí pachatele. Za znásilnění panny dosud žijící v domě svého otce byla potrestána znásilněním manželka pachatele. Cizoložství manželky v domě muže, který si byl vědom, že tato žena je vdaná, bylo postiženo trestem smrti pro oba účastníky.

Přistihnul-li muž manželku při cizoložství, byl oprávněn zabít manželku i jejího druha, aniž by za toto jednání nesl odpovědnost.

⁹³ Usvědčený homosexuál byl potrestán kastrací. Nactiutrhočské osočení někoho z homosexuality bylo potrestáno bitím holí, nucenými pracemi, ponižujícím označením nebo pokutou. (tamtéž, s. 308).

Manžel mohl ponechat svou manželku bez trestu, potom ale nebyl potrestán ani její milenec, nebo jí mohl uříznout nos a poté byl její společník zohyděn v obličejí a vykastrován. Podobně jako v dřívějších zákonodárných dílech byl při nařčení cizí manželky z cizoložství aplikován ordál vodou.

Způsobení potratu dceři *avíla* bylo trestáno pokutou, ranami holí a nucenými pracemi. Jestliže muž způsobil bitím potrat vdané ženě, bylo stejně naloženo i s jeho manželkou. Přišla-li žena při potratu o život, viník musel dát náhradou dítě za zmařený plod a byl potrestán smrtí.

Široce zde byly upraveny různé formy kuplířství a přechovávačství. Trestné pak bylo i rouhání a pobuřování. Podrobně byla popsána pravidla pro nošení závoju podle jednotlivých společenských skupin žen. Asyrská společnost tolerovala prostituci. Otrokyně a prostitutky ale stály na nejnižším stupni společenského žebříčku. Tuto skutečnost vyjadřoval i předpis, který uvedené skupině žen zakazoval nosit na veřejnosti závoj. Za čarodějnictví byl stanoven trest smrti, jestliže byly u pachatele nalezeny magické předměty. Při soudním projednání tohoto případu byly skládány přísahy exorcistovi. (Klíma, 1985, s. 88 - 103)

Tabulka B střeadoasyrských zákonů se zabývala zejména nemovitostmi. Trestné bylo poškození domu, prokázané poškození hraničních kamenů (*kudurru*) a zabránění sousedova pozemku.

V dalších dochovaných tabulkách se setkáváme s trestností krádeže, zpronevěrou dobytka a křivým obviněním. Závěrem je třeba říci, že střeadoasyrské zákony svou formou, rozsahem ani zákonodárnou technikou nedosahují úrovně Chammurapiho zákonů, avšak jsou považovány za druhou nejvýznamnější právní památku starověké Mezopotámie. (Klíma, 1985, s. 103 - 110)

5.3.1 Předpisy asyrských vladařů pro palác a harém.⁹⁴

Asyrská patriarchální rodina byla monogamní, jen ve výjimečných případech mohl mít muž i druhou ženu nebo konkubínu. Harémy s velkým počtem žen měli pouze asyrští vladaři. Harémy plnily zejména politickou funkci, nalézaly se v nich dcery sousedních panovníků nebo významných Asyřanů. To mělo upevnit vnější i vnitřní stabilitu asyrského státu. (Pečírková, 2005, s. 308)

Nařízení pro palác a harém upravovala hlavně chování u dvora. Podobně jako středoasyrské zákony, se také zabývala výhradně ženami. Nejstarší výnosy pocházejí už z doby Aššur – Uballita I. (1365 – 1330 př. n. l.) a poslední z doby vlády Tiglatpilesara I. Celkem se našlo 8 fragmentů s dekrety panovníků. Výnosy mimo jiné zakazovaly dvořanům, aby se k harému přiblížili na vzdálenost menší než sedm kroků, po neuposlechnutí jim hrozil trest 100 ran holí. Dokonce ani eunuchové se bez přítomnosti palácového dozorce nemohli s ženami stýkat. Služky zase nesměly opustit harém, dokud jim tak nepřikázal král. Za tajné schůzky mohla být příslušnice královského harému potrestána upálením. Sankcionovány byly dokonce hádky a šarvátky v harému. (Tamtéž, s. 309)

⁹⁴ Srov. Van de Mieroop, 2000, s. 183, Klíma, 1979, s. 99, Klíma, 1985, s. 111 – 114, Roth, 1997, s. 195 – 209.

6 Občanské právo

6.1 Rodinné právo⁹⁵

Rodina měla v babylonské době přísně patriarchální charakter. Hlavou rodiny byl otec, který rozhodoval nejen o osudu své manželky, ale i dětí. Nerovnoprávné postavení ženy v manželství je patrné například z toho, že se manželské nevěry mohla dopustit jen ona. Oproti tomu manžel měl dokonce právo vzít si vedlejší ženu. Muž také mohl poskytnout svou manželku i s dětmi věřiteli jako rukojmí, dokud s ním nevyrovnal dluhy. (Tureček, 1963, s. 67)

6.1.1 Manželské právo⁹⁶

Manželství se uzavíralo podle zákonů z Ešnunny i podle zákonů Chamurapiho písemnou smlouvou mezi ženichem a rodiči nevěsty. Písemná forma byla pro platnost manželství povinná (§ 128 CH). Před uzavřením manželství poskytoval pravidelně muž otci nevěsty tzv. obvěnění. To bylo patrně ještě pozůstatkem starého zvyku koupě manželky a původně znamenalo náhradu za pracovní sílu, jež uzavřením manželství přecházela do jiného rodinného společenství. Nevěsta dostala od svého otce věno, které zůstalo po celou dobu trvání manželství jejím vlastnictvím, i když ho spravoval její manžel. Ženich dále poskytl rodině nevěsty svatební dary, jednalo se o drobné předměty a potřeby pro svatební hostinu. Také své manželce musel dát svatební dar, zpravidla v písemné formě (šlo o movité, ale i nemovité věci), touto pozorností ji zajistil pro případ své smrti.

U Babyloňanů jsou doloženy dvě hlavní formy manželství. Zpravidla přecházela žena uzavřením manželství do nového rodinného společenství. Muž si odvedl ženu do své rodiny, a tím přešla manželka i pod moc svého chotě. V druhém případě zůstala manželka v domě svého

⁹⁵ Srov. Oppenheim, 2001, s. 214.

⁹⁶ Srov. Klíma, 1979, s. 262 – 276, Yaron, 1988, s. 172 – 222.

otce, kam vstoupil i její manžel. Žena v tomto případě zůstala nadále pod mocí svého otce. Její otec rovněž vykonával moc nad dětmi, které se z tohoto manželství narodily.

Zákony rovněž umožňovaly jisté odchylky od zásadně monogamního typu manželství. Onemocněla-li kupříkladu manželka malomocenstvím, měl její manžel právo vzít si k sobě jinou ženu. Nemocná manželka však nesměla být zapuzena. (tamtéž, s. 67, 68)

Dluhy manželského páru vzniklé před uzavřením sňatku upravuje § 151 CH následovně: „Jestliže žena, jež bydlí v domě někoho, zavázala svého manžela k vyhotovení tabulky, aby věřitelé jejího manžela se jí nezmocnili, jestliže na tomto člověku (manželu) vázl dluh z doby, než si vzal tuto ženu (za manželku), jeho věřitelé se jeho manželky nezmocní; a jestliže na ženě vázl dluh (z doby), než vešla do domu někoho, její věřitelé se nezmocní jejího manžela.“ (Klíma, 1979, s. 133) Oba manželé ale ručili za společné dluhy vzniklé po uzavření manželství (§ 152 CH). Manžel měl také právo dát svou manželku i děti jako rukojmí za svůj dluh, avšak doba, po kterou tyto osoby pracovaly v domě věřitele, byla omezena na tři roky (§ 117). Nevěru manželky blíže rozeberu v následující 6. kapitole.

Manželství končilo v babylonské době buď smrtí jednoho z manželů, rozvodem nebo zotročením manželky.⁹⁷ Zvláštními formami ukončení manželství bylo zajetí manžela (§§ 133 - 135 CH) nebo jeho zběhnutí (§ 136). Nerovnost v manželství lze spatřovat i při rozvodových otázkách. Muž mohl svou ženu zapudit v podstatě kdykoli, postihla ho jen majetková újma. Docílení rozvodu pro ženu bylo nepoměrně těžší. Manželka měla právo požádat o rozluky manželství v případě, že jí manžel zlehčoval, zneuctíval nebo opouštěl domov. V tomto případě ale musela být pravdivost tvrzení úředně zjištěna. Jestliže manželka

⁹⁷ Více v kapitole 6.

prokázala svá tvrzení, mohla si vzít své věno a opustit manžela. Když neprokázala manželovo provinění nebo se v řízení ukázala její marnotratnost, byla potrestána hozením do vody (§ 142, 143 CH).

Zvláštním případem bylo manželství s chrámovou kněžkou, jež byla vázána povinností nemít vlastní děti. Zákonodárce myslel dokonce i na tento případ. Předpokládalo se, že kněžka opatří svému muži otrokyni, s kterou by mohl zplodit děti (§ 144). Pokud se otrokyni skutečně narodily děti, nesměla už být dále prodána. Odlišným způsobem byla řešena i otázka rozvodu, manžel stále mohl opustit bez udání důvodu svou ženu, ale kromě navrácení věna, jí musel poskytnout i polovinu svých movitých a nemovitých věcí. Kněžka po vychování dětí rozdělila mezi ně tento majetek, přičemž se sama dělení účastnila stejným dílem. Teprve po ukončení této procedury se mohla znovu vdát. Chammurapiho zákoník věnoval pozornost i manželství mezi otroky, upravil je v §§ 171, 175 a 176. (Tureček, 1963, s. 69, 70)

6.1.2 Vztah mezi rodiči a dětmi⁹⁸

Otec rodiny měl poměrně velké pravomoci vůči svým dětem. Rozhodoval o jejich osudu tím, že je mohl prodat do otroctví, vybrat pro ně vhodné ženichy a nevěsty, dát je jako rukojmí do domu svého věřitele. Do jisté míry byl ale otec omezen tím, že nemohl svévolně vypudit svého syna. Jeho vyhnání bylo vázáno na rozhodnutí soudu a také doba rukojemství byla omezena maximálně na tři roky.

Mnoho dochovaných dokumentů upravovalo případy osvojení.⁹⁹ Docházelo k nim patrně za účelem získání pracovní síly, eventuálně k získání potomků při bezdětném manželství. V některých případech bylo osvojení utajeným prodejem dětí do otroctví. Osvojitel platil původnímu rodiči částku podobnou ceně otroka. (tamtéž, s. 70)

⁹⁸ Srov. Klíma, 1979, s. 245 – 251.

⁹⁹ Srov. Westbrook, 2009, s. 139 – 149.

6.2 Dědické právo¹⁰⁰

Dělení pozůstalosti se v Mezopotámii účastnili zejména potomci zůstavitele. Na prvním místě stáli jeho synové, jestliže umřel zůstavitel bezdětný, nastupovali na místo dětí jeho starší bratři. Ženy se z důvodu získání věna a svatebního daru na dědictví podílely jen výjimečně.

Majetek otroka zdědil po jeho smrti jeho vlastník. Pouze v případech, kdy se jednalo o palácového otroka nebo muškéna, který žil v manželství se svobodnou ženou, dědil vlastník otroka jen polovinu dědictví, zatímco druhá půlka připadla manželce (§ 176 CH). Dělení pozůstalosti se provádělo zásadně podle zvykového práva, o závětech není v akkadských zákonodárných sbírkách žádná zmínka. (tamtéž, s. 70) Neobvyklý způsob dědictví líčí § 165 CH: „Jestliže někdo svému (synu) dědici, v němž se jeho oku zalíbilo, daroval pole, zahradu a dům, vyhotovil pro něj tabulku, opatřenou pečetí, poté otec odejde za osudem, když se bratři dělí, dar, který mu otec dal, si vezme, a nadto si rovnoměrně rozdělí majetek otcovského domu.“ (Klíma, 1979, s. 134) Otec tedy do jisté míry mohl ovlivnit osud své pozůstalosti a zvýhodnit jakousi písemnou obdobou závěti některého ze svých potomků. CH obsahuje přirozeně i ustanovení o možnosti vydědění v §§ 168 a 169. (Tureček, 1963, s. 71) Tento institut tedy také umožňoval rozhodnout o pozůstalosti tak, že otec úplně znemožnil některému z potomků dědit.

6.3 Majetkové právo¹⁰¹

6.3.1 Vlastnické právo

Již od počátku dokládají mezopotamské písemné památky existenci občinového, státního, chrámového i soukromého vlastnictví k movitým věcem. Otroci náleželi buď panovníkovi, chrámům nebo plnoprávnému

¹⁰⁰ Srov. Klíma, 1979, s. 251 – 262.

¹⁰¹ Yaron, 1988, s. 223 – 275.

občanovi. Zákony poskytovaly soukromému majetku významnou ochranu a přísnými tresty stíhaly neoprávněné zásahy do vlastnictví.

Velmi složitá byla otázka vlastnických poměrů k půdě, která byla původně pod kontrolou občin. Od vzniku prvních států docházelo k zásahům panovníka do vlastnických poměrů občin. K vykupování pozemků občin vladařem docházelo již za Akkadské dynastie. Postupně se panovník stal největším vlastníkem půdy. Kromě půdy, kterou získal různými zásahy od rozpadajících se občin, mu patřila i všechna půda získaná v důsledku vojenských útoků.

Dalším velkým vlastníkem půdy v Mezopotámii byly chrámy. Stejně jako král, i ony obhospodařovaly část půdy samy, určitý díl pak poskytovaly do nájmu osobám, které neměly vlastní pozemky. Nájemné za pozemek vybíraly buď v naturáliích, nebo stříbře. Kus pozemků poskytl panovník i drobným soukromníkům, jimž současně propůjčil i pracovní nástroje, dobytek, atd. Těmto osobám mohl dokonce přidělit jako pracovní síly i otroky. Půda, obydlí, případně jiný majetek však zůstávají ve vlastnictví monarchie. Možnost přechodu z otce na syna byla vázána podmínkou, že syn musel převzít povinnosti spojené s držbou tohoto majetku. Jejich nesplnění bylo trestáno i zbavením přídělů (§ 30 CH). Část pozemků dával král do vlastnictví svým hodnostářům a úředníkům, přičemž tyto nové vlastníky často zprostil všech povinností spojených s jejich držbou. (Tureček, 1963, s. 71, 72)

6.3.2 Závazkové právo¹⁰²

Ke směně majetku docházelo v Mezopotámii odnepaměti. Význam směny rostl postupně v souvislosti s rostoucí dělbou práce a růstem výroby. Rychlý rozvoj směny byl způsoben mimo jiné příhodnými přírodními podmínkami. Nedostatek kovů a jiných surovin příznivě ovlivnil

¹⁰² Srov. Klíma, 1962, s. 111 – 119.

raný vznik zahraničního obchodu. Růst zbožně-peněžních vztahů měl i negativní vliv, podpořil růst lichvářství.

Neúnosnost lichvářských úroků, svévolné odnímání dlužníkovy majetku věřiteli v případě, že nezaplatil dluh včas, a upadání celých rodin do dlužního otroctví, vedlo k polarizaci společnosti a k nespokojenosti drobných výrobců. Poklesem jejich statusu mezi otroky byl stát zbaven vojenských sil,¹⁰³ které se v časech války rekrutovaly především z této vrstvy. Mezopotamští panovníci byli tudíž donuceni k omezení zvláště lichvářů, stanovili třeba nejvyšší hranici úrokové míry. Chammurapi posléze ve svém zákoníku stanovil maximální úrokovou míru a omezil dlužní otroctví na dobu tří let. Vztahy mezi obchodníky a poskytování půjček se věnují §§ 100 – 104 CH. (tamtéž, s. 72, 73)

6.3.2.1 Smlouvy

V některých případech předepisovaly zákony písemnou formu smlouvy, bez ní bylo jednání prohlášeno za neplatné a někdy dokonce i za protiprávní. Osoba, která uzavřela smlouvu bez dodržení předepsané formy, mohla být stížena trestem. Příklad je uveden v § 7 CH: „Jestliže někdo koupil nebo vzal v úschovu od (nedospělého) syna plnoleté osoby buď stříbro, buď zlato, buď otroka, buď otrokyni, buď dobytče, buď ovci nebo cokoli bez svědků a (nebo) bez smluvního dokladu, ten člověk je zlodějem, bude potrestán smrtí.“ (Klíma, 1979, s. 122) Obligatorní písemná smlouva byla předepsána již Ešnunnskými zákony a stejně tak zákoníkem Chammurapiho pro uzavření manželství (§ 128 CH), které bylo bez dodržení písemné formy považováno za neplatné. Smlouvy jsem podrobněji rozebral ve 4. kapitole, nyní k nim jen doplním, že mezopotamská společnost využívala hlavně pakty, půjčku, úschovu,

¹⁰³ Velký úbytek zažila především domobrana, která měla obrovský význam pro obranu státu, ale i úspěch jeho vojenských výprav (Prosecký a kol., 1999, s. 129)

kupní smlouvu, smlouvu nájemní, pracovní, smlouvu o dílo, společenskou smlouvu a smlouvu dopravní.¹⁰⁴ (tamtéž, s. 73 - 77)

6.3.2.2 Náhrada škody¹⁰⁵

Z případů uvedených v Chammurapiho zákoníku stojí v této otázce v popředí náhrada škody způsobená na cizím pozemku nedostatečnou péčí o zavlažovací zařízení (§§ 53 – 56 CH). Osoba, jež způsobenou újmu nenahradila, mohla být potrestána obzvláště přísně. V mezním případě mohla být prodána i s celým svým majetkem, výtěžek z prodeje se pak rozdělil mezi všechny postižené. Podobně byla řešena i odpovědnost pastýře za škodu způsobenou na cizím pozemku dobytčaty svěřenými do jeho péče. Lze sem samozřejmě zahrnout i předpisy chránící vlastníky otroků před zásahem třetích osob (§§ 208, 213, 214 CH).

¹⁰⁴ Podrobnosti k jednotlivým druhům smluv viz Tureček, 1963, s. 74 – 77. Srov. Klíma, 1979, s. 213 – 240.

¹⁰⁵ Srov. Klíma, 1979, s. 240 – 245.

7 Trestné činy a systém trestů¹⁰⁶

7.1 Delikty¹⁰⁷

7.1.1 Provinění vůči státní autoritě a veřejnému pořádku

V žádném akkadsky psaném zákoníku nenajdeme předpisy, které by výslovně stíhaly zločiny proti bezpečnosti říše. Proklamace vladařů proti vnitřním nepřátelům říše obsažené v prolozích a epilozích byly taktéž bez právní sankce. Nenajdeme žádná ustanovení, jež by postihovala urážku vladaře, nejvíce se jim blíží předpis v § 109 CH trestající krčmářku smrtí, jestliže u sebe trpí podvrtné živly a nenechá je předvést do paláce k zajištění. Zákonodárce dal touto směrnicí jasně najevo, že mu záleží na tom, aby bylo ohrožení státních zájmů v zárodku potlačeno. Jinak nebyly trestné činy zaměřené proti panovníkovi a dokonce ani sakrální trestné činy v mezopotamských psaných zákonech vůbec uvedeny. Pravděpodobně se u nich postupovalo podle norem obyčejového práva, lze však usuzovat, že trestem za ně byla smrt.

K těmto přečinům lze zařadit i zneužití úřední moci, především soudcovské (§ 5 CH). Zneužití moci se dopouštěly také vojenské osoby. Podle § 34 CH je potrestán smrtí ten vojenský velitel, který vojákovi ukradl věc, dar od panovníka nebo vojáka pronajal třetí osobě. Příslušníci vojska obecně podléhali tuhé kázní, o čemž svědčí dejme tomu § 33 CH trestající smrtí velitele, pokud měl ve svém sboru zběha. Stejně byl potrestán voják, který neuposlechl povolávacího rozkazu a poslal za sebe náhradníka (§ 26 CH). Tato opatření sloužila především k posílení myšlenky státní bezpečnosti. (Klíma, 1979, s. 282, 283)

7.1.2 Přestupky proti životu, svobodě a zdraví člověka

¹⁰⁶ Srov. Klíma, 1962, s. 146 – 153.

¹⁰⁷ Yaron, 1988, s. 256 – 304.

Pokud byly tyto trestné činy namířeny proti otroku, jednalo se jen o poškození nebo zničení cizího majetku. K nejběžnějším deliktům proti tělesné integritě patřilo přeražení údu, vyražení zubu, uříznutí nosu (čl. 42 – 47 ZE nebo například § 196 CH). § 209 CH obsahuje postih za způsobení potratu, § 210 CH se použil, pokud došlo následkem interrupce k usmrcení těhotné ženy. Do této skupiny nelze zařadit prosté zabití, ale patří sem loupežná (§ 24 CH) a úkladná vražda (§ 153 CH) anebo smrt způsobená trýzněním (§ 116 CH).

Jako zločin proti svobodě člověka byl trestán únos nedospělé osoby (§ 14 CH). (Klíma, 1979, s. 283, 284)

7.1.3 Delikty proti majetku

Trestněprávní ochrana majetku je popsána především v Chammurapiho zákoníku. Před krádeží se chránil hlavně majetek paláce a chrámu (§ 6, 8 CH). K drobným případům krádeže patřil polní (zahradní) pych (čl. 12 ZE, § 59 CH). Čl. 12 a 13 ZE navíc rozlišovaly, zda se jednalo o krádež za dne nebo v noci. Jako krádež bylo posuzováno také protiprávní zadržování cizího otroka (čl. 49 ZE, § 16 a 19 CH). Některé druhy krádeží byly zase považovány za kvalifikované, to znamená, že pachateli přitížily (§ 21, 25 CH). (Klíma, 1979, s. 285, 286)

Za zloděje byl taktéž označen zákazník, který si nemohl vzpomenout na obchodníka, který mu věc prodal (čl. 40 ZE). Stíhání zpronevěry majetku je zase doloženo v § 265 CH. K majetkovým deliktům dále patřila lichva a podvod (§ 107, 108 CH). Do rámce majetkových škod patřilo také protiprávní spásání cizího pozemku stádem, k němuž došlo svévolí pastýře stáda (§§ 57 – 59 CH). (tamtéž, s. 287)

7.1.4 Prohřešení vůči cti a mravopověstnosti

Akkadské právní řády se nikdy nedopracovaly k vymezení pojmu čest. Stíhalo se jen určité zneuctění nebo přímo opovržení lidskou

osobností. Její obrana byla závislá na posouzení konkrétního případu a třídním postavení poškozeného.

Mezi tyto delikty náleželo křivé svědectví (§ 3, 4 CH) nebo neprokázané nařčení proti příslušníku chrámové služby nebo manželce plnoprávného občana (§127 CH). K projevům neúcty též patřilo popření práv majitele osobou, jež jí podléhala. Jednalo se obzvláště o případy, kdy syn popřel svého otce nebo manželka svého muže (§ 192 CH). Manželka byla také povinna poslouchat svého chotě, případy hrubého porušení její kázně upravoval § 141 CH. (Klíma, 1979, s. 288, 289)

Typickým trestním činem proti mravopočestnosti bylo manželčino cizoložství (čl. 27, 28 ZE, §§ 127 – 132 CH). Od něj musím odlišit násilné smilstvo (znásilnění), kdy byl viníkem pouze muž, zatímco žena byla osobou poškozenou (čl. 31 ZE, § 130 CH). Chammurapiho sbírka zákonů rozlišuje čtyři případy, kdy se jednalo o incest. V prvním byl otec rodiny potrestán vyloučením z občiny, dcera však zůstala nepotrestána (§ 154 CH). V druhém příkladu byli syn a matka potrestáni upálením (§ 157). Po pohlavním styku syna s nevlastní matkou, byl syn vyhnán z otcovského domu (§ 158 CH). V případě incestu tchána se snachou, byl tchán hozen do vody (§ 155 CH).

7.2 Systém trestů¹⁰⁸

Jak jsem uvedl výše, zákony zdaleka nevyčerpávaly veškerou právní materii, mnohé případy tak neřešily vůbec. Za převážnou většinu písemně dochovaných provinění byly stanoveny neobyčejně přísné tresty. Velké množství trestných činů bylo postihováno různou formou trestu smrti.¹⁰⁹ Majetkové tresty v sobě nesly nejen náhradu způsobené škody, ale i pokutu v několikanásobném rozsahu za poškození nebo

¹⁰⁸ Srov. Roth, 1997, s. 57 – 152, Van de Mieroop, 2005, s. 101 – 106, Klíma, 1985, s. 142 – 167, Yaron, 1988, s. 256 – 304, Balík, 2005, s. 31 – 37.

¹⁰⁹ Jen zákony Chammurapiho uvalovaly trest smrti téměř na 40 zločinů. Tento značný nárůst lze přičíst potřebě udržet vnitřní pořádek v zemi a ochránit příslušníky a majetek vládnoucí třídy. Trestem smrti „nešetřily“ ani středoasyrské zákony. (Klíma, 1962, s. 149)

zničení věci. V některých případech platební neschopnosti se mohl majetkový postih změnit i na trest smrti. (Klíma, 1979)

7.2.1 Trest smrti

Stíhal zásadně přímo pachatele, z dochovaných materiálů však víme, že se vyskytovaly i případy symbolických odvet (§§ 116, 210, 230 CH). Vladař si vynutil nárok na rozhodnutí v případě hrdelního zločinu, když došlo k zhroucení stavby a k smrtelnému úrazu syna plnoletého občana (čl. 58 ZE). Usmrcením byl potrestán věřitel, který utýral k smrti rukojmí (manželku nebo dítě muškéna, čl. 24 ZE). Manželku stihl trest smrti za úkladnou vraždu svého manžela, v § 153 CH se dočteme: „Jestliže něčí manželka dala usmrtit svého manžela kvůli jinému muži, tuto ženu narazí na kůl.“

V kapitole 7.1.4. jsem se zmínil o deliktu cizoložství, trestem smrti byla manželka odsouzena podle čl. 28 ZE a §§ 129 – 133 CH. Dále mohla být zabita za rozmařilý a nepočetný život (§ 143 CH).

Muž byl odsouzen k trestu smrti za únos a defloraci nevěsty jiného muže (čl. 26 ZE, obdobný případ v § 130 CH). Smrtí bylo trestáno v některých případech i krvesmilství (§§ 155, 157 CH).

Křivé obvinění upravuje § 1 CH, kde se píše: „ Jestliže někdo někoho obvinil a udal jej z vraždy, avšak neprokázal mu to, ten kdo jej obvinil, bude potrestán smrtí. “Stejný trest postihl i donašeče, který druhého obvinil z čarodějnictví, avšak vodní ordál prokázal nevinu nařčeného (§ 2 CH). Identickým trestem se postihovalo i křivé svědectví v hrdelním procesu (§ 3 CH).

Trest usmrcením čekal i na toho, kdo druhého obvinil z krádeže věci, ale nesehnal si žádné svědky, kteří by mu to pomohli dokázat (§ 11 CH). Také na majetkové delikty se vztahoval tento postih. § 21 CH oznamuje: „Jestliže se někdo proboural do domu, bude před touto dírou potrestán smrtí a pověsí jej.“ Obdobným přečinem byla krádež při požáru domu (§

25 CH). Smrt si také zasloužili pachatelé, kteří odcizili majetek chrámu nebo paláce (§ 6 CH). Na krádež demonstrativně vypočítaných věcí v § 8 CH se vztahoval trest smrti jen za okolnosti, kdy pachatel neměl dostatek prostředků na splacení peněžité sankce. Za zloděje se považoval obchodník, který svému zákazníkovi prodal cizí věc. Pokud byla tato záležitost svědecky dokázána, postihl prodavače trest smrti (§ 9 CH). Neprokázal-li domnělý kupec, že právoplatně této věci nabyl, tento trest se vykonal i na něm (§ 10 CH). Další majetkové delikty, za které hrozil pachateli trest smrti, jsou obsažené v §§ 7 a 22.

Trest smrti postihl za zpronevěru také hospodářského správce, pokud nebyl schopen několikanásobně nahradit hodnotu zpronevěřených věcí (§ 256 CH). O život přišel i stavitel, jenž provedl nedbale svou práci, a při následném zřícení domu došlo k úmrtí jeho majitele (§ 229 CH).

Stejným trestem byl potrestán každý, kdo unesl neploleté dítě svobodného občana (§ 14 CH), nechal odejít městskou branou palácového otroka nebo muškéna (§ 15 CH), nebo tohoto uprchlého otroku u sebe i přes výzvu hlasatele ukrýval (§ 16 CH, obdobný případ je i v § 19). Trest smrti byl udělen člověku, který podvodně přiměl značkáře otroků k tomu, aby cizímu otroku vyholil znamení (§ 227 CH).

Trest smrti byl vyměřen i za určité delikty u příslušníků vojska, a to jak řadových vojáků, tak i velitelů. Jednalo se o případy, kdy byl voják povolán na panovníkovu válečnou výpravu a tuto povinnost porušil tím, že za sebe poslal náhradníka (§ 26 CH), kdy velitel vojska využil ve svém sboru služeb zběhů nebo náhradníků (§ 33 CH), anebo zkrátil své podřízené na jejich právech (§ 34 CH).

Tresty smrti byly podle Chammurapiho zákoníku ukládány také za administrativní delikty. Na hrdle byla potrestána nepoctivá krčmářka (§ 108 CH), jestliže trpěla podezřelé schůzky ve svém podniku (§ 109 CH). Jen za vstup do hospody kvůli pivu byla upálena kněžka (§ 110 CH).

Ve dvou případech byl trest smrti doprovázen ještě konfiskací pachatelova majetku. Při bezdůvodném obvinění z čarodějnictví propadl majetek udavače poškozenému (§ 2 CH). Donašeči propadl majetek, pokud dosvědčil, že za sebe žalovaný poslal do válečného tažení náhradníka (§ 26 CH).

Výkon trestu byl určen buď všeobecně, v předpisech je napsáno, že pachatel zemře, bude usmrcen, usmrtí jej, nebo je přímo uveden druh trestní exekuce. Jednou z forem bylo utopení (§§ 108, 129, 133, 143, 155 CH), dalšími byly upálení (§§ 25, 110, 157 CH), naražení na kůl (§ 153 CH), případně vyvěšení mrtvoly na místě spáchaného zločinu nebo u městské brány (§§ 21, 227 CH). Usmýkání dobyt看kem je popsáno v § 256 CH. (Klíma, 1979, s. 293 - 295)

7.2.2 Tělesné a mrzačící tresty

V předchammurapovských zákonodárných dílech se tento druh trestů téměř nevyskytoval. Výkon tohoto trestu se v Chammurapiho zákoníku objevuje v souvislosti s principem přímé odvety, který se uplatňoval mezi plnoprávními občany. Projevoval se snahou způsobit pachateli stejnou újmu na jeho tělesné integritě, jakou on přivodil poškozenému (§§ 196, 197, 200 CH).

Také musím zmínit princip tzv. náznakové odvety, která byla uskutečňována například v §§ 192, 193 CH vyříznutím jazyka, popřípadě vyražením oka adoptovanému synovi za zneuctění, resp. opuštění svých adoptivních rodičů. V § 195 CH se píše následující: „Jestliže dítě udeřilo svého otce, utnou mu ruku.“ Uříznutí ucha hrozilo otrokovi, v případě že udeřil *avíla* (§ 205 CH). (Klíma, 1979, s. 296)

7.2.3 Trest omezení svobody

Akkadsky psané trestní právo tuto formu trestu v podstatě nepoužívalo. Občas se však objevily případy využití zajišťovací vazby pro pachatele před soudním projednáním jeho kauzy. Výjimku také

představoval trest nucených prací hojně rozšířený ve střeadoasyrských zákonech, kde se kombinoval s dalšími majetkovými nebo tělesnými tresty. Trestem nucených prací byla postihována především podvodná jednání a počínání si proti něčí cti. Jednalo se o různou výměru, udávanou zpravidla v měsících. Nikdy k tomuto trestu nebyly odsuzovány ženy. Výjimečnost trestu omezení svobody souvisela patrně s hospodářskými potížemi občin i měst při zřizování věznic, udržování dozorců a zajištění výživy vězňů. Za jediné omezení svobody lze považovat případ uvedený v § 141 CH: „Jestliže manželka někoho, jež u něho v domě bydlí, si předsevzala, že odejde, a (jestliže) hospodaří pro svou kapsu, promrhává rodinný majetek, uráží svého manžela, usvědčí ji; a jestliže se její manžel vyslovil pro její vypuzení, vypudí ji; na její cestu a na její rozlučné nebude jí nic dáno; jestliže se její manžel vyslovil, že ji nevypudí, vezme si jinou ženu (jako manželku); ona (první) žena bude v domě svého manžela pobývat jako otrokyně.“ (Klíma, 1979, s. 296, 297)

7.2.4 Majetkové tresty

Majetkové tresty tvoří nejrozsáhlejší skupinu trestních sankcí. Není v nich ovšem přesně vyjádřena hranice mezi tím, kdy představují skutečnou náhradu škody, a kdy už jde o trestní postih. Rovněž není vždy úplně zřetelné, komu případná majetková sankce připadá. Jen u deliktů proti životu, zdraví a cti se nepochybně hradila poškozenému, eventuelně jeho pozůstalým.

Na delikty proti tělesné integritě mezi plnoprávními občany se v Chammurapiho zákoníku vztahovala zásada odvety. Majetková sankce se aplikovala jen v případech, byl-li poškozeným muškén nebo otrok (§§ 198, 199, 201, 203, 204, 207, 208). Naopak u ešnunnských zákonů byly tyto delikty postiženy majetkovými tresty. Postih za ukousnutí nosu či

vyražení oka stanovily ve stejné výši jedné miny stříbra,¹¹⁰ za vyražení zubu a utětí ucha ve výši půl miny stříbra, za políček pak deset šekelů stříbra (čl. 42 ZE) a za useknutí prstu 2/3 miny stříbra (čl. 43 ZE). Dále se řešily okolnosti, kdy pachatel zlomil poškozenému ruku nebo nohu (čl. 44, 45 ZE). Zde byl určen shodný trest ve výši půl miny stříbra a konečně za pohmoždění hrudníku byl viník nucen zaplatit 2/3 miny stříbra (čl. 46 ZE). Všechny výše zmíněné tresty se vztahovaly na případy, kdy pachatel a poškozený náleželi k třídě plnoprávných občanů.

Předpisy také upravovaly případy smrtelného zranění plnoprávné osoby způsobené trkavým dobyt看em, přičemž majitel tohoto zvířete musel uhradit peněžitý trest ve výši 40, respektive 30 šekelů stříbra (čl. 54 ZE, § 251 CH). Šlo-li o otroka, jeho pánovi bylo vyplaceno 15, případně 20 šekelů stříbra (čl. 55 ZE, § 252 CH). Stejná výměra trestu byla určena pro smrtelné pokousání psem (čl. 56, 57 ZE). V Chammurapiho sbírce zákonů jsou třídě odstupňovány tresty, při nichž došlo k potratu. Za způsobení interrupce nárazem do plnoprávné ženy platil viník 10 šekelů (§ 209 CH), u ženy muškéna 5 šekelů (§ 211 CH), u otrokyně šekely 2 (§ 213 CH). Pokud potrat vedl zároveň ke smrti, za ženu muškéna náležela náhrada ve výši půl miny (§ 212 CH), za otrokyni 1/3 miny stříbra (§ 214 CH). Za skon plnoprávné ženy se trestalo podle zásady odvety (§ 210 CH).

Majetkovými sankcemi se řešily trestné činy, jejichž objektem útoku byl otrok nebo otrokyně. Násilná deflorace cizí otrokyně se trestala 20 šekely (čl. 31 ZE). Osoba dopadená s ukradeným otrokem byla nucena dodat poškozenému vlastníkovu dalšího otroka (čl. 49 ZE). Jestliže někdo neoprávněně zadržel jako rukojmí něčí otrokyni, byl mu povinen uhradit

¹¹⁰ Obvyklou jednotkou byla 1 mina vážící zhruba půl kilogramu, dále se dělila na 60 šekelů (1 šekel měl cca 8,4 g), 180 zrněk (1 zrnko vážilo okolo 0,0467 g) pak tvořilo jeden šekel. 60 min představovalo 1 talent. (Klíma, 1985, s. 276)

ušlý zisk (čl. 22 ZE). Zemřela-li neoprávněnému věřiteli tato otrokyně, musel odevzdat původnímu vlastníkovu otrokyně dvě (čl. 23 ZE).¹¹¹

Pachateli zahradního pychu byl uložen trest ve výši 10 šekelů (čl. 12 ZE), za pokácení stromu v cizí zahradě se platilo 1/2 miny (§ 59 CH). Dále existovala rozsáhlá úprava různých poškození hospodářských zvířat (§§ 244 – 249 CH).

10 šekely stříbra se také trestalo vloupání za dne (čl. 13 ZE) a protiprávní zadržování lodi (čl. 6 ZE). Nechal-li lodník svou nedbalostí potopit loď, hradil hodnotu lodě i potopeného nákladu (čl. 5 ZE, §§ 236, 237 CH).

Majetkový trest býval někdy vyměřen úměrně ke způsobené škodě. V Chammurapiho zákonech šlo zpravidla o škody vzniklé neopatrností či nedbalostí při užívání zavodňovacího zařízení. U některých deliktů se výše náhrady řídila rozsahem poškozené plochy pozemku. U této skupiny trestných deliktů byla reparační funkce dobře odlišena od represivní. Jestliže někdo jednal nedbale při zabezpečování nebo zpevnování své hráze, ta se protrhla a voda z ní zaplavila okolní půdu, byl viník povinen nahradit zničené obilí (§ 53 CH). Nebyl-li ho schopen uhradit, prodal se jeho majetek nebo sám upadl do otroctví (§ 54). Obdobně byl povinen nahradit úrodu každý, kdo z nedbalosti neuzavřel včas stavidlo a nechal zaplavit pole svého souseda (§§ 55, 56 CH). Taktéž pastýř, jenž nechal spásat dobyt看kem cizí pozemek nebo občinové pozemky po vyhlášeném zákazu pastvy, musel dodat určené množství obilí (§§ 57, 58 CH). Podobná újma platila i pro nepoctivého pachtýře (§§ 254, 255 CH) a skladníka (§§ 120, 124, CH). Podvodník domáhající se neprávem cizí

¹¹¹ V CH musel věřitel, který způsobil smrt otroka v rukojemství, zaplatit 1/3 miny stříbra a ztratil svou pohledávku (obsažené v § 116 CH, Roth, 1997, s. 103).

věci, byl povinen zaplatit dvojnásobek zmíněného předmětu (§ 126 CH).¹¹² (Klíma, 1979, s. 297 - 300)

7.2.5 Tresty na cti

Tento druh trestů nemohl, podobně jako majetkové tresty, postihnout otroka. Typickým projevem této sankce bylo zbavení plnoprávného občana právních a stavovských výhod a jeho následné vyloučení z občiny. Vyobcování znamenalo nejen opovržení ostatních členů občiny, ale i ztrátu ochrany božstev, což bylo ve starověké Mezopotámii pro většinu obyvatel obzvláště odstrašující. Důsledkem byla také ztráta dědického oprávnění a reálná možnost upadnutí do otroctví.

Podle § 168 CH mohl být vypuzen syn z rodinného společenství po opakovaném závažném provinění. Konkrétní důvod je uveden v § 158 CH: „Jestliže někdo po (smrti) svého otce byl dopaden v klíně své nevlastní matky, jež porodila děti, tohoto člověka vypudí z otcovského domu.“ Otec mohl být vyloučen z občiny pro krvesmilstvo se svou dcerou (§ 154 CH). Odchod z občiny pro opovrhování jejím představeným nebo při zběhnutí neodvolatelně rozvazoval manželství (čl. 30 ZE, § 136 CH).

Trestem ryze snižujícím vážnost bylo potupné ostříhání poloviny hlavy za nedoložené zlehčování počestné ženy (§ 127 CH) nebo převedení manželky mezi otrokyně jejího muže (§ 141 CH). (Klíma, 1979, s. 300, 301)

7.2.6 Další tresty

V Chammurapiho zákonné sbírce se dále objevuje trest ztráty úřadu a doživotní zákaz jeho dalšího vykonávání (§ 5 CH). Pro středoasyrské zákony je specifický trest políť hlavy asfaltem.

¹¹² Další obdobné delikty byly postihnuty podle §§ 5, 12 106, 107, 112, 265 CH. Nejvyšší majetkový trest, třicetinásobek hodnoty, byl uvalen na zloděje chrámových nebo palácových věcí. (Klíma, 1979, s. 300)

8 Výkon spravedlnosti

O občinovém soudnictví se do naší doby nedochovaly téměř žádné zmínky. Jeho zbytky lze spatřovat v zasedáních stařešinských soudních sborů.¹¹³ Od nejstarších historických dob zastávali funkci soudců kněží chrámů jednotlivých městských center. Tento stav se dochoval až do období III. dynastie z Uru, kdy se v důsledku zesilující centrální moci státu objevují vedle chrámových soudců i soudci světští. Tito civilní úředníci podléhali přímo panovníkovi, nebo jeho místodržícímu. Byli rovněž pověřeni některými správními funkcemi. Konkurence mezi duchovní a světskou složkou v soudnictví byla za vlády Chammurapiho řešena v souvislosti s celkovým posílením centrálního byrokratického aparátu ve prospěch soudů civilních. Dochází k postupné laicizaci soudů. Vliv chrámových soudců mizí a ubývají o nich i dochované písemné zmínky z tohoto období. Kněží v té době navíc vykonávali většinou jen pomocné práce, ať už se jednalo o výsledky svědků, přijímání přísah před sochami božstev, patrně prováděli i ordály.¹¹⁴ Stejně jako zákonodárná a správní i moc soudní byla v panovníkových rukou. (Tureček, 1963, s. 81, 82)

8.1 Král¹¹⁵

O tom, že králové měli úlohu strážců spravedlnosti, svědčí především prology a epilogy zákonodárných děl. Vladař byl vrcholnou instancí, na jeho rozhodnutí záleželo celé řízení. Měl pravomoc stíhat zneužití úřední a soudcovské moci, braní úplatků, uděloval také milosti. Bylo možné se k němu dovolat v případě nespokojenosti se soudním rozhodnutím,

¹¹³ Soudní pravomoc zůstala stařešinům, otcům rodin a strážcům obyčejů ve všech dobách (Glassner, 2004, s. 98).

¹¹⁴ Prostředek používaný na starověkém Předním východě pro řešení sporných záležitostí. Jeho princip spočíval v tom, že se účastníci sporu pokoušeli vejít ve styk s božstvy, která jim měla sdělit své rozhodnutí. Nejznámějším je tzv. vodní ordál, který se jako důkazní prostředek používal již ve 3. tis. př. n. l. a je doložen i v Chammurapiho zákoníku. Osoba podstupující vodní ordál musela pravděpodobně skočit do řeky, a pokud zůstala naživu, považovala se nadále za nevinnou. Podle §§ 131 a 132 Chammurapiho sbírky zákonů se musela vodnímu ordálu podrobit žena obviněná z cizoložství. (Prosecký a kol., 1999, s. 294)

¹¹⁵ Srov. Brandt, 1983, s. 55 – 71, Glassner, 2004, s. 87 – 91, Pecha, 2006, s. 60 – 74.

rozhodoval také soudní záležitosti v případě průtahů nebo stížností proti odmítnutí o projednání problému. Král vykonával svou moc buď osobně, nebo prostřednictvím dvorní kanceláře jednající podle jeho příkazu. Tito soudci byli voleni buď z řad profesionálních soudců, nebo místní šlechty. Soudcové rozhodovali zpravidla ve sboru, odpovídajícímu moderním soudním senátům. (Klíma, 1979, s. 303, 304) O soudcích se zmiňuje Chammurapiho zákoník v § 5: „Jestliže soudce rozsoudil spor, vydal rozhodnutí, vyhotovil tabulku s pečeti, avšak později svůj rozsudek změnil, tohoto soudce usvědčí ze změny rozsudku, který vynesl, a nárok, který je předmětem tohoto sporu, zaplatí dvanácteronásobkem a ve sboru soudců ho zbaví soudcovského křesla a nebude se soudci při soudu zasedati.“ (Klíma, 2005, s. 32) Vladař ve funkci výhradního vykonavatele jurisdikce je zmíněn pouze v čl. 48 ZE, který oznamuje následující: „A (tak) v právním případě (se sazbou) od 1/3 do 1 miny stříbra vynesou nález soudci; hrdelní právní případ je (v kompetenci) krále.“ (Klíma, 1979, s. 118) Tvořilo

8.2 Organizace soudnictví¹¹⁶

Mezopotamské prameny práva nám o organizaci a fungování soudů neposkytují téměř žádné informace. Veliký význam zde hrálo zvykové právo. Právo psané se přidalo až v pozdějších dobách.

V čele občinové samosprávy a soudního shromáždění stál *rabianum*, čili „představený“. Vykonával nejenom správní úkoly, ale měl velké kompetence i na poli soudnictví, kde rozhodoval zejména právě podle obyčejového práva. Byl zodpovědný za veřejný pořádek v občině a rozhodoval o vyhoštění z ní, aj. S výkonem spravedlnosti mu pomáhal sbor starších (*šibútum*) a soudní sbor (*kárum*). Výkonem soudnictví byl dále pověřen místodržící města (*šakkanakku*), který zde zastupoval

¹¹⁶ Srov. Glassner, 2004, s. 98 – 100.

monarchu. Jeho kompetence se překrývaly s pravomocemi *rabiánu* způsobem, jež nejsme dosud schopni přesně určit. (tamtéž, s. 305, 306)

Tureček uvádí jako místo, kde bylo možno uplatnit své nároky, je v dokumentech mnohokrát uváděna „brána paláce.“¹¹⁷ Jedná se pravděpodobně o místo, kde byla soustředěna činnost úředních orgánů včetně soudců. Kromě soudní činnosti se „brána“ zabývala i správními otázkami. (Tureček, 1963, s. 82) V § 126 CH řešil případ ohlášené ztráty dobytčete následovně: „Jestliže někdo, komu se jeho věc neztratila, prohlásil „moje věc se ztratila“, a (jestliže) u svého městského obvodu podal stížnost, jeho obvod jej před bohem usvědčí, že se jeho věc neztratila; tu on vrátí svému obvodu věc, které se domáhal, dvakrát.“¹¹⁸ (Klíma, 1979, s. 131) Dle Klímy u těchto soudů působili i tzv. „synové brány“, kteří byli znalci sociálních a hospodářských poměrů ve svém obvodu. Nejvíce projednávali majetkové a manželské spory. V justici dále působil vyšší správní orgán, komisař, písař, hlasatel a „rychlý posel“. Vedením a opatrováním soudních protokolů byl pověřen „odchovanec archivní školy“. (tamtéž, s. 306, 307)

Z asyrských památek se nám dochoval fragment staroasyrského soudního řádu z 2. tis. př. n. l., který však platil daleko od asyrského centra Aššuru, maloasijském obchodním středisku Káneši. Fragmenty statutů této staroasyrské kupecké osady svědčí o činnosti místního soudu, jenž rozhodoval v majetkových záležitostech většinou hlasů. (Klíma, 1985, s. 141)

¹¹⁷ Tuto myšlenku dále rozvádí Glassner, který tvrdí, že trvalé soudní dvory neexistovaly. Soud se ustavil příležitostným shromážděním určitého počtu veřejných úředníků. Místo se tudíž měnilo, jelikož žádná budova nebyla pro soudní jednání vyhrazena. Obvykle se jednalo o bránu nějaké správní budovy nebo chrámu. (Glassner, 2004, s. 99)

¹¹⁸ Otázky spojené s rozvodem manželství řešila v § 142 CH.

8.3 Soudní řízení¹¹⁹

Poznatky o trestním řízení v Mezopotámii získáváme ze soudních protokolů, rozhodnutí a soukromých záznamů, samotné zákony úpravu soudního řízení neobsahují. V zákonodárných dílech se k této oblasti práva vztahují pouze trestné činy křivého svědectví, křivé přísahy eventuálně zneužití soudcovského úřadu.

Trestní řízení bylo zahájeno na návrh stran nebo z iniciativy veřejné moci, především šlo-li o obecně nebezpečný trestný čin. V případech bezpráví způsobeného pouze jednotlivci tato možnost nepřicházela do úvahy.

V souvislosti s trestním řízením nikdy nemluvíme o možnosti prominout pachateli trestný čin nebo způsobenou škodu. Jedinou výjimkou je ustanovení obsažené v § 129 CH, kdy manžel promíjí trest smrti své cizoložné partnerce. Poškozený neměl ani možnost žádat o pozastavení trestného řízení a s tím spojené zproštění obžalovaného. (Klíma, 1979, s. 307, 308) Některé z Chammurapiho předpisů dovozovaly poškozené straně, aby se obrátila proti pachateli, například § 2 uvádí: „Jestliže někdo uvrhl na někoho podezření z čarodějnictví a neusvědčil ho, ten, na kterého bylo podezření z čarodějnictví uvrženo, půjde k božstvu Řeky, do Řeky se ponoří a jestliže se ho řeka zmocní, ten, který ho obvinil, si odnese jeho majetek; jestliže tohoto člověka Řeka očistí a on zůstane zdravý, ten, který naň uvrhl podezření z čarodějnictví,¹²⁰ bude usmrcen, ten, který se ponořil do Řeky, si odnese majetek toho, kdo jej obvinil.“ (Balík, 2005, s. 32)

Soudní řízení se konalo před příslušným soudním tribunálem za osobní účasti obou stran a za součinnosti svědků. Tureček k tomu uvádí, že bylo za výjimečných okolností přípustné i zastoupení. Strany byly

¹¹⁹ Srov. Glassner, 2004, s. 99.

¹²⁰ Více ke křivému svědectví a nařčení viz Tureček, 1963, s. 82 – 83.

povinný na potvrzení svého práva nebo tvrzení podat důkazy.¹²¹ V některých případech mohli soudci stanovit procesní straně 6 měsíční lhůtu k opatření si svědků. Jestliže se však straně nepodařilo ve vytyčeném termínu svědky přivést před soud, byla tato strana podle § 13 CH odsouzena. Pozoruhodné je, že svědecká výpověď měla z formálního hlediska větší cenu než důkaz písemným dokumentem.¹²² (Tureček, 1963, s. 82)

K důkazním prostředkům využívaným v trestním řízení je třeba zařadit také ordály.¹²³ Tyto iracionální důkazní nástroje byly využívány v občanském, ale i v trestním řízení. Jak jsem již zmínil výše, v dokumentech je nejvíce upraven ordál vodní, který prokáže vinu toho, kdo se v řece utopí a nevinu toho, kdo z ní vyplave. Zůstává nám ale nejasné, zda šlo o zkoušku jednostrannou, nebo zda se jí musely zúčastnit obě strany sporu. (Klíma, 1979, s. 311 - 313)

Strana, která chtěla uplatnit svůj obligační nárok, byla nucena se sama postarat o to, aby dostala svého odpůrce před soud. Pouze při „řízení v paláci“ zajišťovaly předvedení obžalovaného státní orgány. (Klíma, 1979, s. 308, 309)

K vynucení přisouzeného plnění se nejběžněji užívala osobní exekuce. Dlužník, který nemohl uspokojit věřitelovu soudně přičtenou pohledávku, mohl být vzat jako rukojmí, držen věřitelem k odpracování dluhu nebo i prodán do otroctví.¹²⁴ (Klíma, 1954, s. 195)

¹²¹ Jako důkazy sloužily zápisy na hliněných tabulkách, přísahy a svědecké výpovědi (Tureček, 1963, s. 82). Soudy se k přísahám běžně uchýlovaly. Skládaly se při jménech hlavních božstev nebo při jméne panovníka, přísaha tak měla zaručit pravdivost nějakého prohlášení. Skládala se před symboly bohů a v přítomnosti kněží. Strach, jež způsobovala božská odplata v případě křivé přísahy, byl domnělou zárukou poctivosti přísahníků. (Glassner, 2004, s. 100)

¹²² Pravděpodobně to bylo z toho důvodu, že psané dokumenty bylo možné snadno zfalšovat (Glassner, 2004, s. 99).

¹²³ Srov. Glassner, 2004, s. 100.

¹²⁴ Více v §§ 53 a 54 CH.

8.4 Babylonský proces

Babylonské soudní řízení bylo rozčleněno do tří fází. První fází bylo provedení soudního (důkazního) řízení, následovalo vydání soudního rozhodnutí a poslední část tvořilo vyhotovení písemného dokumentu na tabulce s pečeti. Tímto okamžikem končí rozhodovací úkol soudce.

V občanskoprávních sporech, pokud nedošlo k jejich vyřízení dohodou mezi spornými stranami, nenabývalo soudní rozhodnutí právní moci a nebylo exekučně vymahatelné.

V babylonských občanskoprávních rozepřích přetrvávala sumerská tradice, kdy se na konec soudního protokolu připevnila klauzule, v níž se jedna nebo obě procesní strany zavazují, že spor považují za vyřízený a přijímají jako závazné podmínky soudu. Tento procesní dokument se nazývá „tabulka o vzdání se vedení sporu.“ Porušení tohoto závazku mělo za následek trest na cti (potupné ostříhání), někdy i trest tělesný. Nedochovala se nám žádná zmínka o možnosti odvolání se. (Klíma, 1979, s. 307 - 311)

9 Závěr

Na předcházejících stránkách jsem se pokusil podat ucelený přehled vzniku a vývoje akkadsky psaného práva. Ve stručnosti jsem popsal charakteristické rysy mezopotámské společnosti od doby vlády III. dynastie z Uru až po konec středoasyrského období.

Zejména trestní právo nám svými ustanoveními podává nepřímé svědectví o okamžicích upevnování centrální královské moc či jejího úpadku, o aktuální pozici kněžích ve státě a o třídním složení společnosti. Dozvídáme se o důležité úloze náboženství a trestněprávní ochraně despotického řádu. Zabýváme-li se akkadským občanským a trestním právem, je proto vždy třeba spatřovat jím chráněné hodnoty na pozadí společenského vývoje a tehdejšího pohledu na věc. Pouze tak můžeme alespoň zčásti pochopit způsob myšlení starověkých zákonodárců.

Právní předpisy té doby se snažily odstranit jen naprosto křiklavé nesrovnalosti. Panovníci často proklamativně zdůrazňovali skutečnost, že napravují dřívější nespravedlnost a zavádějí nový řád v zemi. Třebaže se těmto snahám nelze upřít dobrý úmysl, tyto výzvy se ke společnosti pravděpodobně neprosadily. Za jednu z největších sociálních remorem můžeme označit Chammurapiho omezení dlužního otroctví rodinných příslušníků plnoprávných osob na tři roky.

Hodnocení vyspělosti a praktického využití práva nám znesnadňuje dosud neuzavřené množství nálezů v této oblasti. Navíc máme většinou k dispozici pouze poznatky z oblasti práva psaného, což nám většinou znemožňuje vytvořit si představu, do jaké míry byla jednotlivá ustanovení a právní normy aplikovány v praxi, a jak velká část právních vztahů se řídila právem obyčejovým. Záznamy ze soudních procesů nás seznamují zejména s průběhem řízení v případě závažných trestných činů a je více než pravděpodobné, že u jiných deliktů se jeho podoba zcela nebo zčásti

odlišovala. Z toho vyplývá, že na základě dostupných pramenů nelze považovat učiněné závěry za definitivní. (Klíma, 1979)

Ačkoliv bylo mnohé z akkadsky psaného práva, v průběhu dějin již překonáno, můžu konstatovat, že tehdejší právní myšlení bylo na vysoké úrovni a jeho vliv na vývoj dalších právních řádů je zcela nezpochybnitelný. Některé ze základních principů, zásad a právních institutů se zachovaly i do pozdější doby. Díky tomu můžeme například i dnes nalézt v usnesení Nejvyššího soudu České republiky pod sp. zn. 7 Tdo 486/2004 inspiraci v oblasti problematiky trestní odpovědnosti lékaře za chybu při ošetření pacienta obsažené již v Chammurapiho zákoníku (Beran, 2006, online).

10 Seznam použité literatury a pramenů

Knižní:

Balík, S. Balík, S. ml. Právní dějiny mimoevropských zemí. 3. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005.

Balík, S. Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I. Plzeň: FPR ZČU, 1995.

Bič, M. Při řekách babylonských. Dějiny a kultura starověkých říší Předního orientu. Praha: Vyšehrad, 1990.

Grayson, A. K. Assyrian and Babylonian chronicles. Winona Lake: Eisenbrauns, 2000.

Hrozný, B. Nejstarší dějiny Přední Asie, Indie a Kréty. Praha: Melantrich, 1949.

Hruška, B. Pod babylónskou věží. Praha: Práce, 1987.

Kincl, J. a kolektiv. Všeobecné dějiny státu a práva. Praha: Panorama 1983.

Kincl, J. Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I. Starověk. Praha, 1972.

Klengel, H. Hammurapi von Babylon und seine Zeit. Berlín: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1980.

Klengel-Brandt, E. Starověký Babylón. Praha: Vyšehrad, 1983.

Klíma, J. Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci. 1. vyd. Praha: Academia, 1979.

Klíma, J. Společnost a kultura starověké Mezopotámie. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

- Klíma, J. Lidé Mezopotámie. Cestami dávné civilizace a kultury při Eufratu a Tigridu. Praha: Orbis, 1976.
- Klíma, J. Zákony Asýrie a Chaldeje: Pokračovatelé Chammurapiho. Praha: Academia, 1985.
- Klíma, J. Zákony Chammurapiho, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.
- Kramer, S. N. Historie začíná v Sumeru. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.
- Moscatti, S. Staré semitské civilizace. Praha: Odeon, 1969.
- Nováková, N. Pecha, L. Rahman, F. Dějiny Mezopotámie. Praha: Karolinum, 1998.
- Oppenheim, A. L. Starověká Mezopotámie: Portrét zaniklé civilizace. Praha: Academia, 2001.
- Pečírková, J. Asýrie: od městského státu k říši. Praha: Academia, 2000.
- Pecha, L. Starobabylónský stát. Politický vývoj, hospodářství, státní správa. 1. vyd. Praha: Orientální ústav Akademie věd České republiky, 2003.
- Postgate, J. N. Fifty Neo-Assyrian legal documents. Warminster: Aris & Phillips, 1976.
- Roaf, M. Svět staré Mezopotámie a starověkého Blízkého východu. Praha: Knižní klub, 1998.
- Roth, M. T. Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. Second Edition. Society of Biblical Literature, 1997.
- Sasson, J. M. „King Hammu – rabi of Babylon“. Civilizations of the Ancient Near East, New York, 1995.
- Schelle, K. Židlická, M. Právní dějiny 1: Starověk. 1. vyd. Brno, 1998.

Tureček, J. Světové dějiny státu a práva ve starověku. 1. vyd. Praha: Orbis, 1963.

Tureček, J. Výbor z textů ke studiu obecných dějin státu a práva. Praha: 1956.

Van de Mieroop, M. King Hammurabi of Babylon: A Biography. Malden: Blackwell Publishing, 2005.

Van de Mieroop, M. Dějiny starověkého Blízkého východu, okolo 3000 – 323 př. Kr. Praha: Academia, 2010

Westbrook, R. Law from the Tigris to the Tiber : the writings of Raymond Westbrook. Volume 2, Cuneiform and biblical sources. Winona Lake: Eisenbrauns, 2009.

Yaron, R. The Laws of Eshnunna. The Magnes Press: Jerusalem 1988.

Časopisecká:

Klíma, J. Sumer a mezopotamská civilizace. Nový Orient 17, 1962.

Klíma, J. Nejstarší zákoník světa? Nový Orient 8, 1953.

Klíma, J. Oko za oko, zub za zub. Nový Orient 13, 1958.

Klíma, J. Tak mluví Chammurabi ... Nový Orient 3, 1947.

Klíma, J. Napomenutí králům a soudcům... Nový Orient.

Pečírková J., „Zrcadlo asyrských žen“. Nový Orient 9, 2001.

Pecha, L. Starobabylónský král: jeho funkce ve světle úřední korespondence. Stát a státnost ve starém Orientu. Praha: Česká orientalistická společnost, 2006.

Elektronické zdroje:

Akkadský slovník a právní texty. [online] Praha, 2012, [cit. 19. 4. 2012]

Dostupné z: <http://www.klinopis.cz>

Právní slovník, Hendrych D. a kol. [online] Praha, 2012, [cit. 1. 5. 2012]

Dostupné z: <http://www.beck-online.cz>

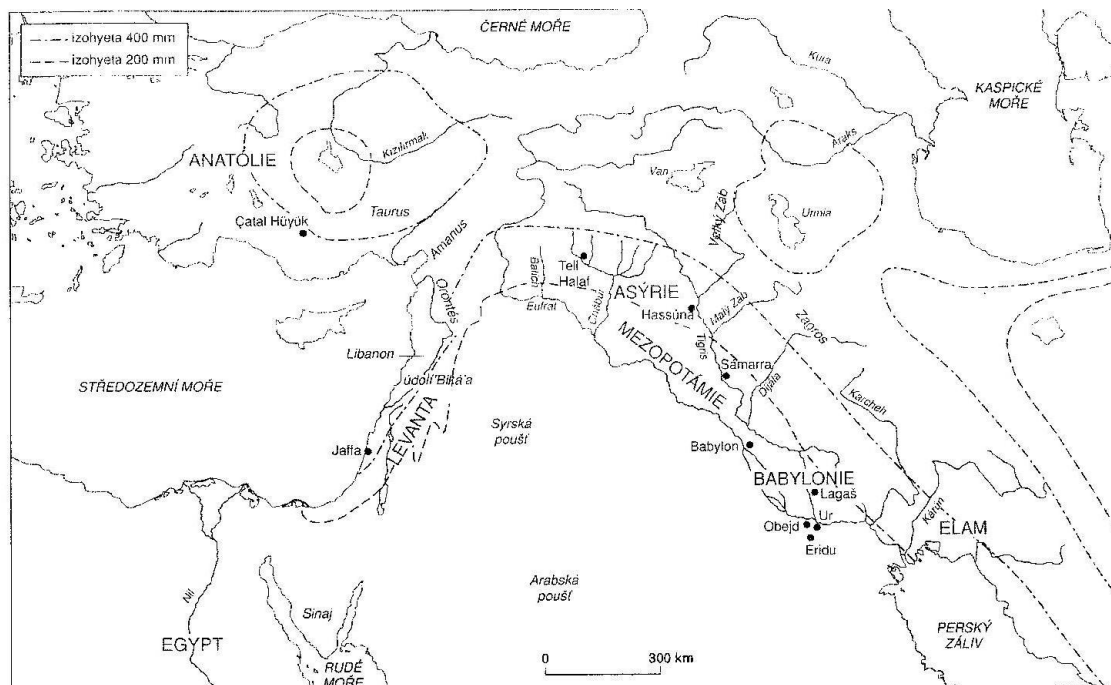
Karel Beran: Trestní odpovědnost lékaře za chybu při ošetření pacienta,

[online] Praha, 2012 [cit. 1. 5. 2012] Dostupné z: [http://www.beck-](http://www.beck-online.cz)

[online.cz](http://www.beck-online.cz)

11 Obrazová příloha

11.1 Příloha č. 1: Starověký Přední východ

Mapa 1.1 Starověký Blízký východ

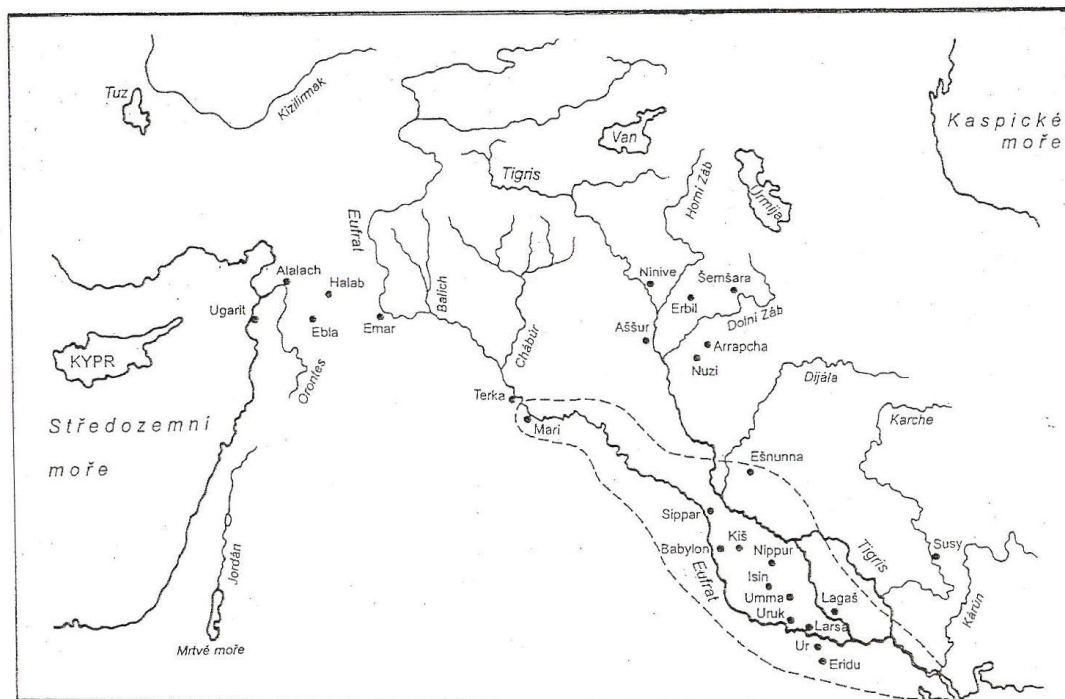
(Zdroj: Van de Mierop, 2000, s. 20)

11.2 Příloha č. 2: Teritoriální státy na počátku 2. tis. př. n. l.

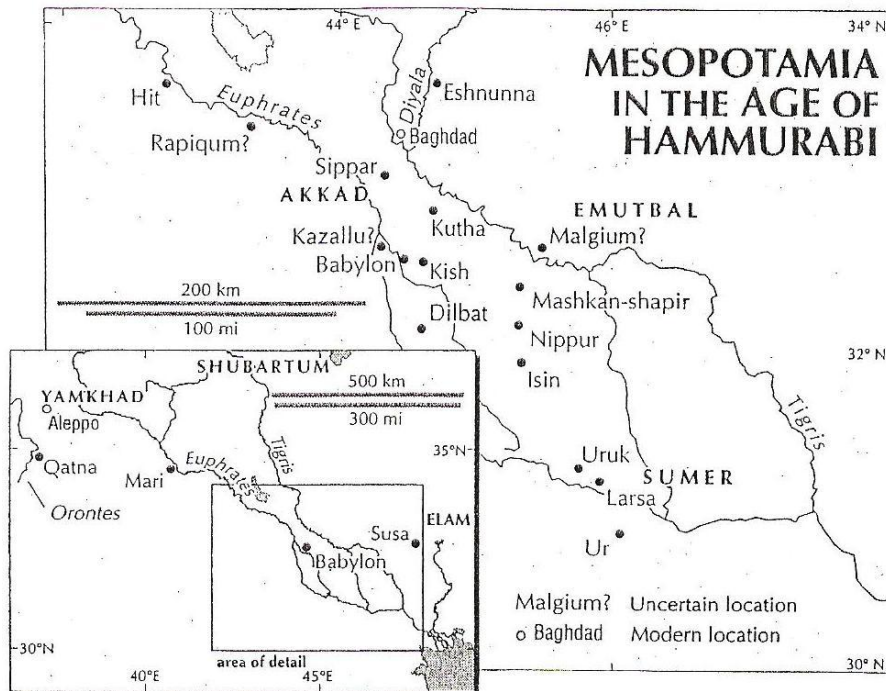
(Zdroj: Van de Mieroop, 2000, s. 116)

11.3 Příloha č. 3: Starobabylonský stát

(Zdroj: Nováková a kol., 1998, s. 84)

11.4 Příloha č. 4: Mezopotámie v období Chammurapiho

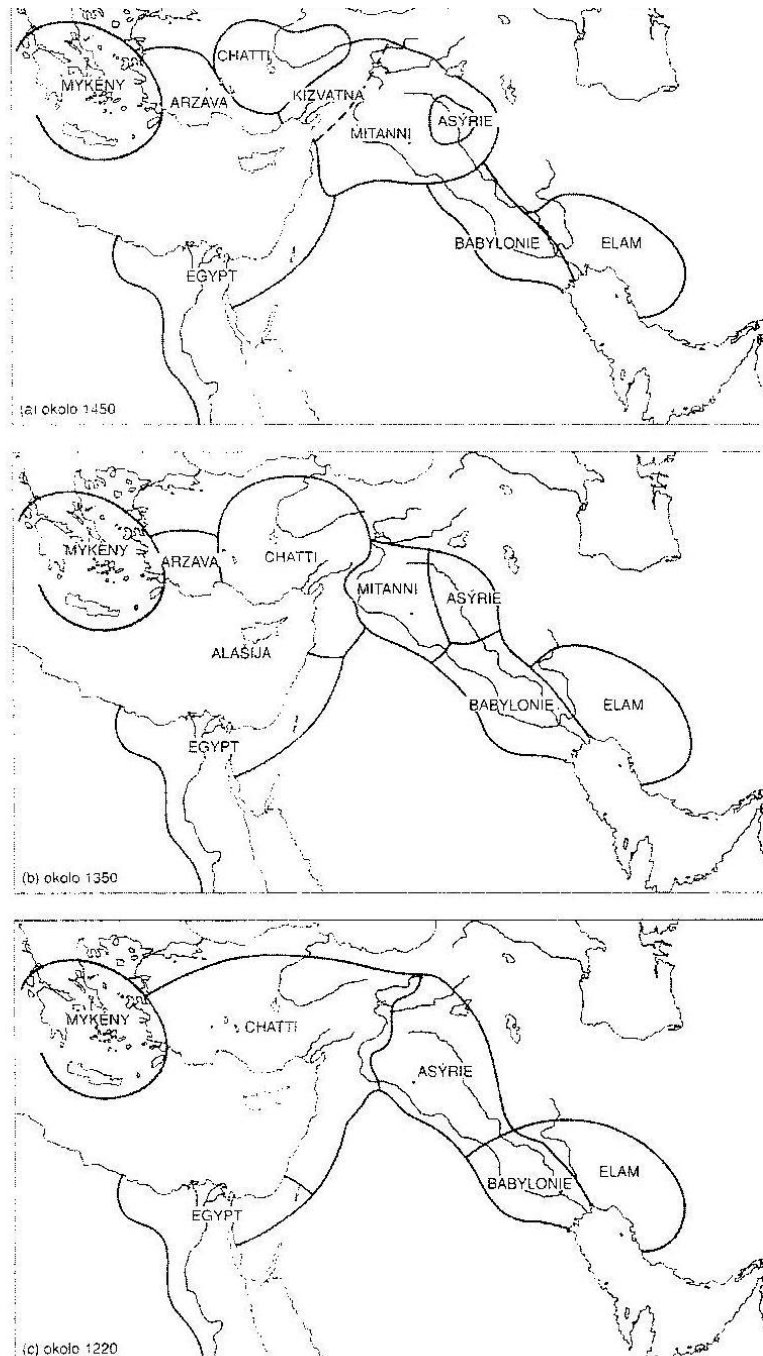
(Zdroj: Sasson, 1995, s. 903)

11.5 Příloha č. 5: Busta krále Chammurapiho

(Zdroj: Van de Mieroop, 2005, s. 120)

11.6 Příloha č. 6: Politický systém Blízkého východu v 2. pol. 2. tis. př. n. l.

(Zdroj: Van de Mieroop, 2000, s. 136)

11.7 Příloha č. 7: Středoasyrský a kassitský stát

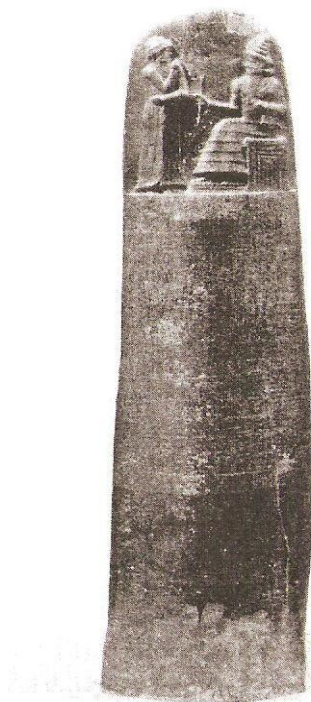
(Zdroj: Van de Mieroop, 2000, s. 174)

11.8 Příloha č. 8: Socha neznámého vládce z Ešnunny

(Zdroj: Van de Mieroop, 2005, s. 42)

11.9 Příloha č. 9: Dioritová stéla se záznamem Chamurapiho zákoníku

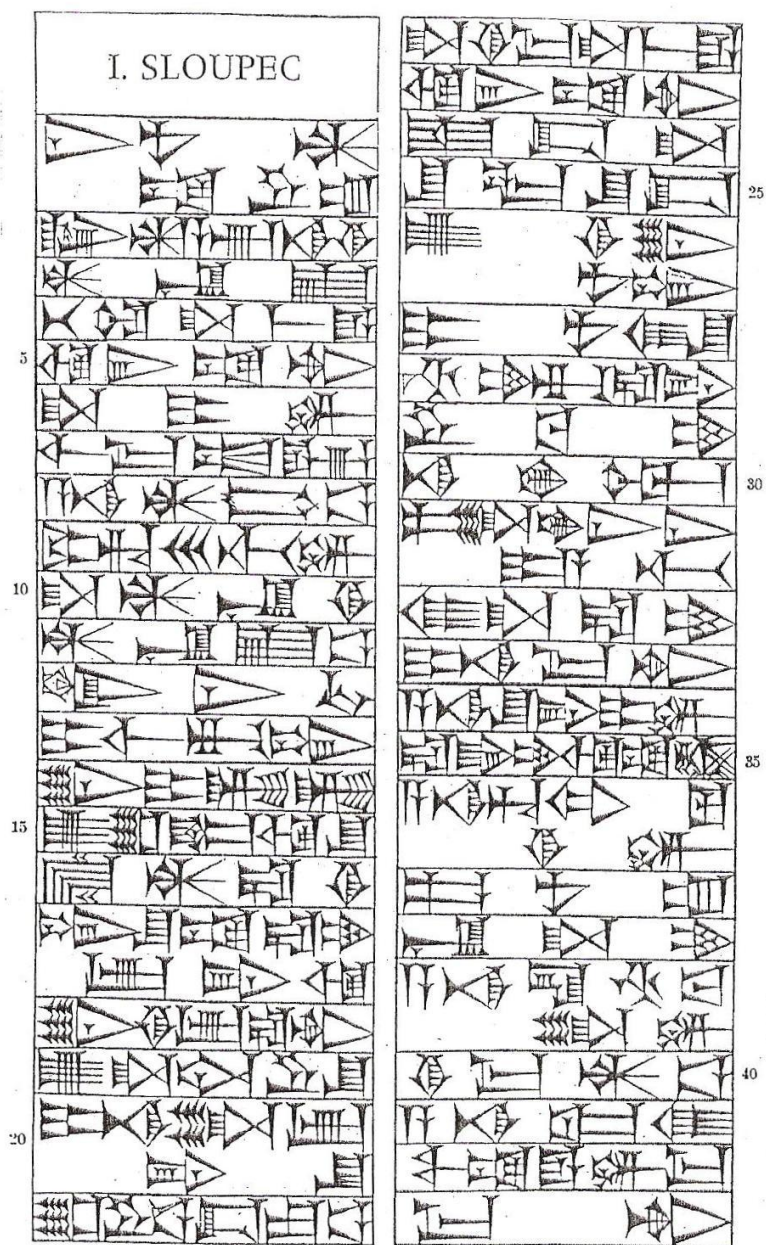
(Zdroj: Van de Mieroop, 2005, s. 100)

11.10 Příloha č. 10: Reliéf Chammurapiho zákoníku

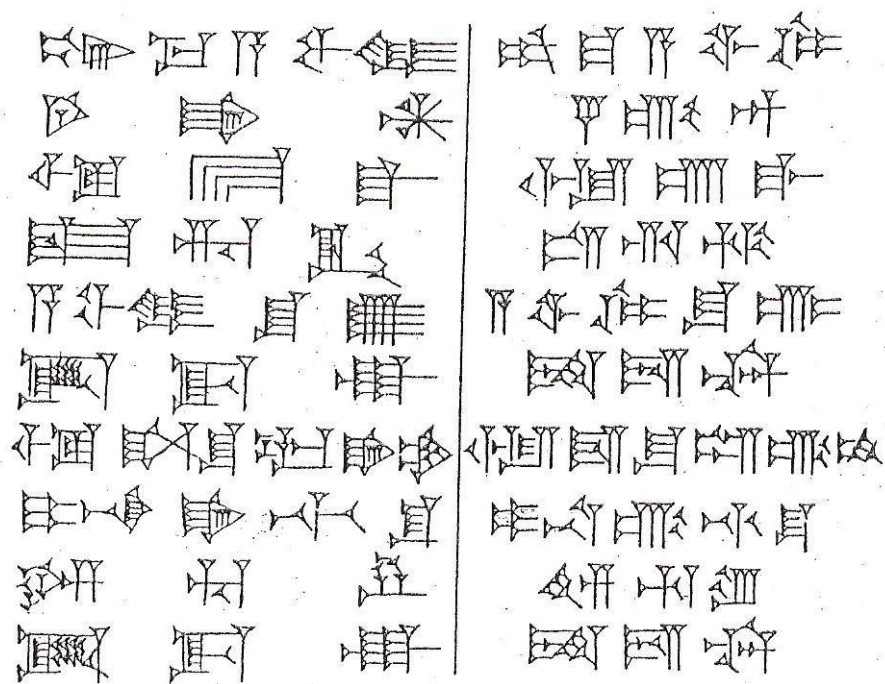
(Zdroj: Prosecký a kol, 1999, s. 421)

11.11 Příloha č. 11: Kopie části prologu Chammurapiho zákoníku na I. sloupci

(Zdroj: Prosecký a kol., 1999, s. 420)

11.12 Příloha č. 12: § 6 Chammurapiho zákoníku. Vlevo v starobabylonském písmu, vpravo v novoasyrském

(Zdroj: Bič, 1999, s. 236)

12 Resumé

I wrote up comprehensive survey of the Akkadian legal digests. In the first part of my thesis I briefly described some distinctive features of the Mesopotamian civilization and history over there territory. I also wrote about the cuneiform script. It was a system of wedges impressed into damp clay tablets or, incised into stone or metal, impressed into wax and it was used throughout the ancient Near East.

Then I mentioned the sources and principles of Akkadian law. I wrote about how the legal acts were created. The sovereigns endeavoured to regulate social and economic relationships by the legal orders in the country. We can indicate the Mesopotamian legislation as legislation of the privileged sections of the population. The legislators respected customs and they regulated such relationships which weren't specified by the customary law, or it was necessary to reform these conditions.

In my work I set out the comment of the most important Akkadian legal texts (Laws of Eshnunna, Laws of Hammurabi, Middle Assyrian Laws and finally Middle Assyrian Palace Decrees) which has been found up to the present time. The law collections presented in my thesis are compilations, varying in legal and literary sophistication, recorded by scribes in the school of the ancient Mesopotamia.

I specified the interpretation of the significant criminal and civil law rules. Then I analyzed the acts from standpoint of the principles of regulation, prosecuted crimes and the sanctions which were inflicted for breakdown of these laws.

As a final point I mentioned Mesopotamian judicial system. It is not clear, if the rules were applicated there, because the scientists have not found enough judicial records about criminal proceedings. So it seems that the criminal rules had obviously only psychological and deterrent character.